

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**CEVDET SAİD'DE TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE ŞİDDET
İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat ÇELİK

**Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Felsefesi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE

TEMMUZ – 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

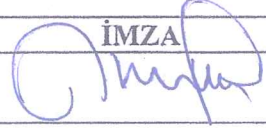
**CEVDET SAİD'DE TOPLUMSAL DEĞİŞİM
VE ŞİDDET İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat ÇELİK

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Felsefesi

“Bu tez .24./07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doc. Dr. Yusuf BENG	BASARILI	
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNERİ GÖK	BASARILI	
Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE	BASARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı:

Cevdet Said'de Toplumsal Değişim Ve Şiddet İlişkisi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve *13.../07/2017* tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dahil
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci

(Adı – Soyadı, İmzası, Tarih)

Murat GELİK

M. Gelik

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı
Öğrenci Numarası
Ana Bilim Dalı
Programı
Statüsü

: *Murat GELİK*
: *9260410007*
: *Felsefe ve DİN Bilimleri*
: *İslam Felsefesi*
: ☒ Y. Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

Danışman

(Adı - Soyadı, İmzası, Tarih)

Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE

Abdullah İnce

ÖN SÖZ

İslam dünyasının sosyal, ekonomik ve siyasal olarak geri kalması, İslam düşünürlerini meşgul eden önemli problemlerden biri olmuştur. İslam dünyasının gerileme sebebi olarak iki ana görüşten söz edilmiştir. Birinci görüşe göre; İslam dünyasının geri kalması dünyada Müslümanların elinde olmayan birtakım değişmelerden kaynaklanmaktadır. İkinci görüşe göre; İslam dünyasının geri kalması, Müslümanların eksikliklerinin bir sonucudur.

Bu çalışmamız Müslümanların eksikliklerinden kaynaklanan sebepleri, Cevdet Said'in "toplumsal değişim" ve "şiddet" olgularına yüklediği anlamlar üzerinden sosyolojik olarak ele almaktadır. Müslümanlar için çok önemli gördüğümüz bu konular, Cevdet Said'in eserlerinin tamamında işlenmektedir. O, İslam dünyasında yanlış inançtan kaynaklanan sorunları değiştirme noktasında ayak bağı olan engelleri tespit etmektedir. Tespit ettiği problemleri "toplumsal değişim" ve "şiddet" olguları üzerinden çözümlemeye gitmektedir. Önerilerini ve çözümlerini "Kuran"ı ve "Sünnet"i temel alarak oluşturmaya çalışmaktadır. Kuran'daki bazı ayetlere ve birtakım toplumsal yasalara vurgu yaparak Müslümanların uyanışını hedeflemektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında görüş ve yardımlarıyla her zaman rehberlik eden danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Abdullah İnce'ye teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın her aşamasında literatüre dair yardımları ve tavsiyelerinden dolayı Yrd. Doç. Dr. Tamer Yıldırım'a teşekkürlerimi sunarım. Bu sürecin her aşamasında manevi desteğiyle yanımda olan sevgili eşime ve desteğini esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

Murat ÇELİK

24/07/2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Toplum	4
1.1.1. Sosyolojinin Toplum Tanımları.....	4
1.2. Değişme	5
1.2.1. Gelişme	5
1.3. Toplumsal Değişme	6
1.4. Toplumsal Değişme Etmenleri.....	8
1.4.1. Coğrafya Etmeni	9
1.4.2. Demografik Etmen.....	9
1.4.3. Ekonomi Etmeni	10
1.4.4. Teknoloji Etmeni	11
1.4.5. Kültür Etmeni	13
1.4.6. Din Etmeni.....	14
1.4.6.1. Toplumsal Değişimi Yavaşlatan Bir Unsur Olarak Din.....	16
1.4.6.2. Toplumsal Değişimi Takviye Edici Bir Etmen Olarak Din	18
1.5. Şiddet	20
1.6. Dinsel ve Sosyolojik Açıdan Şiddet.....	22
1.7. Terör ve Terörizm	24
1.8. İslam Açısından Şiddet ve Terör.....	25
1.9. İslam’da Cihad ve Savaş	28
BÖLÜM 2. CEVDET SAİD’İN HAYATI VE ESERLERİ.....	30
2.1. Cevdet Said’in Hayatı	30
2.2. Cevdet Said’in Eserleri	33

BÖLÜM 3. CEVDET SAİD'E GÖRE TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE	
ŞİDDET İLİŞKİSİ	37
3.1. Cevdet Said'e Göre Toplumsal Değişim	37
3.1.1. Yasa Fikri.....	39
3.1.2. Bireysel Değişmenin Toplumsal Değişmeye Etkisi	42
3.1.3. Afak ve Enfüs Ayetleri	46
3.1.4. Sünnetullah	49
3.2. Cevdet Said'e Göre Şiddet.....	50
3.2.1. Hz Âdem'in Oğlu Habil ve Şiddet Problemi	52
3.2.2. Cevdet Said'e Göre Peygamberlerin Şiddet Karşısındaki Tutumu.....	53
3.2.3. Cevdet Said'e Göre Hz Muhammed'in Şiddet Karşısındaki Tavrı.....	56
3.2.4. Tebliğ Metodu.....	58
3.2.5. Rüşd ve Ğayy Toplumlari	61
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	67
EKLER.....	72
ÖZGEÇMİŞ.....	81

Tezin Başlığı: Cevdet Said'e Göre Toplumsal Değişim ve Şiddet İlişkisi	
Tezin Yazarı: Murat Çelik	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE
Kabul Tarihi: 24.07.2017	Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 71 (tez) + 9 (ekler)
Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilimdalı: İslam Felsefesi
İslam dünyası bir buçuk milyarı aşkın nüfusu ile dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip olan İslam dünyası yine de Batı'nın sömürüsü olmaktan kurtulamamıştır. Osmanlı Devleti'nin gerilemesi, yıkılması ve devam eden süreçte Müslümanlar her türlü sömürüden kurtulmanın çarelerini aramışlardır. İslam dünyasının gerilemesinin ve bu toprakların sürekli savaş halinde olmasının birçok sebebi vardır. Sosyolojik açıdan baktığımızda bu sebeplerden bazıları Müslümanların fiillerinden kaynaklanırken bazıları dış kaynaklı sebeplerdir. Tezimizin amacı Müslümanların fiillerinden kaynaklanan sebepleri Cevdet Said'in "toplumsal değişim" ve "şiddet" kavramlarına yüklediği anlamlar üzerinden ele almaktır. Cevdet Said, eserlerinin tamamında İslam dünyasının durumunu ve bu durumu değiştirme noktasında ayak bağı olan engelleri, problemleri işlemekte ve bunların çözümü için bir - takım öneriler sunmaktadır. Önerilerini ve çözümlerini Kuran'ı ve sünneti temel alarak oluşturmaya çalışmaktadır. Kuran'daki bazı ayetleri ve bazı yasaları ön plana çıkararak, Müslümanların idrakine sunmayı kendisine gaye edinmiştir. Said'e göre şüphesiz Allah kendisine gönülden bağlı kullarına yardımcı olacaktır ancak bu Allah'ın genel yasalarına uymakla mümkündür. Samimi ve gayretli olmanın yanında sorunların çözümünde doğru bir metot uygulamak gerekmektedir. Diğer taraftan İslam dünyasının bulunduğu durumu yanlış bir metotla çözüme kavuşturma denemeleri beklenen sonuçları vermeyecektir. Sonuç vermemesi de Müslümanları bir belirsizliğin içine düşürecek; sonra da bu belirsizlik Müslümanları verimli gayretlerinden alıkoyacaktır. Ona göre Müslümanlar toplumu değiştirmek istemekte ancak bunun uzun soluklu bir çaba gerektirdiğinin farkında değildirler. Diğer taraftan hamasi duyguların ön planda olduğu ve tansiyonun yükseldiği durumlarda şiddete başvuran Müslümanlar bu uğurda canlarını ve mallarını vermektedirler; ancak bu mücadelenin sonucunda, sorunların çözülmediğini gören Müslümanlar yine de aynı yanlış yolda yürümeye devam etmektedirler. Sorunların çözülebilmesi için kendilerini toplumu değiştirmeye adanmış Müslümanların bu oyalayıcı tavırları bırakıp araştırmaya kendi nefislerinden başlamaları gerekmektedir. Nefislerinde olanı değiştirme yoluna gitmeyen Müslümanların toplumu değiştirmeleri mümkün görülmemektedir.	
Anahtar Kelimeler: Cevdet Said, Toplumsal Değişim, Şiddet	

Title of the Thesis: Social Change According to Cevdet Said	
Author: Murat ÇELİK	Supervisor: Assist. Prof. Abdullah İNCE
Date: 24.07.2017	Nu. of pages: iv (pre text) + 80 (main body) + 9 (add.)
Department: Philosophy and Religious Science	Subfield: Islamic philosophy Studies
The Islamic world constitutes of more than one and a half billion people, which makes it about one third of the world's population. Muslim world have not survived the exploitation of the west Even though it possesses the main natural resources of the world. The decline of the Ottoman Empire and in the ongoing process of collapse Muslims are called to remedy this situation. There are many reasons for the decline of the Islamic world and the continual instability in their lands. From a sociological point of view, we can see that some of these reasons stem from the Muslims activities, while others are external causes. The goal of our thesis is to understand the causes which are based on Muslim activities in the light of Cevdet Said's concept of "social change" and "violence" terms. In most of his work Cevdet Said deals with the situation of the Islamic world and presents suggestions for the solutions. He also discusses the obstacles and problems which have been faced. He tries to make his suggestions and solutions based on the Qur'an and the Sunnah. He made mention some of the Qur'anic verses and some laws in forefront for the understanding of Muslims. According to Said; Surely Allah will help his sincere servants. However, this is only possible by following the general laws of Allah. Besides being sincere and diligent, it is necessary to apply the right method to solve problems. On the other hand, attempts to solve the situation of the Islamic world with a wrong method will not give the expected results. The failures will put the Muslims in the state of uncertainty; then this uncertainty will keep the Muslims from their productive efforts. According to him, Muslims want to change society, but they do not realize that it requires a long-term effort. On the other hand, is hyped up of heroism, in cases of hyped up of heroism and increased tension, the Muslims who refer are gave their lives and their goods. The Muslims who realize that: these struggles are not giving any solution are still continued to walk in the same wrong path. However, Muslims who devote themselves to change society need to abandon these distracting attitudes and start researching from their own souls. It is not possible for Muslims who do not go to change their souls to change their societies	
Keywords: Cevdet Said, Social Change, Violence	

GİRİŞ

Sosyolojinin ilgilendiği en önemli konulardan biri toplumsal değişimdir. Toplumsal değişim, bir toplum veya grubun sosyal düzenlemelerinde meydana gelen herhangi bir değişikliktir. Toplumsal değişim, görece iyi de olabilir kötü de olabilir. Değişim, toplumun güçlenmesine neden olabileceği gibi zayıflamasına da neden olabilir. Dolayısıyla toplumlar, yaşadıkları değişimlerle uzun süre yaşayabilecekleri gibi kısa sürede de yıkılabilirler. Bu nedenle denilebilir ki toplumları bu derece etkileyen “değişime” sebep olan nedir?

Sosyologlar, toplumsal değişimin birçok sebebinin olabileceğini ortaya koymuşlardır. Ancak bu etkenlerden bir tanesinin belki de en önemlisinin “din etmeni” olduğu görüşü çoğunluktadır. Bu noktada dinin özü itibarıyla toplumsal değişimi engelleyici veya yavaşlatıcı olduğunu söyleyenler olduğu gibi toplumsal değişimi hızlandırıcı veya takviye edici olduğunu da iddia edenler olmuştur.

Dinin toplumsal değişimi yavaşlatıcı olduğunu iddia edenler, bu iddialarını dinin savaş ve yıkımlara neden olduğunu ileri sürerek temellendirmeye çalışmışlardır. Acaba gerçek böyle midir? Dinin öğretileri savaşı ve şiddeti teşvik etmekte midir? Yoksa din bir kılıf olarak mı kullanılmaktadır?

İslam düşünürleri, İslam dünyasının geri kalmışlık problemini incelerken yukarıda belirttiğimiz noktalar üzerinde durmuşlar ve meseleyi enine boyuna ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu düşünürlerin vardıkları ortak nokta; İslam dininin gelişmeye engel olabilecek durumlardan kaçındığı, şiddeti bir araç olarak kullanmadığı yönündedir. Dolayısıyla sorun, İslam dinine inananların “dini” çıkar veya görüşlerine göre yorumlama sorunudur.

Araştırmanın Konusu

Yukarıda belirttiğimiz konular çerçevesinde İslam dünyasının sorunları, Suriyeli âlim Cevdet Said’in “toplumsal değişim ve şiddet” düşüncesi özelinde incelenmeye çalışılmıştır. Meselenin zor ve girift bir yapıda olduğu malumumuzdur. Zira geçtiğimiz yüzyıllarda bu sorunlar üzerinde duran ve fikir üreten birçok İslam düşünürü ortaya çıkmış, sorunun teorik ve pratik yönünü ortaya koymuştur ancak İslam dünyasının

içerisinde bulunduğu durum, savaşın ve şiddetin merkezi olması meselenin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Amacı

Bu çalışmada Cevdet Said'in düşünceleri ele alınmıştır. Toplumlarda gördüğü problemler ve bu problemler için sunduğu çözüm önerileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde ortaya çıkan fikir ve düşüncelerin Müslümanların kronikleşmiş hastalıklarından olan şiddete çözüm olması amaçlanmıştır. Ayrıca bunu yaparken toplumsal değişim ve şiddet kavramlarının ne anlama geldiğinin, Sosyolojide nasıl kullanıldığının ve hangi olaylara temel oluşturduğunun belirlenmesi arzulanmıştır. Yine bu düşünürün, düşüncelerinin referans noktaları ve kullandığı yöntem anlaşılmaya çalışılmış, yöntemin İslam düşüncesindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Son olarak, fikirlerini farklı kaynaklardan beslenerek oluşturan bir İslam düşünürünün görüşlerinden yola çıkarak İslam düşüncesinin ne kadar isabetli ve gelişimsel olduğunu anlamak amaçlanmaktadır. Bu düşünceden hareketle de yeni bakış açıları geliştirilmeye çalışılmıştır.

Varsayım

- İslam dünyasının son yüzyıllarda tarih sahnesinden geri kalmışlığı görülmektedir.
- Bu geri kalmışlığın iki temel sebebi olduğu düşünülebilir: İç dinamikler ve dış dinamikler.
- İçten kaynaklanan problemlerin, Müslümanların hatalarına bağlı olduğunu ve dıştan gelen sıkıntılara zemin hazırladığını öngörebilmekteyiz.
- İslam dünyasının, savaş ve şiddetin merkezi haline geldiğini bir gerçekliktir. Müslümanlar savaş ve şiddetin merkezi olmaktan kurtulmak için bu ve benzeri problemlerle yüzleşmeleri gerekmektedir.
- Toplumsal değişimin, savaş ve şiddetle değil tebliğ ve hoşgörüyle yapılırsa başarıya ulaşabilir.
- Yukarıdaki düşünceleri paylaşan ve bu konuda bir şeyler yapmak isteyen Müslüman düşünürler vardır. Bunlardan birisi de “Cevdet Said” tir. Onun düşünceleri Müslümanların bu problemlerine çözümler üretebilir.

Yöntemi ve Sınırlılıkları

Çalışmamızda konu ile ilgili yazılı kaynaklara ulaşarak araştırmamızın teorik kısmı oluşturulmuştur. Bu kaynaklar, araştırmamızın temelini oluşturan Cevdet Said'in kendi eserleridir. Bu fikir ve dava adamının incelenmesinde düşünceye dayalı metotlar izlenilmiştir. Çalışmanın başlığı, araştırmamızın çerçevesini belirlemiştir. Öncelikle eserler titizlikle okunarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda okuma sürecinde anlama metodu etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Anlamanın ardından kavramların daha iyi anlaşılması için açıklama yoluna başvurulmuştur. Ayrıca kavramlarla alakalı olarak yer yer yorumlama metodu da kullanılmıştır. Araştırma bittikten sonra yazarla söyleşi yapılmış, bu söyleşide anlaşılamayan ve muğlâk kalan konular kendisine sorulmuştur. Yapılan söyleşi tezin sonuna eklenmiştir.

Birinci bölümde; çalışmanın sınırlılığı, toplumsal değişim ve şiddet kavramlarının kavramsal çerçevesinden oluşmaktadır. Bu kavramların daha iyi anlaşılması ve sonraki bölümlere bir ön hazırlık olması için bu kavramların kavramsal anlamlarına ve sosyolojideki karşılıklarına yer verilmiştir. Kavramların ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren ne şekilde anlaşıldığı ve sosyolojide ne kadar önemli oldukları belirtilmiştir. Ayrıca kavramların konumuzla ilgili yönleri üzerinde detaylı durularak konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde, düşüncesini konu edindiğimiz Cevdet Said'in hayatı anlatılmaktadır. Onun düşüncesinin oluşmasında etkili olan yetiştiği coğrafya ve karşılaştığı sıkıntılar ele alınmıştır. Bunun yanında onun düşünce dünyasını etkileyen fikir adamları belirtilmiştir. Bu bölümde yazarın entelektüel gelişiminde önemli bir yer tutan toplumsal değişim ve şiddet konularının arka planı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Son bölümde, Cevdet Said'in toplumsal değişim ve şiddet konularını ele alışı incelenmiştir. Onun bu konuları ele alış biçimi ve kullandığı yöntem irdelenmiştir. Konuya farklı yaklaşımları olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Toplumsal değişim ve şiddet sorunun çözümü için ortaya attığı önerilerin uygulanabilirliği tartışılmıştır. Kullandığı argümanların sosyolojik ve teolojik yönleri belirlenmeye çalışılmıştır. Problemlerin çözümü hakkındaki düşüncelerinin sistematikliği irdelenmiştir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplum

Toplum kelimesi ilk kez Fransızca bir kelime (societe) olarak 12. yüzyılda Fransız kültürüne girmiştir. “Societe” sözcüğü Fransızca, ortaklaşa yaşamın küçük birimi olan grupsal bir anlama sahiptir (Kocabay, 2008). En basit anlamıyla insanların ortak gruplar halinde yaşamını ifade eder. Gruplar toplumun birer birimi iken toplum kelimesi bu gruplar için kullanılmıştır.

Türkçede toplum için ilk karşılık olarak “ehli-i meclis”, “ heyet-i içtima” ve “cemiyet” kelimeleri kullanılmıştır (Özön, 2008). Bu kullanımlarda Fransızcadakine benzer bir anlamda küçük gruplar ifade edilmiştir. Cemiyet, meclis, heyet kavramlarını Türkçede bir grubu ifade etmek için kullanırız. Örneğin; TBMM, İhtiyar Heyeti, vb. Görüldüğü üzere toplum kelimesini, belli amaç doğrultusunda bir araya gelmiş grupları, bir ülke ifadesi olarak kullanmışlardır. Toplum; belli topluluk, grup düzeyini aşan, daha geniş bir kavram olarak düşünülmelidir. Toplum, içerik olarak geniş ve farklı yaşama biçimine sahip demografik bir çoğunluk ile farklılaşmayı ifade eder (Doğan, 2014: 89). Türk Toplumunu, Arap Toplumunu, Batı Toplumunu örneklerine baktığımızda toplumun daha geniş anlam ve farklılar içerdiğini söyleyebiliriz.

1.1.1. Sosyolojinin Toplum Tanımları

Sosyolojinin toplum tanımlarını incelediğimizde birden çok tanım olduğunu görüyoruz. Sosyologların toplum tanımlarının farklı yanları olduğu gibi tanımların içerisinde ortak noktalar da bulunmaktadır.

Kurtkan (1974: 4), Toplumu tanımlarken insan ve insan ilişkilerini ön plana çıkarır: “Toplum, insan davranışlarını hem özgürlüğe kavuşturan hem de sınırlandıran bir yandan karşılıklı yardımlaşmalara imkân veren diğer yandan gruplaşmalara ve bölünmelere yol açan değişken bir toplumsal örgütler ve ilişkiler ağıdır”.

Ozankaya (1976: 3) toplumu tanımlarken ortak kültürü bulunan işbirliği yapan ve sürekliliği olan grupsal yapı olarak tanımlar: “Toplum, başta kendi kendini korumak ve sürdürmek olmak üzere birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan (bir ölçüde çatışmakla birlikte) insanlardan oluşan göreceli bir sürekliliği olan genellikle belli

bir coğrafi yeri ve ortak kültürü bulunan, çok ya da az kurumlaşmış bir karmaşık ilişkiler bütünüdür”.

Bu tanımlara baktığımızda “toplum” kavramını farklı tanımlamış olsa da ortak özelliklerinin olduğunu görebiliriz. Toplum; insan özelliklerinin grupları oluşturması sonucu, belirli bir kültürü ve coğrafyası olan uzun süreli bir yapıdır. Buradan toplumu oluşturan ortak öğelerin; insan, insan ilişkileri, gruplar ve süreklilik olduğunu çıkarabiliriz.

1.2. Değişme

Değişim, basitçe önceki durum veya var oluş biçimindeki çeşitleme veya başkalaşmalar olarak tarif edilebilir. Değişimden söz edildiğinde mutlaka zamandan da söz ediliyor, demektir. Değişimi zamanın dışında veya zamanı, değişim dışında düşünmek olası değildir. Çünkü değişim zaman içinde meydana gelir. Bu anlamda zamanla her şeyden önce değişebilen varlıklar karşılaşır (Heidegger, 1996: 63).

İnsanda zaman içinde her şeyin değiştiği hissi bulunmaktadır. Her an, zaman içinde yeni bir an, her gün yeni bir gündür. Yunan filozofu Herakleitos da: “*Bir kişi aynı nehre iki kez giremez*” ifadesiyle her şeyin zamanla değişime uğradığını ileri sürmüştür (Gökberk, 1990: 26).

Değişme kavramı, yargı itibarıyla iyi ya da kötüye doğru bir farklılaşmayı içermez. Bu sebeple bilinçli bir gayreti işaret eden gelişmeden ayrılmaktadır. Bazı durumlarda değişim gelişmeye değil gerilemeye sebep olur. Bu nedenle değişme ve gelişme kavramları birbirinden farklı düşünülmelidir.

1.2.1. Gelişme

Gelişme: Yalından karmaşığa, aşağı olandan üstün olana doğru ilerleyen olayların iç eğilimlerinin ve özünün aydınlanmasını sağlayan, yeninin ortaya çıkmasına ulaştıran kendi kendine devinim sürecidir (Marshall, 2003).

Genel olarak bir alanda meydana gelen ilerlemeye gelişme denir. Ekonomik refahın artışı insan gücü ve kaynaklarının gelişmesi, akılcı düşünme alışkanlığının yerleşmesi, sosyo-kültürel düzeyin yükselmesi toplumsal alanda gelişme örnekleridir (Doğan, 2014: 376). Anlaşılacağı üzere toplum ve insanın esenliği için olumlu yöndeki değişme, gelişmedir.

Gelişme, farklı pencerelerden bakıldığında farklı yorumlanabilmektedir. Sözelimi, orta sınıfların çöküşü işçilerin niteliksiz hale gelişi, işçi sınıfının toplumdan ayrı olarak sınıf bilinci, sınıf esasına dayanan çatışmalar, mülkiyetin kaldırılması gibi gerçekleşmemiş olgular Marksistlere göre ilerleme ve gelişme sayılmaktadır.

Gelişme bir durumdan ilerleyerek başka bir duruma geçmektir. Başka bir duruma geçerken çaba sarf etmek, bilinçli hareket etmek istenmektedir. Bu ilerlemeyi herkes gelişme olarak kabul etmektedir. Ancak ilerlemenin yönünün nasıl olacağı sorun teşkil etmektedir.

Geriye doğru gelişmeler, tarihi olarak tecrübe edilmiş olduklarından bunların gelişme, ilerleme anlamında kullanılmadıkları görülmektedir. Geriye doğru olan hareketler bu anlamda yeni bir şey sunmamaktadır. Oysaki gelişme kavramı, yönü ileriye doğru olan, bilinen ve tecrübe edilen, ileri bir aşamayı ifade etmektedir. Değişme hareketi geriye doğru da olabilir. Bazı toplumlar ya da bazı insan ve gruplar, gelişmenin ancak geçmişe dönmekle olabileceğini savunarak bu yönde tutum gösterebilirler. Burada geçmişin bilgi birikimi, tecrübesi ve bir toplumu ayakta tutan olmazsa olmaz değerleri ile tarihsel olanların ayrımını iyi yapmak gerekmektedir (Tezcan, 1984: 6).

Değişmenin gelişme anlamında algılanması önemlidir. Ancak ilerlemenin yönü, konusu hep tartışılmış, halende tartışılan sosyal sorundur. Bu, toplumdan topluma, hatta kişiden kişiye değişen konudur. Bu bağlamda uzun süre devam etmiş uyumlu ve dengeli bir toplum yapısı görülmemektedir. Her geçici denge noktası bir başka dengesizliğin başlangıç noktası olduğundan çalkantılar ve bunalımlar hiçbir zaman hiçbir toplumda sona ermemiştir. Sürekli bir uyuma (dengeye), tarihin hiçbir döneminde hiçbir toplumda rastlanmamıştır (Kongar, 1979: 356).

1.3. Toplumsal Değişme

Tolumun değişimi, doğası gereği kaçınılmazdır. Başka bir ifade ile değişmeyen bir toplum düşünmek mümkün değildir. Denilebilir ki toplumsal değişim bir bakıma kaçınılmaz ve evrenseldir.

Hiçbir toplum hareketsiz değildir. Her toplum az veya çok değişimi yaşar ve tecrübe eder. Bir toplumda değişim düşük yoğunluklu, başka bir toplumda yüksek yoğunluklu olabilir. Değişim, bir toplumda yavaş, başka bir toplumda hızlı olabilir. Bu çerçevede değişimin,

zamana ve topluma göre farklılık arz ettiği söylenebilir. Her toplumun, aynı zamanda bir oluşum süreci, zamanı, tarihi vardır. Her toplum, mütemadiyen bir değişim içerisindedir. Bu anlamda toplumu, bir toplumun zaman içindeki hareketliliği ve değişimi olarak tanımlamak da mümkündür (Günay, 2000:325-326). E. Durkheim'in bilim, toplum ve zaman anlayışına bakıldığında da toplumsal değişim merkezli bir sosyoloji, öngördüğü görülmektedir (Game ve Metcalfe, 1999: 210).

Toplumsal değişim, “*değişim*” kelimesinde ifade ettiğimiz gibi zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Bu durum, bizleri toplumsal değişimin, zamana bağlı, tarihi bir süreç olduğu tespitine ulaştırmaktadır.

Sosyal değişimlerin, köklü ve sürekli olmaları, sosyal değişimlerin önemli özelliklerindendir. Bu durumda denilebilir ki toplumsal değişimler toplumun tarihi akışını ve kaderini değiştiren unsurlardır. Yani geçici ve yüzeysel değişiklikler, toplumsal değişme kapsamına girmemektedir. Toplumsal değişim denilince bir grup veya toplum içindeki insanların ilişkilerinde yer alan yerleşik tavır ve hareketlerdeki teknik terimi ile sosyal sistemin yapı unsurları ve işleyişi üzerindeki değişiklikleri anlaşılmalıdır (Dönmezer, 1990: 197).

Özetle denilebilir ki; toplumda meydana gelen hareketliliği, toplumsal değişim olarak tanımlayabilmek için söz konusu hareketliliğin, belirlenebilir olması, kesintisiz olması ve kolektif olması istenmektedir. Aynı zamanda hareketliliğin aile, cemaat, eğitim, ekonomi gibi kalıcı birliktelikleri ifade eden grup veya kurumlar bazında ortaya çıkması gerekmektedir.

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılabileceği gibi toplumsal değişim, bir toplumun zaman içinde gözlemlenebilen, sürekli ve köklü değişimlerini içermektedir.

Aktörlerin oluşturduğu toplumsal sistem içindeki ilişkiler ise: “*Toplumsal yapıyı*” ortaya çıkarır. Toplumsal sistemin yapı taşı aktörler olduğuna göre; “*toplumsal yapı*” aktörlerin toplumsal ilişkilerinin kalıplaşmış sistemidir. Diğer bir ifadeyle toplum içinde yer alan aktörlerin sosyal eylem ve etkileşim kalıpları toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Modern sosyolojiye antropolojiden, oraya da Emile Durkheim'den geçmiş olan toplumsal yapı kavramı, insan dışı bir çevreye dayalı olarak açıklaması mümkün olmayan ortak insan davranışlarının tümünü içermektedir (Kongar, 1979: 34).

Sosyal yapı, toplumdaki bütün kurum ve değerler sistemini içine alan görece durağan durumu ifade eder. Toplumsal değişim ise söz konusu kurumlar ve değerler sisteminin gösterdiği dönüşümlerdir. (Aslantürk ve Amman, 1999: 354).

Sosyal değişimin, sosyal yapı ile olan sıkı ilişkisinden dolayı toplumda meydana gelen geçici değişiklikler, toplumsal değişme olarak adlandırılmamaktadır.

Toplumsal değişim, bir toplum veya grubun sosyal düzenlemelerinde oluşan herhangi bir değişikliği ifade eder. Toplumsal değişim, görece olumlu ya da olumsuz olabilir. Toplumun güçlenmesini sağlayabileceği gibi zayıflamasına da sebep olabilir. Toplumlar, yaşadıkları değişimlerle uzun süre yaşayabildikleri gibi kısa sürede de çözülebilir veya çökebilirler.

Toplumsal değişimin merkezinde insan yer almaktadır. İnsan, toplumsal her olayda hem etkileyici hem de etkilenendir. Bu bakımından “*insan*” toplumsal değişimin en önemli unsurudur. Değişim, başlayan ve gelişen bir süreci içerdiğinden “*zaman*” boyutu da toplumsal değişimin bir ögesidir. Bu iki ögenin yanı sıra her değişimin belli bir fiziksel (coğrafi) ortamda gerçekleştiği göz önüne alındığında üçüncü önemli öge olarak “*mekân*” boyutu toplumsal değişimin oluşum ve gelişimi için gerekli bir öge olarak düşünülebilir. Bu noktadan hareketle toplumsal değişimin üç ana ögesi: “*Zaman*”, “*mekân*” ve “*insandır*” denilebilir (Doğan, 2014: 379).

1.4. Toplumsal Değişme Etmenleri

Toplumsal değişme etmenleri, farklı araştırmacıların yaklaşımlarına ya da düşünce ekollerine göre değişmektedir. Fiziksel ortam, teknolojik gelişme, ırk, ekonomik üretim yapısı, demografi, bilgi, düşünceler, ideolojiler, dinsel inançlar vb. bu etmenlerden bazılarıdır. Buradan yola çıkarak, tarihsel gelişimi de göz önüne almak suretiyle insan ve toplum hayatında maddi, manevi, kültürel ve düşünsel koşullardan hangisinin daha ön planda olduğu önem arz etmektedir.

Dolayısıyla değişimin etmenleri arasında özellikle öne çıkanları; Coğrafya, Demografi, Teknoloji, Ekonomi, Kültür ve Din olarak sıralayabiliriz.

1.4.1. Coğrafya Etmeni

Toplumsal değişimde rol oynayan etmenlere, cebri etmenlerden başlanabilir. Bilindiği gibi cebri etmenler, doğrudan doğruya insan iradesinin alanı içerisinde yer almaz ancak insan iradesine neden veya engel oluşturabilecek etkenlerdir.

Coğrafya ve coğrafi çevre, başka ifadeyle fiziksel çevre, tabiatın insanlara sağladığı şartların tümüdür (Dönmezer, 1990: 66). Coğrafi şartlar, “iklim, ısı, yer, arazi, mekân, engebeler, su dağılımı, su akımları, mevsim değişiklikleri, jeofizik süreçler, çekim olayları, fırtınalar, depremler, deniz akıntıları vb.” içine alır (Sokorin, 1994: 104). Coğrafi çevrenin bazı durumlarda insanlara imkânlar verirken, bazı durumlarda sınırlamalar çıkardığı bilinmektedir.

İbn-i Haldun (2011: 116), coğrafi çevrenin ve iklim koşullarının insanlar üzerindeki etkilerini şöyle açıklar: “İklimi ve coğrafyası mutedil olan yerlerde insanlar, bu çevrenin kendilerine sağladığı uygun şartlardan dolayı diğer insanlardan daha avantajlıdır. Bu kişilerin evleri, giyecekleri, yiyecekleri ve uğraştıkları sanat alanları bunun en iyi göstergesidir. Gelişmiş mimariyle yapılan evler ve bu evlerin sanat eserleriyle süslenmesi, bu sahalarda çok ileri düzeylere ulaştıklarının kanıtıdır. Fiziki şartları mutedil olmayan yerlerde ise hayat şartları oldukça zordur”.

Toplumsal değişimin, belli bir fiziksel (coğrafi) ortamda meydana geldiği düşünüldüğünde, “mekân” toplumsal değişimin oluşum ve gelişimi için önemli bir öğedir. Toplumsal değişimde mekân, başka bir ifadeyle toplumun ikamet yeri, toplumların davranış ve tabiatları üzerinde önemli etki yaratabilmektedir. Bütün toplumsal değişimler bir mekân içerisinde gerçekleştiğinden dolayı toplumların ikamet yeri toplumsal değişim için önemli bir etmendir.

1.4.2. Demografik Etmen

Toplumsal değişimde demografiyi irdeleyen ilk sosyolog Durkheim’a göre iş bölümünün gelişmesi geleneksel toplumdan endüstri toplumuna, organik dayanışmadan mekanik dayanışmaya geçişi sağlamıştır. Fakat iş bölümündeki bu gelişme neye dayanmaktadır? Durkheim’a göre bu sorunun cevabı toplumların demografik özelliklerinde yatmaktadır. Bir toplumda halk sayıca az olarak geniş bir alana dağıldığında karmaşık bir iş bölümüne başvurmadan yaşayabilir. Böyle bir alanda aile ve aile grupları birbirlerine ekonomik

olarak zarar vermedikleri gibi aynı kaynakları (ziraat, avcılık) ve aynı teknikleri kullanırlar. Nüfusun artması halinde iş bölümünü uygulama koşulu ortaya çıkmakta, uzmanlaşma ve tamamlayıcı işlevler gelişmektedir. Bu durum Durkheim’i şu düşünceye sevk etmiştir: *“İş bölümü toplumların yoğunluğu ve toprakların genişliğinin doğrudan bir sonucudur. Şayet toplumsal gelişmeye paralel olarak iş bölümü gelişirse toplumlar düzenli olarak daha yoğun ve daha büyük bir hale gelirler”* (Bottomore, 2000: 87).

Nüfusunu kontrol edemeyen ülkelerde refahın ve fırsatların dağılımında büyük dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Nüfusuna gerekli eğitim, sağlık ve üretim hizmetleri getiremeyen toplumlar, en başta bu sayısal yığılmanın sorunlarını yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu tür ülkelerde toplumsal değişmeyi kontrol etmek, planlamak ve sonuç almak da güçleşmektedir. Bu durum gelişmemiş ülkelerde sağlık, beslenme, eğitim sorunlarını doğurmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bunlarla birlikte savunma sorununu da doğurmaktadır.

Bir toplumda nüfusta meydana gelen değişim, o toplumun siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. hayatında önemli değişimlere yol açar. Örneğin, o toplumun başka bir topluma karşı savaş açmasına, başka toplumları sömürgeleştirmesine neden olabilir. Jean-Paul Charnay’li (1997: 54-55), Batı’nın sömürgeciliğe başlama nedenleri arasında Avrupa nüfusunun artışı da söylenebilir.

1.4.3. Ekonomi Etmeni

Toplumsal değişimin önemli etkenlerinden biri de ekonomi olarak zikredilebilir. Bir toplumsal kurum olarak ekonomi, sosyal değişimin gerçekleşmesinde etkili olabilmektedir.

Marx (1971: 243), toplumun yapısını ekonomik ilişkilerin belirlediğini iddia eder. Ona göre ekonomik ilişkiler, kişilerin iradeleri dışında gelişir. Bu ilişkiler, toplumun maddi üretim olanakları ve araçlarıyla belirlenir. Bu üretim araçları gelişerek daha önceki üretim araçlarıyla çatışmaya girer. Her bir yeni üretim biçimi, yeni bir sınıf ve yeni bir ideoloji yaratır. Bu yeni sınıf ve ideoloji, eski toplumsal yapıyı yeni üretim biçimine uygun olarak değiştirir. Marx’a göre toplumsal değişimin kaynağı üretim biçim ve araçlarının değişimidir.

Marxizm, ekonomiyi toplumsal değişimin tek etmeni veya belirleyici faktörü olarak görmektedir. Ancak ekonomi toplumsal değişimin tek belirleyici etmeni değil, sadece bir tanesidir (Chelhod, 1998: 126).

Denilebilir ki ekonomi toplumun önemli dinamiklerinden bir tanesidir. Özellikle günümüzde ekonomide meydana gelen değişim, sosyal sistemde önemli olayların olmasına sebebiyet vermektedir.

1.4.4. Teknoloji Etmeni

Teknolojik gelişme toplumsal değişimde önemli görülmektedir. Değişme süreci “teknolojik devrim” olarak nitelenmektedir. Makine ve elektriğin, insan ve toplum hayatına kazandırdığı hızlı ve derin dönüşüm ve değişimleri işaret etmektedir. Bu iki etkenin günlük hayatta çok somut sonuçları yaşanmaktadır. İnsan ve toplum hayatı bütünüyle teknolojiden etkilenmiştir. Aile hayatı, dini hayat, edebiyat, sanat, siyasal tutumlar vb. teknolojinin etkisinde kalmıştır. Bu anlamda teknoloji, toplumsal değişimin hem nedeni hem de sonucu olarak nitelendirilebilir. Bu olguyu Arnold Toynbee (1975: 53), şu şekilde vurgulamaktadır: “*Şüphesiz her teknolojik değişim bir toplumsal devrimdir*”. Çünkü teknolojik değişimler, toplumsal devrimlerin hem sonucu hem de nedenidirler”.

Bilim ve tekniğin son yüzyılda kaydettiği baş döndürücü gelişmeler, yirmi birinci yüzyılın başlarında bulunan günümüz toplumlarını uzay ve bilgi çağına ulaştırmıştır. Teknoloji yeni boyutlara ulaşırken insanlık da dünyanın her yerinde, yeni buluşların beraberinde getirdiği modern medeniyetin gerekleri karşısında köklü değişimlere sahne olmaktadır (Günay, 1997: 81).

Bilim ve teknolojideki yenilikler, örneğin radyo ve televizyon gibi modern iletişim araçları, insanlar üzerinde büyük etkiler bırakmaktadır. Pek çok değişimin alt yapısını oluşturmaktadır. Bu noktada bir sosyal değişim etkeni olarak iletişimden bahsetmek gerekirse denilebilir ki değişimin hızını ve karakterini etkileyen en önemli kültürel etkilere biri, iletişim sistemlerinin yapısıdır. Örneğin yazının icadı, günümüzde yazılı ve görsel basın, medya, bilgisayar, uydu sistemleri vb. bu bağlamda önemli sosyal değişim faktörleri olarak zikredilebilir (Giddens, 2000: 554).

Teknoloji gerçekten de sosyal değişimde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler, sosyal yapıda, sosyal hayatın pek çok yönünde, üretimde, sanayi hayatında vb. köklü değişiklikler getirmiştir. Bununla birlikte teknoloji, toplum hayatında faydalı gelişmelere sebep olurken belirli bir noktadan sonra olumsuz bir etkiye dönüşmektedir. Çünkü insanın yaratılıştan getirdiğı yapı özellikleri, teknolojinin hayata yaptığı müdahale ile kısmen veya tamamen kaybolmaktadır.

Teknoloji, diğerk etmenler gibi toplumsal değişmeye yol açabilmektedir. Ancak teknik belirli bir kültürün ürünüdür. Tekniğı yaratan kültürü göz önüne almadan teknolojiyi bağımsız düşünmek ve toplumların değişiminde temel etken olarak ele almak hem eksik hem de yanlıştır. Her toplum teknolojiyi dışarıdan alabileceğı gibi kendisi de üretebilir. Gerek onu üretirken gerek ithal ederken değer hükümleri ile teknolojinin uyum sağlaması gerekmektedir. Teknoloji, onu üreten ve yenileyen toplumun kültür taşıyıcısı olarak ortaya çıkar.

Teknolojinin hayatla olan bağlantısı çeşitli tutarsızlıklara sebep olmaktadır. Bilindiğı gibi Avrupa’da teknolojinin gayeleri doğrultusunda düzenlenmeye çalışılan toplum tipi “*Sanayi toplumu*” ismiyle adlandırılmaktadır. Bu toplum anlayışında insanın tutumuna şu duygular hâkim olmaktadır:

İnsanın huzur ve rahatını temin etme iddiasında olan teknoloji, insanın yapısına ters bir “*maddi dünya*” kurmaya yönelmiştir. Makine; insanın zihin ve beden özelliklerinin yerini almış bu nedenle insan psikolojik olarak kendini değersiz hissetmeye başlamıştır (Şener, 2009: 243).

Teknoloji karşısında insanoğlunu değerlendiren Özel’in (1988: 119) görüşleriye şu yöndedir: “*İlmi çalışmaların teknik konularda ilerlemesi, makineleşmenin hayatın her yönünü tesir altına almasına yol açmıştır. Teknolojik yönden gelişen makineler, yeni ve hızlı bir hayatta ‘kıymetli varlıklar’ durumuna gelmişlerdir ancak teknik, başlı başına büyük bir kıymete sahip olmamasına rağmen insanoğlu ona gereğinden fazla önem vermiş ve büyüttmüştür*”.

Yukarıdaki cümlelerden anlaşılacağı gibi teknolojinin ölçsüz bir biçimde toplumun hayatına girmesi toplumu çeşitli sıkıntılara sevk edebilmektedir. Teknolojinin yüceltilip; din, ahlak ve gelenek gibi toplumsal değerlerin, toplumda uygulama imkânı bulamaması,

tek boyutlu hayat tipini ortaya çıkartabilmektedir. Daha da temelde teknoloji; ruhi bir boşluk içerisinde bulunan insanı, mekanik bir hayat tarzına doğru yönlendirebilmektedir.

1.4.5. Kültür Etmeni

Bir insan topluluğunda sosyal değişimin ortaya çıkabilmesi o topluluğun sahip olduğu kültürün yaratıcılığıyla bağlantılı olabilmektedir. Kültür de maddi ve manevi olarak ikiye ayrılabilir. Maddi kültür dediğimiz zaman; araç, gereç, makine, köprü ve diğer eşyalar akla gelebilmektedir. Manevi kültürse; örf ve adetler, sosyal müesseseler, sosyal organizasyonlar vb. konuları kapsamaktadır. Eğer bir insan topluluğunda manevi kültür zenginse maddi kültürün gelişmesi, yeni tekniklerin bulunması ve uygulanması kolay olmaktadır. Manevi kültürün bu yaratıcılık özelliği, ortaya çıkacak olan sosyal değişimlere de yön verebilmektedir (Erkal, 1983: 263).

Kültürün zengin ve yaratıcı olması önemlidir. Çünkü sosyal değişim süreci içerisindeki toplumların ilerleyebilmeleri ve gelişmeleri için maddi kültür unsurlarından da faydalanmaları gerekecektir. Ancak sosyal gelişmeyi destekleyecek yeni tekniklerden faydalanırken milli kültür unsurlarında meydana gelen yozlaşmaya dikkat edilmelidir (Erkal, 1983: 264).

Kültürel yozlaşma, genel olarak başka kültürlerden etkilenme şeklinde gerçekleşmektedir. Gelişme kat etmiş milletleri gören diğer milletler, bazen bu gelişmeyi o milletin kültüründe ararlar. Bu konu hakkında İbn-i Haldun'nun (2010: 344) görüşleri şu yöndedir.

Yenik düşenler daima galip olanları, onları ayıran tüm farkı; özelliklerinde, elbiselerinde, mesleklerinde ve diğer geleneklerinde taklit etmek isterler. O, galibi üstünlüğünden dolayı mükemmel olarak düşünür ve saygı duyarlar. Çünkü mağlup, boyun eğmesinin yenilginin biçiminden kaynaklandığını düşünmezse, galibin mükemmeliyetinin bir sonucu olduğunu zanneder. Eğer bu yanlış varsayım ruha tamamıyla yerleşirse giderek katı bir inanç haline dönüşür. Böylece ruh, galibin tüm davranışlarına kendini uydurmaya çalışarak ona benzemeye yönelir. Bu daha sonra taklit etme halini alır. Ayrıca mağlup olanın şunu düşünmesi de muhtemeldir: Galibin üstünlüğü, mağlubun sürü psikolojisinden ya da büyük ölçüdeki tahammülünden gelen bir şey değil, galibin geleneklerinin ve davranışlarının bir sonucudur. Tabii ki, bu da üstünlük kavramı için hatalı bir görüş olarak ötekiyle aynı kapıya çıkacaktır. Böylece mağluplar, daima galibin kullandığı elbiseleri, silahları ve diğer özellikleri izleyerek ona benzemek isterler.

Meseleye günümüz toplumları açısından bakıldığında gelişmiş toplumların kendi dışında kalan toplumları ve bilhassa farklı bir gelenek ve medeniyet özelliği taşıyan toplumları kendi istedikleri şekle sokmak istediklerini görülmektedir. Gelişmiş toplumların, gelişmemiş toplumlara teknolojiyi götürürken bunların yanında kendi kültürünü verme düşüncesinde oldukları bilinmektedir. Sosyal değişme süreci içerisindeki toplumların ilerleyebilmeleri ve gelişme içerisine girmeleri için maddi kültür unsurlarından faydalanmaları tabiidir. Sosyal gelişmeyi destekleyecek bir zihniyet değişikliği içerisine girerken milli kültür unsurlarında meydana gelebilecek bir yozlaşmadan da kaçınmak gerekir.

1.4.6. Din Etmeni

İnsanı ve toplumu dinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Din, bütün toplumların evrensel değerlerini etkilemektedir. Dini inançlar, insan hayatının en etkili unsurudur. Din, kültürün ilk basamaklarından başlayarak aile, oymak, kabile, boy ve millet gibi tabii birliklerle hep yakın ilişki içerisinde olmuştur. (Sorokin, 1994: 185). İnsanlarla dinin ayrılmazlığı günümüze kadar sürmüştür. İnsanlığın din ile olan bu ayrılmazlığı, bizi dinle, insanın hem bireysel hem de sosyal ilişkisine götürmektedir.

İnsanın ferdi, sosyal, özel ve kamusal özellikleri bulunduğu göre insanla iç içe olan dinin de tabii olarak insanla ferdi, toplumsal, yönleri ile ilişkileri olacaktır. Din, sadece ferdi değil aynı zamanda sosyal bir olgudur. Daha geniş anlamda din; hem kitabi (teorik-akidevi), hem davranışsal (pratik-ibadi) hem psikolojik, hem sosyolojik, hem sübjektif, hem de objektif yönü itibari ile bir bütün olarak kendini ortaya koymaktadır (Sezen, 2004: 380).

Din, sosyal hayatın tamamında insanları etkiler. Dinlerde bulunan ahlaki kaideler insanların sosyal eylemlerini güçlü bir biçimde etkiler. Böylece din sosyal düzenin objektif yapısının belirlenmesinde önemli rol oynar.

Dinin etkilerini geçmiş topluluklarda görmek mümkündür. Aynı zamanda günümüz modern toplumlarında da farklı şekillerde de dinin etkileri tezahür eder. Dinin tabii grup veya birlikler üzerinde etkisi söz konusudur. Bununla birlikte sırf dini olarak isimlendirilen gruplar üzerinde de merkezi etkisi bulunmaktadır. Din; aile, ekonomi, siyaset, eğitim, hukuk gibi kurumların; sosyal sınıf ve tabakaların; çeşitli mesleki

kuruluşların ve düzenlerin, üzerlerinde etkileri olan önemli bir fenomendir (Mensching, 1994: 82).

Din, toplumsal değişimde temel etmen olabilmektedir. Bu bağlamda İbn-i Haldun (2011: 485-486), “toplumların gelişiminde dinin önemi üzerinde çokça durmuştur. Dini birleştirici bir unsur olarak, asabiyetinde üzerine koyarak; dine bağlanan hanedan ve toplumların dini zayıf olanlara galip geleceğini ve dini bozulan toplumların çok kötü değişimlere sahne olacaklarını ileri sürmüştür”.

Dinin toplum üzerinde etkili olmasının ve toplumsal değişim ilişkilerinde aktif bir varlık göstermesinin sebebi, dinin kurumsal tezahürlerine hapsedilemeyecek bir fenomen olduğudur. Dinin, dinamik bir kültür ögesi olarak duygu, değer, anlam ve sembollerin üreticisi ve kaynağı oluşuyla ilgilidir. Din, bağımsız bir değişken olarak sosyal ilişkilerde küçümsenemeyecek bir yere sahiptir (Bodur, 1994: 7).

Din, içinde doğduğu toplumda ilk aşamada toplumun özelliklerini tanımaya çalışır. Bu aşamada din, edilgen gibi görünebilir ama bir süre sonra ikinci aşama olarak din, etkin bir varlık göstermeye başlar ve kendi farklılıklarını açık bir şekilde ortaya koymaya çalışır. Üçüncü aşamada ise toplumu kendi istediği doğrultuda değiştirmek için harekete geçer(Crollius, 1998: 102). Bu aşamalar birbirleriyle iç içe olup araları kesin çizgilerle ayrılmamıştır.

Dinin etkili olduğu toplumsal değişim-din ilişkileri konusunun anlaşılması bağlamında denilebilir ki; “*din*”, bütünleştirici bir rol oynamakla birlikte tam tersine çatışmalara da sebep olabilmektedir. Din, barışın gerçekleşmesinde de savaşın gerçekleşmesinde de etkili bir faktör olabilmektedir. Denilebilir ki; “*din*”, modern uluslaşma sürecinde dahi milliyetçi düşünce ve hareketlerin oluşum ve yönlendirilmesinde etkili olmuştur. (Guenon, 1992: 61-64). Örneğin, Sovyetler Birliği’nde ve İslam toplumlarında durum böyle olmuştur.

Anlaşılabileceği gibi din, bir toplumun ilerlemesine sebep olabileceği gibi gerilemesine de sebep olabilir. Bunun örneklerini Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Hinduizm, Budizm vb. dinlerin tarihsel ve sosyolojik gerçekleri içinde gözlemlemek mümkündür. Örneğin İslam’ın Mekke’de ortaya çıkışından Medine’de toplumsal düzen oluşturmaya ve daha sonraki pek çok olaya kadar değişimde olumlu yönde önemli bir etken olduğu bilinmektedir.

1.4.6.1. Toplumsal Değişimi Yavaşlatan Bir Unsur Olarak Din

Din, öz itibariyle değişmez temel ilkeler getirmektedir. Bu ilkeler, sosyal yapıda zamanla gelenekleşmekte ve değişmez bir hale gelmektedir. Dolayısıyla toplumda meydana gelecek değişme ve yenileşme çabaları din tarafından kuşkuyla karşılanmaktadır. Din, sosyal hayatta meydana gelen değişim sürecini kendi anlayışı doğrultusunda değerlendirerek karar vermektedir(Günay, 2000: 230).

Dinler genel olarak statik, değişmez normlar sunmakta ve insanları o çerçevede davranışlarda bulunmaya davet etmektedirler. Dinlerin söyledikleri de dinin yapısıyla yakından ilişkilidir. Düşünce tarihi boyunca; Durkeim, Weber, Geertz, Nadel gibi dinin sosyal bir olgu olarak toplumsal hayatta birleştirici ve bütünleştirici bir fonksiyon gördüğünü düşünenlerin yanında, dinin sosyal değişime ve gelişmelere engel teşkil ettiğini düşünenlerde olmuştur. Onlara göre “hâkim sınıfların, egemenlik aracı olan din; toplumsal değişmeye karşı güçlü bir fren teşkil etmektedir” (Vergin, 1985: 26).

Örneğin Marx, dini “insanoğlunun acılarının bir ifadesi, bu acıları hafifletme çabası olarak değerlendirmişse de, *‘halkın afyonu’* formülü ile ortaya koyduğu yorum” takipçileri arasında derin izler bırakmış ve dine karşı olumsuz tutum takınmalarına neden olmuştur (Vergin, 1985: 10).

Dinin sosyal gelişmelere engel olarak görülmesi batı dünyasında meydana gelen sanayileşme süreciyle daha da ivme kazanmıştır. Din, sosyal değişimin önünde en büyük engellerden birisi olarak değerlendirilmiştir. Dine karşı çıkanların bazıları bizzat dinin kendisine değil, uygulanamamasına karşı çıkmışlardır. Zira dinler ortaya çıktıkları haliyle bir tek olurken uygulamada ne kadar müntesibi varsa o kadar din anlayışı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dinler uygulama alanlarında farklılaşmaktadır. Ancak bilinen bir gerçek var ki, dinler yapı itibari ile belli normlar sunmakta ve inananlardan onları uygulamasını istemektedir (Er, 1999: 132).

Bazı dinler ve mezhepler dünya hayatını anlamsız görerek ahiret hayatına yönelmektedir. Bazı mezhepler, sadece bu dünyayı temel alarak ahireti önemsiz görmektedir. İslam söz konusu olduğunda onun sosyal gelişme ve yeniliklere olumlu baktığını ve “*olumlu yöndeki değişmeyi*” insanlığa hizmet olarak gördüğü bilinmektedir. İslam, orijinal biçimde incelendiğinde bu gerçek görülecektir (Er, 1999: 132-133).

İslam, hayatın realitesini göz önünde bulundurarak zaman, mekân ve koşullara göre toplum hayatında farklılaşmanın olabileceğini, hatta olması gerektiğini vurgulamaktadır. Öğleki “*icthâh*” denilen dinde hüküm verme kapısının daima açık olduğu, yani hükümlerin değişebileceği belirtilmektedir. Din adına karar verme durumunda olan kişi (müçtehit) kararında isabet ederse ona iki ecir (sevap), eğer isabet edemezse bir ecir verilmektedir. Yine Mecellede yer alan, “*ezaminteğayyürü ile ahkaminteğayyürü inkâr olunamaz*” yani; zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi gerekmektedir. İslam dininin bu yönü; “*değişen zaman ve mekân şartlarıyla yeni ortaya çıkan ihtiyaçlar karşısında hayat nizamının devamlılığını temin etmektedir*” (Er, 1999: 141).

Çeşitli insan, grup ve cemaatlerin, din adına, din ile yeni gelişmeler ve değişmeler arasında sağlıklı bir ilişki kuramamaları bir başka deyişle sosyal gelişme ve din ilişkisini doğru yorumlayamamaları sonucu birtakım olumsuzluklar görülebilmektedir. Bu sosyal değişme hareketlerinde olabileceği gibi dini hareketlerde de görülebilmektedir. Din adına hareket edenler onu korumaya çalıştıklarını, bozulmasını engellediklerini düşünebilmektedirler. Kimi durumlarda en doğal bir gelişmeye bile kutsal adına engel olmak isteyebilmektedirler (Günay, 2000: 7-20).

Din anlaşılma çalışılırken çoğu zaman insanlar kendi ortamlarından hareketle dini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Böyle durumlarda kimi zaman dinin zengin olan yani herkese hitap eden evrensel boyutu göz ardı edilebilmektedir. Din, böyle dar boyuttan değerlendirilmeye çalışıldığında hayatın ve dinin bütünlüğü çerçevesinde değerlendirildiğinde, gelişmelere engel gibi görünen bir din anlayışı ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla böyle bir dini düşünce, hayatın yeni gelişmeleri karşısında insana sınırlı bir alan bırakmaktadır. Bu alan da doğal olarak sosyal değişme ve gelişmeleri sınırlandırmaktadır.

İnsanlar dini kaygılarından dolayı söz konusu yeniliği hayata geçirememektedirler. Bu noktada beliren sorun, gerçekten din bu yeniliğe karşı mıdır? Aslında temel sorun ortaya konulan yeni gelişmenin insan ve topluma zarar verip vermemesi sorunudur. Zira İslam, insanlığa sunduğu evrensel mesajla tüm insanlığın yararına düşünceler geliştirmiştir. Madde ile mana, ruh ile beden, dünya ile ahiret arasında kurduğu ilişki ile insanlığın daha huzurlu bir hayat yaşamasını öngörmüştür (Er, 1999: 141).

İslam dininin sosyal gelişme ve yenileşme karşısında olumsuz bir düşünce verdiğini düşünmek, bilinen bir gerçeği görmezlikten gelmek ya da onu sınırlı kültürel boyutta yorumlamak anlamına gelir. İslam dini, her daim yaratıcı birtakım unsurları bünyesinde bulundurmuş, bugün de bulundurmaya devam etmektedir. İslam gelişmeye engel teşkil edici olarak algılansa da gerçekte yaratıcı bir ruhu ve zihniyeti kendisinde barındırmaktadır. Bu yüzden İslam'ın durağan bir yapısının olduğunu iddia etmek temelde tutarsızdır (Watt,1997: 22-26).

Din-toplumsal değişim ilişkileri incelenirken dinin toplumsal değişim karşısında muhafazakâr olduğu, tutucu bir tavırla toplumsal değişimi yavaşlatıcı etki yaptığı ifade edilmiştir. Anlaşılabileceği gibi bu durum, dinin mahiyetiyle ve müntesiplerin tutumuyla doğrudan ilişkilidir. Dinin bu yönünün ön plana çıkarılması, tartışılır olmakla birlikte dinin muhafazakâr ve tutucu bir yönünün de bulunduğu gerçektir.

1.4.6.2. Toplumsal Değişimi Takviye Edici Bir Etmen Olarak Din

Dinin özü itibariyle toplumsal değişimi engelleyici veya yavaşlatıcı olduğunu iddia edenler olduğu gibi toplumsal değişimi hızlandırıcı veya takviye edici olduğunu iddia edenler daha çoğunluktadır.

Örneğin materyalistler, dinin toplumlardaki işlevinin sadece değerleri korumak olduğunu, dolayısıyla dinin toplumsal değişimin önemli bir faktörü olamayacağını, hatta tersine toplumsal değişime engel teşkil edeceğini öne sürmüşlerdir. Ancak “*din*” sosyal hayatta ilk andan itibaren temel birtakım inanç ve pratiklerin yanı sıra bir zihniyeti, bir dünya görüşünü, değiştiren temel etmen olmuştur (Günay, 2001: 21-22).

İslam'ı ve Müslüman toplumları objektif bir incelemeye ve tarafsız bir gözleme tabi tutanlar, İslam'ın ve Müslümanların tarihte, toplumsal değişimi olumlu yönde etkilediğini görebilirler. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve diğer İslam devletlerinde İslam'ın bir din olarak değişimi takviye edici bir faktör olduğu görülebilmektedir. Bu noktada Osmanlı örneği de verilebilir. Osmanlının modernleşme yönündeki “*iradi*” değişim faaliyetlerine bakıldığında Ulemanın önemli roller üstlendiği, değişimi desteklediği görülebilir (Okumuş, 2013: 38-39). Ulema, Osmanlı değişim faaliyetlerinin meşrulaştırılmasında çok önemli bir pozisyon üstlenmiştir.

İslam'ın değişimden yana olmayan gelişimi engelleyen, kalkınmayı takviye etmeyen bir din olduğu, tersine sözgelimi Hristiyanlığın dinamik bir din olduğunu ve nitekim İslam'ın fakir ve gelişmemiş toplumların dini olmasına karşılık, Hristiyanlığın kalkınmış, zengin ülkelerin dini olduğunu düşünenler olmakla birlikte tarafsız bir tarihsel ve sosyolojik din okumasıyla bunun doğru olmadığı, gerçekte İslam'ın, takviye edici bir etken olduğu ortaya konulabilir (Deniel, 1998: 303).

İslam dininin tarihsel tecrübesi ve günümüzün Müslüman toplumlarının yaşam çizgileri, İslam'ın getirdiği inanç ve kazandırdığı pratikler, toplulukların gelişmesinde, güç kazanmasında, maddi ve manevi refaha ulaşmasında, ekonomik kalkınmasında, İslam'ın ilerlemeye yönelik takviye edici roller üstlendiğini açıkça ortaya koymaktadır (Er, 1999: 167).

Hz. Muhammed'in yirmi üç yıllık peygamberlik dönemi boyunca, ortaya koyduğu "*İslam'ın*", toplumsal değişmeyi, takviye edici olduğu açıkça görülebilir. İslam'ın ortaya çıktığı yıllarda ilk önce Mekke'de daha sonra Medine'de peygamberin, ashabı ile birlikte inşa ettiği sosyal sistem, değişimin temel etmeni olmuştur. Medine'de İslam toplumunun inşa edildiği dönem, yalnızca bir tebliğ dönemi değil, aynı zamanda İslam ümmetinin ana dokusunun oluşturulduğu dönemidir

İslam; geçmiş kavimlerin geleneksel inançlarına, değerlerine, hayat tarzlarına karşı çıkarak bir tür toplumsal protesto olarak ortaya çıkmıştır. İslam, ortaya çıktığı Mekke toplumu içerisinde çok şiddetli tepkiyle karşılaşmış olmasına rağmen yandaşlar bulmakta da gecikmemiştir. Sonra ki dönemde Mekke'nin kuzeyinde bir vaha kenti olan Medine'de filizlenmeye başlamış ve bu gelişime, Hicret'i takip eden on yıllık bir mücadele döneminin sonunda sadece Hicaz bölgesini değil, hemen hemen bütün Arabistan yarımadasını etkisi altına almıştır (Sezen, 2004: 158).

İslam dininin getirdiği değişim; bir açıdan bakıldığında, İslam'ın cahiliye diye adlandırdığı bir devirden medeniyet dönemine geçişi ifade etmekteydi. Bununla birlikte İslam'ın getirdiği değişimi, sözlü kültüre dayalı kabile düzeninden kitabi kültüre dayalı ümmet yapısına ve şehir medeniyetine bir geçiş biçiminde de tanımlamak mümkün olmaktadır. İslamiyet, Arap kültürünün etkin atmosferinde ortaya çıkmış olsa da önemli değişiklikler ve reformlar gerçekleştirmiş ve en önemlisi topluma tevhit esasına dayalı yepyeni bir ruh üflemiştir. Bu ruh topluma adeta kutsal bir anlam kazandırmıştır. Özet

olarak denebilir ki İslam; Arap toplumunun dini, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, edebi, ahlaki vb. yönlerinin yapısal değişiminde temel etken olarak rol oynamıştır (Hasan, 1985: 228-263).

Sonuç olarak dinin, sosyal değişimi takviye edici bir faktör olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Din, her türlü durum ve şartlar karşısında yaratıcı değerleri vasıtasıyla sosyal değişimin baskın etken olmuş ve bundan böyle de olmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

1.5. Şiddet

“Güç, kuvvet, zorluk, felaket, afet, bağlamak” manalarında Arapçadan (el-İsfahani, 2012) Türkçe’ye geçmiş olan, genel olarak: “Sertlik, zorluk, güç denemesi” şeklinde tanımlanan şiddet kavramı, son yıllarda insana eziyet etmek ve rahatsızlık vermek anlamında kullanımı ile öne çıkmaktadır. Kamus-ı Türkî’ye (2004), baktığımızda da bu anlamı çağrıştıran bir tanıma rastlanmaktadır: “*Sertlik, tazir ve cezada mübalağa, müsaadesizlik, sıkı*”. Demek ki şiddet eskiden beri istenmeyen ve negatif algılanan bir olgudur. Fakat şiddet ile ilgili olarak herkesin kesin olarak kabul edebileceği bir tanım yapmak kolay değildir.

Fransız filozoflar, Changeux-Ricoeur (2009: 260), şiddeti; dilde şiddet, eylemde şiddet ve kurumsal şiddet olmak üzere üçe ayırır. Dilde şiddet; iftira, onura saldırı, ihanet, yalan yere yemindir. Eylemde şiddet; cinayet, başkalarının fiziksel ve ruhsal bütünlüklerine saldırıdır. Kurumsal şiddetse devlet eliyle icra edilen ve yıkıcılığı sınırsız olan şiddettir ki buna savaşta denilebilir.

Şiddet üzerine görüş ve teorileriyle dikkat çeken Yahudi asıllı Alman siyaset bilimci Hannah Arendt (2006: 47), şiddetin herkesçe kabul gören bir tanımının yapılamayacağını Sorel’den bir alıntı ile ifade eder: “*Şiddet sorunu hala karanlıktadır*” der ve ekler: *Bu yargı, o zaman olduğu kadar bu gün de doğrudur.*

Bu yargı, şiddet hakkında herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir tanımın olamayacağını ortaya koymaktadır. Bu yüzden şiddet hâlâ karmaşık bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka konu da şiddetin insanla ilgili olmasıdır. Yani şiddet insana özgüdür. Örneğin doğal afet şiddet değildir.

Şiddeti uygulayan insan olduğunda insanın bu eylemini uygar toplumlarda yasalar cezalandırır. Hatta daha çok bedensel saldırı (cinayet, yaralama, ırza tecavüz, silahlı saldırı, gasp vb.) olarak anlaşılan şiddeti, yasalar ağır suç olarak görür.

Evrensel bir tanımdan söz edilemese de şiddetin yaptığı çağrışımların benzer olduğu söylenebilir. Birçok dilde de “şiddet bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak anlamlarına gelir. Şiddet uygulamak ise zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme” (Ünsal, 1996: 29) anlamlarını içerir. Bu nedenle “insana fiziksel ve ruhsal zarar veren her edim şiddet olarak” değerlendirilebilir.

Günümüzde başkasına eziyet veren her fiil şiddet olarak görülmektedir. Ayrıca insanın başkasına ve kendisine reva gördüğü rahatsızlık veren her şey şiddet kategorisinde değerlendirilebilir. Bu nedenle şiddeti türlerine göre çeşitli biçimlerde sınıflandırmak mümkündür. Özel şiddetten, kolektif şiddete, ekonomik şiddetten, endüstriyel şiddete kadar şiddetin farklı türlerinden söz etmek mümkündür (Ünsal, 1996: 29-30).

Şiddet olgusu insan hayatının acı bir gerçeği olarak karşımıza çıkmakta ve insanlık tarihiyle yaşatmış gibi görünmektedir. Kültür ve medeniyet ilerledikçe şiddetin azalacağı düşünülürken tersine şiddet artan bir eğilime sahipmiş gibi görünmekte hatta eskisine göre çok daha değişik görünümlere bürünebilmektedir. Öğleki çağdaş dünya, aile içi şiddet, kadın ve çocuklara karşı uygulanan şiddet, kentsel şiddet, toplumsal şiddet, medyada şiddet, sporda şiddet, savaş, anarşi ve terör gibi şiddetin çok çeşitli türlerine sahne olmakta hatta olay yerine göre küresel boyutlara uzanabilmektedir.

Şiddetin fiziksel, siyasal, sivil, yapısal, ekolojik, vb. çeşitleri de mevcuttur. Her halükârda diyalektik bir tabiata sahip olan şiddetin oldukça çok yönlü ve karmaşık bir problematik olduğu anlaşılmaktadır. İster kaynakları veya nedenleri yahut türleri, isterse de sonuçları bakımından olsun şiddetin; felsefi, sosyal, ekonomik, siyasal, ideolojik, kültürel, tarihi, psikolojik, etik, dini, vb. birçok yönleri bulunmaktadır. Nitekim mesele “*kutsal alan*” şiddet konusu ile bir şekilde ilişki içerisinde görünmekte ve bu çerçevede hususiyetle “*dinsel şiddet*” yahut “ bir şiddet kaynağı olarak “*din*” veya “*teolojik şiddetten*” söz edilmektedir (Günay, 2001: 11).

Anlaşılabacağı üzere oldukça çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda şiddetin çok çeşitli türlerinin de olduğu görülmektedir. Konumuzla ilgili gördüğümüz “*dinsel şiddet*” bu türlerden yalnızca bir tanesi belki de en önemlisidir. Din ve şiddet ilişkisi geçmişten günümüze insanlığı düşündüren bir konudur. Mutluluk, huzur, barış, vb. insana yönelik üstün değerlerin temsilcisi olduğu tezini ön plana çıkaran din ile şiddet, kargaşa, nefret, öfke ve mutsuzluk üreten şiddet yan yana anılabilmektedir.

1.6. Dinsel¹ ve Sosyolojik Açından Şiddet

İster fizyolojik olsun ister psikolojik, şekil ve yapısı ne olursa olsun her şiddet hareketi kendisini mutlaka bir metne dayandırmaktadır. Bu metnin kaynağı dinsel bir inanış, bir kült veya kutsal bir kitap olabileceği gibi siyasal ya da ideolojik bir bildirge, bir söylem, bir manifesto ya da herhangi bir argüman olabilir. Şiddete başvuranlar, şiddeti içeren tavır ve davranışları meşrulaştıracak referanslara ihtiyaç duyarlar. Rafael Moses’ın (1996: 24) ifadesiyle, “*insanlar, planlanmış bir şiddet eylemini haklı görmeye çalışarak vicdanlarını rahatlatmak zorundadırlar*”. İşte bu noktada şiddet eyleminin öncesinde ya da sonrasında, kişiye bu meşru zemini sağlayan bir metin oluşturma girişimleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır (Gündüz, 2005: 188).

Dinsel şiddetin özellikleri arasında; kişilerin kendi dünya görüşlerini ve hayat tarzlarını kusursuz görmeleri, geçmişteki bir ideal çağ özlemine sahip olma düşüncesi, dini basite indirgeyerek her türlü bireysel ve toplumsal kötülüğe karşı onu biricik çare olarak algılamaları dinsel şiddetin özellikleri arasında sayılabilir (Karlsson, 2005: 188).

Bir din mensubunun uyguladığı şiddetin, her durumda o dine nispet edilmesi, şiddeti içeren tüm fiillerin dinselleştirilmesi gibi bir sonuç doğurmaktadır. İnsanlar bazen sadece kültürel olarak bir dinin mensubiyetini üstlenirlerken, bazen bir dinin bilinçli mensubu olabilmektedirler. Din mensuplarının uyguladıkları şiddetin sebebi bazen inançları olabiliyorken bazen de tamamen farklı sebepler (ekonomik, politik vb.) olabilmektedir. Yine şiddetin sebebi dinin buyrukları olabildiği gibi kişinin dini yanlış yorumlaması da olabilmektedir. Şiddetin tanımında da belirttiğimiz gibi “*aslında şiddet, dayandığı arka plan açısından çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir, yalnızca dinsel inanış ve*

¹ Din mensuplarının uyguladıkları şiddet, bu kişilerin dine dair yanlış inançlarından ya da ekonomik ve politik sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Burada da “dinsel şiddet” ile dinin kendisinden değil yanlış yorumlanmasından kaynaklanan şiddet kastedilmektedir.

tutumlarla ilgili değildir”. Öyle ki dinsel görünümlü her şiddet eyleminin ardında; politik, ekonomik ve benzeri nedenleri tespit etmek mümkündür (Gündüz, 2005: 25-26).

Günümüzde “*dinsel şiddet*” tabiri daha çok şiddetin dinselleştirilmek istendiği yerlerde kullanılmaktadır. Yani “*dinsel şiddet*” uygulanan şiddetin nedeninin din olarak algılandığı ya da çoğu kez algılanmak istendiği her türlü şiddete işaret etmektedir. Bunun yanında, dinsel metinler ya da bu metinlerin yorumları dışında, kökeninde ferdin dinsel bağlılığının ve samimiyetinin bulunmadığı durumlarda vardır. Bu noktada din ve dinsel duygular sadece ulaşmak istenen dünyevi hedefler/çıkarlar için kullanılmaktadır. Bu durumlarda, şiddetin nedeni; “*din ya da dinsel yorumlar*” olduğunu söyleyemeyiz. Bu durumda yapılan sadece insanların emperyalist emellerinin dini söylemlerle süslenmesi yani kutsal görünüme büründürülmesidir (Baykan, 2004: 217).

Din adına yapıldığı sanılan pek çok savaş örneğinde, “dinsel retoriğin kitleleri sadece mobilize etmek için kullanıldığını söyleyebiliriz” (Taslaman, 2007: 45).

Yukarıda paragraflardan anlaşılacağı üzere “*dinsel şiddet*” dinin temel kaynaklarının din mensupları tarafından farklı yorumlanarak, yorumlarından kaynaklanan dünyevi amaçlara ulaşmak için kullanılan bir güç unsurudur. “*Dinsel şiddet*” terimi, dinin şiddete neden olduğu durumlardan çok dinin yorumlanmasının, şiddete neden olduğu durumlar için kullanılması yerinde kullanılmış bir terim olacaktır. Çoğu kez şiddetin asıl kaynağı; ekonomik, politik, ırkî vb. nedenler olmasına rağmen dinmiş gibi de gösterilmektedir. Özellikle semavi dinlerin orijinal halleri incelendiğinde şiddetten ziyade barışa vurgu yaptıkları açıkça görülmektedir.

Teologlar tarafından yapılan tanıma göre din, bireysel ve toplumsal açıdan barış ve esenlik kaynağıdır. Teorisyenler de dini, toplumsal birleşmenin güçlü bir aracı, çimentosu olarak görürler ve ideal bir toplumu teşvik eden evrensel kültürün direği olduğunu belirtirler (Kirman, 2004a: 834-842). Bütün bunlardan din ve şiddetin birbirine uzak olgular olduğu sonucu çıkarılabilir. Din, bireysel ve toplumsal açıdan barış ve esenlik kaynağı iken şiddet, düşmanlık ve nefret kaynağı olarak toplumsal düzeni bozucu bir karaktere sahiptir.

Din şiddet konusu, Durkheim, Mauss, Freud gibi din konusuyla ilgilenen önemli teorisyenler tarafından da sorgulanmıştır. Din niçin şiddete ihtiyaç duymaktadır? İnanan

insan niçin şiddet eylemlerine karışmaktadır? Şiddet olaylarının meşrulaştırılmasında dine niçin başvurulmaktadır? Gibi sorular kafalarda hep olmuştur. Ancak sosyolojik bir değerlendirme yaparken olaya dini faktörlerin de yer aldığı, daha geniş bir açıdan yaklaşmak yerinde olacaktır. Din, şiddet olayından söz ederken bu tür olayların meydana geldiği toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik özelliklerine yer veren kültürel yapılarına dikkat çekmek daha sosyolojik olacaktır (Kirman, 2004b: 81).

Şiddet olaylarının yaşanmasında dinden ziyade sosyolojik olayların etkisini sıklıkla görebilmekteyiz. Örneğin, İsrail ve Filistin arasında yaşanan şiddet olaylarına baktığımızda ilk bakışta mesele teolojik gibi görünse de arka planda siyasi (kültürel) ve sosyal sebeplerinde olduğu görülebilmektedir.

Özellikle 11 Eylül saldırısından sonra terörizmin tüm dünyada küresel bir sorun haline gelmesiyle birlikte mesele, gerek Batıda ve gerekse İslam dünyasında dini karakterli toplumsal olgular üzerinde çalışmalarıyla tanınan sosyal bilimciler arasında giderek daha çok ele alınır olmuştur. Bu çerçevede şiddet ve terör eylemleri ile dinlerin, özellikle de İslam'ın öğretileri arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Ancak din ve şiddet arasında bir ilişki olmakla birlikte terörizm, dini, özellikle de İslami bir olgu olmayıp dini bir boyutu da olan, son derece karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Bu olgunun yoksulluk, eğitim, geri kalmışlık, küresel sömürgecilğe karşı bir tepki gibi çok çeşitli sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel nedenleri vardır (Cömertoğlu, 1995: 133).

1.7. Terör ve Terörizm

Terör veya terörizmin açıkça bir tanımı yapılamamaktadır. Örneğin bir kişi işlediği bir fiilden dolayı bir devlette özgürlük savaşçısı olarak görülürken diğer bir devlette ise en affedilemez suçları işleyen bir hain olarak nitelendirilmektedir. Bu durum terör ve terörizmi tanımlamadaki güçlüğü ortaya koymaktadır. Terörizmin bütün dünya devletleri tarafından ya da en azından etkili olduğu kabul edilebilecek çoğunluk tarafından onaylanmış bir tanımı yoktur. Terörün gerek kavramsal yönden gerekse içerik açısından akademik araştırma konusu olarak incelenmesi çok eski zamanlara dayanmamaktadır. Yakın zamanlara kadar bir güvenlik sorunu olarak incelenmiştir (Kirman, 2004b: 81).

Literatürde terör kelimesinin bazen şiddetin (violence) karşılığı olarak kullanılmasının yanında, bazen siyasal şiddet (politicalviolence), hatta anarşi (anarchy) kelimeleriyle eş

anlamli olarak da kullanilmistir (Alparslan, 1983: 4). Ülkemizde uzun yillar terör yerine “anarşi” kelimesi kullanilmis, yakin zamandan beri terör kelimesi yaygin sekilde kullanilir hale gelmistir.

Terör kavrami Türkçemizde: “*Korkutma, yildirma ve tedhiş*” anlamlarina gelmektedir. Bu baglamda terör, birey ya da bireylerin ruhsal yapilarini birdenbire kaplayan korku durumunu ve şiddet halini ifade etmektedir. Terör eylemlerini yapan “*terörist*” olarak adlandirilmaktadir. Siyasi bir amaca ulasmak için terör hareketlerini düzenli bir biçimde kullanmaksa “*tedhişçilik ve terörizmdir*” (TDK, 1945, 2035).

Terör ve Terörizm kavramlari arasında şü sekilde ayirma gidilmektedir. “*Terör; şiddetin sosyal, ulusal, ırki, dinsel, fesat çıkarıcı ve benzer diğer maksatlarla ve sosyal sınıflar arasında çatışma, savaş tahrik etmek üzere planlı ve hukuk dışı olarak kullanılırken*”(Dönmezer,1997: 11). “*Terörizm siyasal amaçlar için mevcut durumu, hukuk düzenine aykırı yollar kullanarak değiştirmek amacıyla örgütlü, sistemli ve sürekli terör eylemlerini kullanmayı bir yöntem olarak kullanma yoludur*” (Keleş-Ünsal,1982: 3).Tanımlardan da anlaşıldığı gibi terör kavramının içinde şiddet ve dehşet halleri söz konusu olmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi terör, terörizm ve şiddet kavramlari özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra yoğun olarak tartişilmaya başlanmıştır. Acaba dinle şiddet ya da terör arasında dolaylı veya dolaysız bir ilişki var mıdır? Varsa nasıldır? Terörist eylemleri gerçekleştirenler üzerinde din bir motivasyon kaynağı mıdır? Gibi sorular dinin, özellikle de İslam’ın böyle bir yönünün olup olmadığını akıllara getirmektedir.

1.8. İslam Açısından Şiddet ve Terör

Batı toplumlarında, yaygın olarak Kur’an ve kılıç kavramlari yan yana düşünölmektedir. Bu bakış açısının çok uzun tarihsel kökleri olmakla birlikte günümüz Batı dünyasında, İslam ve barış kavramlari bir arada zikretmek neredeyse imkânsız bir hale gelmiştir. Böyle düşünölmemesinin birçok nedeni olabileceğı gibi belli başlı iki nedeninden bahsedilebilir: Birincisi İslam dininin, gerçek yönüyle anlamaya yönelik bir değerdendirmenin yapılmaması, ikincisi ise şiddetsizdik (nonviolence) kavramının tam ve eksiksiz bir tanımının yapılamamış olmasıdır. Bütün bunlar, İslam’daki/Kur’an’daki

hoşgörülü, sevgi dolu ideal anlayışla; bağnaz, sevgisiz reel yaşayış arasında bir uçurum yaratmaktadır (Albayrak, 2010: 178).

İslam ile şiddet ve terör arasında bir bağ kurulmaya çalışılması çok yönlü olarak şiddet ve terörün yayılmasına ve kökleşmesine hizmet etmektedir. Şöyle ki, bu tür davranışları İslam'a saldırı olarak algılayan Müslümanlar, savunma refleksi ile şiddete daha açık hale gelmektedirler. İnsanlar, hiçbir zaman kutsal saydıkları varlıklara, değerlere saldırılmasını hoşgörü ile karşılamazlar. Böylece farklı dinlere mensup insanlar arasında aşılabilir engeller oluşur; bir arada yaşamayı mümkün kılacak uzlaşma kültürünün yaratılabileceği ortam asla gerçekleştirilemez. Öte yandan İslam'ın, insana hayat veren, toplumsal güven ortamının oluşturulmasını ve insanın yaratıcılığının teşvik edilmesini sağlayacak olan "anlam" boyutu, tepkisel tavırların gölgesinde kalmaktadır (Erdem, 2003: 7).

İslam, dinin aslına bakıldığında şiddeti ve terörü tasvip etmediği açıkça görülebilir. İslam, "silm" kökünden türemiş olup, kurtuluşa ermek, boyun eğmek, barış yapmak, teslim olmak gibi anlamlara gelmektedir (Sinanoğlu, 2001: 543-545). Bu anlamlarla ifade edilen bu din, mensuplarının bütün kuşkulardan arınmış bir şekilde Allah'a teslim olmalarını istemektedir. İslam dininin amaçlarından bir tanesi de gönderildiği toplumun insanları arasında, mevcut olan güvensizliği, şiddet uygulamalarını ve sosyal yapıyı, menfi yönde etkileyen tüm çarpıklıkları ortadan kaldırmaktır.

Bu anlamda ilk akla gelebilecek şiddet örnekleri arasında kan davaları, faiz, tefecilik, karaborsacılık, kadın ve kız çocuklarına uygulanan kötü muameleleri saymak mümkündür. İslam dini bu eylemleri yasaklamaktadır. İlk olarak İslam'ı tebliğ eden Hz. Muhammed bu uygulamaların karşısında olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Şu beldeniz, şu ayınız, şu gününüzün saygın (haram) olduğu gibi mallarınız ve kanlarınız (canlarınız) da saygın ve mukaddestir. Biliniz ki cahiliye dönemine ait her şey ayaklarımın altındadır ve geçersizdir. Cahiliye dönemine ait kan davaları geçersizdir. Geçersiz kıldığım ilk kan davası da emzirilmek için verildiği Beni Sa'd kabilesinin yanında bulunduğu sırada, Huzeyl tarafından öldürülen ve akrabamız olan İbn-i Rebia b. El-Haris'in kan davasıdır. Geçersiz kıldığım ilk faiz amcam Abbas'ın faizidir. Çünkü faizlerin hepsi hükümsüzdür. Hanımlarınız konusunda Allah'tan sakının, çünkü onları Allah'ın emri olarak almışsınız ve Allah'ın kelimesi (sözleri ve hükmü) ile kendinize helal kılmışsınızdır..." (Müslim, Hacc: 147; Ebu Davud, Menasik: 65).

Öte yandan Hz. Peygamber aynı zamanda yumuşak kalpli, şefkatli, merhametli ve ümmetine düşkün, her zaman iyilik yapmayı, insanların yardımına koşmayı tavsiye eden biridir. Kur'an bu hususu şöyle dile getirmektedir: *“Andolsun size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir. O size çok düşkün müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir”* (Kuran'ı Kerim, Tevbe: 139). Şefkat ve merhamet; katı kalpleri yumuşatan, kin ve düşmanlığı eriten, nefretin yerine muhabbeti koyan insanları birbirine yaklaştıran bir duygudur.

Kur'an da *“Onlar(o müminler) ki eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılarlar; zekâtı verirler; iyiliği emreder ve kötülükten sakındırırlar. İşlerin sonu Allah'a varır.”* (Kuran'ı Kerim, Hac: 41)

“... Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun, yeryüzünde bozgunculuk yapma. Allah bozguncuları sevmez.” (Kuran'ı Kerim, Kasas: 77) Bu Ayette dikkat çeken iki husus vardır. Bunlardan birincisi, *“iyilik yapmakla emredilmiş olmak”*; ikincisi, *“bozgunculuk yapmamak”*.

Kuran'a göre masum insanların öldürülmesi de haramdır. Kur'an İsrail oğulları için:

“Her kim bir kişiyi, kişiye karşılık olmaksızın ya da yeryüzünde bir bozgunculuğa karşılık olmaksızın öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir adamın hayatını kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur. Andolsun ki peygamberleri onlara mucizelerle geldi. Sonra içlerinden birçoğu bütün bunların ardından, yeryüzünde bozgunculuk ve cinayette aşırı gitmektedirler” (Kur'an'ı Kerim, Maide: 32).

Hz. Peygamberin hayatından ve Kuran'dan verilen örneklerle baktığımızda İslam dininin şiddet ve terör yanlısı değil, aksine sevgi ve barış dini olduğunu görmekteyiz. İslam yeryüzünde bozgunculuğu değil iyiliği emretmektedir. Dolayısıyla İslam'a kulak veren Müslümanların şiddet ve terörle birlikte anılması, İslam'ı bilmemekten veyahut kasıtlı birtakım düşüncelerden kaynaklanmaktadır. *“Dinsel şiddet”* konusunda değindiğimiz gibi şiddetin asıl kaynağı; siyasi, ekonomik vb. olmakla birlikte din, şiddeti meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Ayrıca terörü bir kitleye bir inanç grubuna mal etmek yerine daha genel bir bakışla terörü besleyen ve üreten faktörlerin neler olduğuna bakılması daha rasyonel değerlendirme yapılmasına imkân sağlayacaktır.

1.9. İslam’da Cihad ve Savaş

“Cihad” kavramı günümüzde çoğunlukla “savaşla” eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı bir birlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir (Özel, 2007: 61). Kavramın bu şekildeki kullanımı Müslümanlar için de gayrimüslimler için de geçerlidir. Oysa “cihad” kavramı, savaş kavramıyla karşılanabilecek kadar dar bir anlama sahip olmadığı gibi Kur’an’da savaş anlamında kullanılan tek kavram da değildir. İslam literatüründe “cihad” doğrudan savaş anlamına gelmemektedir. Kur’an da doğrudan savaş anlamına, “Kitâl, Harb, Muhârebe ve Ma’reke” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Kavramın, savaştan ibaret olduğunu düşünmek gerçeği yansıtmadığı gibi cihada yalnız savaş anlamının verilmesi, Kuran ve Sünnette ifade edilen anlam ve kapsamı bakımından eksik ve yanlış olacaktır (Özel, 2007: 62).

Cihad kelimesi sözlükte sıkıntı, zahmet, güç çaba gibi anlamlara gelen “cehd” kökünden türetilmiş olup, İslami kaynaklarda “cihad” terimi, genel anlamda *‘kişinin sahip olduğu bütün imkânları Allah yolunda dini öğrenme ve öğretme, iyiliği emredip kötülüğü engelleme yolunda kullanmasını’* ifade ederken dar anlamda ise *“Müslümanların gayrimüslim toplumlara karşı yaptıkları savaş demektir.”* (Mutçalı, 2012).

İslam’ın ferdî ve toplumsal yanlarını anlamada anahtar terimlerden biri olan “cihad” evvela sulha ne yol ve vasıtalarla İslam’ı tebliğ etmeyi ve bu konuda gayret göstermeyi ifade etmektir (Sırım,2007: 95). Cihad, hayatın gayesi olarak Allah’a kulluk etmek, Allah ve Hz. Peygamberin koyduğu ölçüleri ferdî ve toplumsal hayatta yaşamaya çalışmaktır. İslam’ı diğer insanlara tebliğ etmek, İslam ülkesini ve Müslümanları her türlü tehlike ve saldırılara karşı savunmaktır. Cihad; kalp, dil, el ve silah gibi beşeri aksiyonun ortaya konulduğu her vasıta ile yapılabilmektedir (Özel, 2007: 61).

Anlaşılabileceği üzere cihad, Müslümanların Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için sarf ettiği her türlü cehdin, çabanın ve gayretin adıdır. Bu sebeple cihad, kıyamete kadar kesintisiz olarak devam edecek olan bir ibadet biçimidir. Kişinin kendi nefsinin terbiye etmek için harcadığı çaba cihaddır. Ayrıca ilim ehlinin ilmiyle sağlıklı olanın bedeniyle varlıklı olanın malıyla gayret göstermesi de cihaddır. Anlaşılabileceği üzere İslam inancının bütün insanlara ulaştırılması ve Müslümanların şerefine ve onuruna korunması için gösterilen bütün ceht ve gayret cihad olarak adlandırılabilir. En kısa ve kapsamlı şekilde cihadı *“Müslüman olarak yaşama çabası”* diye tanımlamak mümkündür (Özel, 2007: 61).

Öte yandan cihad, özellikle baskının, zulmün ve adaletsizliğin olduğu bir yerde eğer silahlı mücadele gerekiyorsa; bu mücadele de cihad kapsamına girmektedir. *“Size ne oluyor da, Allah yolunda ve Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver, diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?”*(Nisa,75) *“Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir.”*(Kur’an’ı Kerim, Enfal: 39).

Her şeyden önce cihad, savaşın çıkmaması, kan dökülmemesi için her türlü cehdin ve çabanın harcanması ancak başaramadığı zaman zor kullanılması anlamına gelmektedir (Kur’an’ı Kerim, Bakara:190-193). Allah Kuran’da dinde zorlama ve kabul ettirme olmadığını, yani inanç için baskı uygulanamayacağını şüpheye yer bırakmayacak şekilde beyan etmiştir (Kur’an’ı Kerim, Bakara: 256). Doğru veya yanlış birbirinden ayrılmıştır. Bu iki yol arasındaki seçim insana bırakılmıştır. Buna göre *“cihad”*; *“sonu gelmeyen bir baskıya karşı caydırıcı bir güç”* olarak da yorumlanabilir.

Bütün bu ifadelerden sonra İslam’ın savaş ve şiddetle anılamayacağını söyleyebiliriz. Kuran’da, Hadislerde Müslümanları açıkça şiddete teşvik edici bir unsurun olduğu görülmemektedir. Diğer taraftan şunu da söyleyebiliriz. İslam dininin, diğer dinlerdekine benzer haklı savaş, haklı öldürme, nefsi müdafaa anında şiddet kullanma gibi kendini savunma mekanizmaları bulunmaktadır. Dahası Allah, Bedir savaşı esnasında müşrikleri bizzat kendisinin öldürdüğünü şöyle ifade etmektedir: *“Savaşta onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü”* (Kur’an’ı Kerim, Enfal: 17).

BÖLÜM 2. CEVDET SAİD'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Cevdet Said'in Hayatı

Hayatı hakkında çok fazla konuşmayan Cevdet Said, kendisiyle yaptığımız söyleşide de çeşitli dergi ve gazetelere verdiği röportajlarda kendisinden kısaca bahsetmektedir.

Yapılan röportajlarda da hayatı hakkında çok fazla konuşmak istemediği, bu tür sorular karşısında konuyu değiştirip fikir ve düşüncelerini konuşmayı tercih ettiği görülmektedir.

Cevdet Said, Adıge'lerin Abzeh kabilesinin Tsey sülalesine mensup Çerkes bir ailenin çocuğudur. Ataları 1864 yılında Kuzey Kafkasya'daki vatanlarından sürülerek yurtsuz bırakılan Cevdet Said'in ailesi, o zamanlar bir Osmanlı toprağı olan Suriye'nin Golantepelerine yerleşmiştir. Said, Golan bölgesinin Bi'ri Acem köyünde, 1931 yılında dünyaya gelmiştir (www.gusips.net).

Eğitimine üç yıllık medrese eğitimiyle başlayan Said, ardından beş yıl daha, farklı bir yerde medrese eğitimi görmüştür. Kendisi, medresenin ardından devletin okullarına gitmek istemesine rağmen babası, çağdaş eğitim verdiklerinden dolayı bu okullara göndermek istememiştir. Said'in köyünde Mısır, Ezher'de okuyan, okuyup dönen öğrenciler bulunmaktadır. Babası Ezher'de okuyup dönen öğrencileri görünce Mısır'da eğitimine devam etmesine izin vermiştir (İlhan, 2010: 48-52).

Mısır'a gittiğinde on beş yaşında olan Said, Ezher'de on yıl, Hanefi fikhı üzerine eğitim almıştır. Ancak bunu yeterli görmeyen Said, daha fazla okumak ve özellikle Kuran'ı anlamak istemektedir. Bundan dolayı, Arap dili ve temel İslami ilimler üzerine ihtisasını tamamlayıp çağdaş İslam düşüncesine ilişkin okumalar yapmıştır (İlhan, 2014: 48-52).

Bu dönemde Malik Bin Nebi'nin kitaplarını okuyan Said, onlardan oldukça etkilenmiştir. Malik Bin Nebi'nin Müslümanların problemleriyle ilgili bazı düşünceleri oldukça dikkatini çekmiştir. Kendisi şöyle anlatmaktadır: *“Malik b. Nebi'den çok istifade ettim, yolumuzu açtı. Onunla çok görüştim. Kitaplarını insanlara tavsiye ettim. Türkçeye Bireysel ve Toplumsal değişimin yasaları adıyla çevrilen “Hatta yuğayyiruma Bi enfusihim” isimli kitabımın ön sözünü Malik b. Nebi yazmıştır”* (Said, 2006:136).

Malik bin Nebi diyordu ki; “Müslümanlar, İslam dünyasındaki en büyük problemin Filistin sorunu olduğunu düşünmektedirler. Hâlbuki Müslümanların en büyük problemi Filistin değildir. Filistin bir hastalığın belirtisinden başka bir şey değildir. Bu hastalık Müslümanların kullanılabilir duruma gelmelerinden başka bir şey değildir”. Maalesef Müslümanlar kullanılabilir, yönlendirilebilir ve yönetilebilir hale gelmişlerdir (Said, 2006:137). Malik bin Nebi’nin bu düşünceleri, Cevdet Said’in düşünce dünyasına yön veren mihenk taşı olmuştur.

İnsanları uyandırmak için yazmaya, konferans vermeye başlayan Said, rejim tarafından, defalarca tutuklanıp hapse atılmıştır. Mal mülk edinmesi yasaklanmıştır. Bunun üzerine köyüne yerleşmek zorunda kalan Said; çiftçilik ve arıcılık yaparak geçimini temin etmeye başlamıştır. Kalemını hiç bırakmayan Said bir yandan da kitaplarla ve internetle dünya ile temas halinde olmuştur. İnternetle dünya gündemini sürekli takip etmiştir (www.adigeyaislam.com/tr).

Cevdet Said, seksen dört yıllık ömrünün tamamını, bedenen çalışarak geçirmiştir. Ancak Suriye’de savaş başladıktan sonra bütün varlığı Esed güçleri tarafından yok edilmiştir. Cevdet Said, şu anda seksen dokuz yaşında olup, yaklaşık olarak altı yıldır Türkiye’de ikamet etmektedir (www.gusips. net.).

Ömrünü Müslümanların problemlerinin çözümüne yönelik düşünceler üretmekle geçiren Said; “*Düşüncede Yenilenme*” kitabında entelektüel gelişim sürecinde etkili olan kişileri belirtir ve şöyle der:

Ezher’de okurken aynı zamanda çağdaş İslam ıslahatçılarından Cemalettin Afgani’yi, Muhammed Abduh’u, Muhammed Esed’i okudum. Dünyanın bizim isteklerimizi yerine getirmek için var olduğunu ve dünyanın emirlerimize uymadığında, bunun dünyanın değil; bizim hatamız olduğunu keşfetmeye başladım. Ezher’den mezun olunca Malik Bin Nebi’nin “Rönesans Şartları” kitabına rastladım ve oldukça etkilendim. Malik Bin Nebi İslam dünyasındaki sıkıntıların “dış kaynaklı değil; iç kaynaklı olduğundan bahsediyordu”. Said, Muhammed İkbali ve Muhammed Arkoun’ unda entelektüel gelişim sürecinde etkili olduğundan da söz etmektedir (Said, 2013: 19-21).

Cevdet Said’i tanımak ve anlamak için onun düşünce dünyasına yön veren ve ona yeni ufuklar açan, Malik Bin Nebi’yi tanımak gerekir.

28 Ocak 1905'te, Cezayir/Kostantiniye'de doğan Malik Bin Nebi'nin hayatının ilk dönemi sömürgeci Fransız devletinin baskısı altında geçmiştir. Cezayir'in ve çevresinin bulunduğu durumu “*Çağa Tanıklığım*” kitabında anlatmaktadır (Nebi, 1987).

İlk ve orta öğrenimini memleketinde (Tebessa ve Kostantiniye) bir Fransız okulunda tamamladıktan sonra eğitimine devam etmek üzere 1930 yılında Fransa'ya gitmiştir. Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nün giriş sınavına katılma girişimi politik sebeplerle geri çevrilince Elektrik Mühendisliği Enstitüsüne girmiş, 1935'te elektrik mühendisi olmuştur. Paris'te Sorbon, Fransız Koleji ve Doğu Dilleri Enstitüsü gibi akademik çevrelerden pek çok araştırmacı ve fikir adamıyla tanışmıştır. Zamanının büyük kısmını felsefe, sosyoloji ve tarih çalışmalarına ayıran Malik Bin Nebi, Fransa şartlarında “*kültür, medeniyet, yenileşme, kalkınma, sömürgecilik ve bağımsızlık gibi konularda birikim sahibi olmaya çalışmıştır*”. Ayrıca Fransa'da yaşayan Kuzey Afrikalı gençlerin sömürgeci yönetimlere karşı bilinçlenmesini sağlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Paris'te yaşaması zorlaşınca 1939'da Cezayir'e gitmiştir. Ancak, geçim sıkıntısı yüzünden aynı yıl Fransa'ya dönmek zorunda kalmıştır. Almanların Paris'i işgali sırasında bazı gençlerle Paris'te Kuzey Afrika'nın kurtuluşu için bir hareket oluşturmaya çalışmıştır. Bu yüzden 1944 yılında tutuklanmış ve on ay kadar hapiste kalmıştır.

1956'da Fransa'dan ayrılmış, hacca gitmiş daha sonra Kahire'ye geçmiştir. Burada Cemal Abdülnasır ile görüşmüştür. Çalışmalarını devam ettirebilmesi için Mısır hükümeti kendisine maaş bağlamıştır. Ancak aynı yıllarda Müslüman Kardeşler hareketi sindirilmeye çalışılmaktadır. Malik Bin Nebi Kahire'de Arapçasını ilerletmiş, Müslümanların uyanışı için Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan ve Kuveyt'e giderek konferanslar vermiştir. Kahire'deki İslâm Konferansı'nın danışmanlığını yapmıştır. Çalışmalarına devam etmiş daha önce Fransızca yazdığı eserleri Arapçaya çevirmiş ve Arap dünyası onun fikirleriyle tanışmaya başlamıştır. Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından sonra 1963'te ülkesine dönmüştür. Ülkesinde Cezayir Üniversitesi rektörlüğüne getirilmiştir. 1967'de görevinden ayrılarak bütün vaktini düşünsel çalışmalara ayırmıştır. Evini bir kültür merkezi haline getirmiş ve burada gençlere İslâm dünyasının sorunları ve bunların çözümüyle ilgili düşüncelerini aktarmıştır. 31 Ekim 1973'te vefat etmiştir (Aydın, 1992: 11).

Malik Bin Nebi, üniversite öğrenciliği döneminden itibaren hayatını, ilgi alanlarını, çalışmalarını İslam dünyasının sömürge (sömürülebilirlik) durumuna düşmesinin temel nedenlerini ve kurtuluş çarelerini belirlemeye adanmıştır (Yıldırım, 2011: 33-52).

Onun üzerinde yoğunlaştığı konu “*medeniyet*” düşüncesidir. O, medeniyet fikrini temel bir ölçüt olarak kullanır. Ona göre: “*Herhangi bir insan topluluğunun problemi sadece onun medeniyetinden kaynaklanır.*” (www.haksözhaber.net.)

Malik Bin Nebi, “*psikoloji, sosyoloji, tarih ve antropoloji*” gibi birçok alanda belli bir birikim elde etmiştir. İnsanların problemleriyle toplumları arasında ilişki kurmuş, sorunların çözümü için yaptığı tahlillerle bazı toplumsal yasalar ortaya koymuştur. Özellikle İslam ümmetindeki düşünce sorunlarıyla ilgilenmiş ve hayatı boyunca Müslüman toplumların içerisinde bulunduğu sorunları çözebilmek için çabalamıştır (Atalar, 2012: 76).

İslam dünyasındaki despot yönetimlerin tarihi kökenleri olduğunu düşünmektedir. Malik Bin Nebi, Cemaleddin Afgani’nin öngördüğü şekilde gelenekte bir ayıklamaya gitmenin ve hâlihazırdaki düzeni geleneğin yükünden kurtarmanın gerekli olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda dini de bütün ıslah ve uyanış faaliyetlerinin temeli olarak görmektedir. Ona göre günümüz Müslümanları Kuran’ı anlamada “*hem fitrî hem ilmî zevki kaybettikleri için*” ondan istenildiği şekilde faydalanmaları mümkün değildir.

2.2. Cevdet Said’in Eserleri

Fikri çalışmalarına altmışlı yıllarda başlayan Said ilk olarak, *İslam’a Karşı Niçin Bütün Bu Korkular* kitabını yazmıştır. Aynı zamanda birçok kitap ve farklı dillere tercüme edilen makaleler yazmıştır. Bunun yanı sıra birçok konferans ve konuşmalar da yapmıştır. Cevdet Said’in on iki kitabı Türkçeye çevrilmiştir. Kitapların isimleri ve konuları hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse;

1. Bireysel ve Toplumsal Değişim Yasaları
2. Âdemoğlunun İlk mezhebi (*İslam ve Şiddet Üzerine*)
3. Âdem’in Oğlu Habil Gibi Ol (*İslam ve Şiddet Üzerine*)
4. Din ve Hukuk
5. Değişim Rüzgârları
6. Güç İrade Eylem

7. Düşüncece Yenilenme
8. Oku; Kerem Sahibi Yaratan Rabbinin Adıyla (Bilginin Gücü)
9. İslam'dan Niçin Korkarlar
10. Diriliş Şartları
11. Bir Çıkış Yolu
12. Makaleler/ Cevdet Said

Cevdet Said eserlerinde genel olarak İslam'ın mahiyeti, İslam dünyasının yaşadığı sorunlar, İslam düşüncesinin yeniden tashih edilmesi, şiddetin reddi, afaki ve enfüsi ayetler, rüşd ve ğayy kavramları, bireysel ve toplumsal değişim, adalet, demokrasi, diyalog, uzlaşma ve birlikte yaşama gibi konuları ele almaktadır.

Said'in toplum ile ilgili düşüncelerine baktığımızda *“bireyin, onun ailesinin, devletlerin ve bütün dünyanın”* daha güzel olması için neler yapılabilir? Sorusunu kendisine ilke edindiğini ve ömrünü bu konular üzerine düşünmeye adanmış açıkça görülmektedir.

Cevdet Said'e göre İslam dünyasının aydınları toplumu değiştirmek ve dönüştürmek istiyorlarsa! Bunu *“Kuran'a, Sünnete ve geleneğe”* farklı bir yaklaşım tarzı geliştirerek yapmaları gerekmektedir.

Cevdet Said, toplumların yaşadığı sorunları ele alır şu ayeti sürekli gündeme getirir, *“Allah, kuşkusuz bir halkın içinde bulunduğu durumu, o halkın bireyleri kendilerini değiştirmedikçe asla değiştirmez”* (Kur'an'ı Kerim, Rad: 11).

O, ayetteki şu hakikate dikkat çekmektedir. Bütün topluluklar değişime ilk önce kendi davranış ve yaşam tarzlarına çeki düzen vererek başlamalı ki Allah da onların durumlarını değişime tabi tutsun.

Onun düşündüğü doktrinlerden birisi belki en önemlisi, birey ve toplumlar asla zorla değiştirilemez. Dini düşüncenin anlatılması ve inanca davet, silahla değil bilakis bilgi ve hoşgörü ile olmalıdır. Din konu itibarıyla üç kısma ayrılabilir:

1- İnanç esasları: İnsanlara zorla imanın telkini olamayacağını anlatmak gerekmektedir. Allah, Kur'an da *“Dinde zorlama yoktur çünkü doğru yol ile eğri yol artık birbirinden ayrılmıştır”* buyurmaktadır (Kur'an'ı Kerim, Bakara: 256).

2- İbadet esasları: Sorumlu olduğumuz ibadetleri peygamber efendimiz gibi ifa etmemiz gerekmektedir. Nitekim efendimiz bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmaktadır:

“Namazınızı benim kıldığım gibi benden gördüğünüz gibi, kılınız.”

3-Toplumlardaki sosyal ilişkiler: Alish veriş, ticaret, komşuluk, akraba ilişkileri, vb. konular üzerinde dinler sıklıkla durmuştur. Adalet üzerine kurulan bu kurallar hem kişiye hem de topluma fayda sağlamaktadır. Toplumlarda ilişkiler zorbalıkla değil, sevgi ve saygı çerçevesinde yürütölmelidir.

Cevdet Said, adaleti ve düzeni ihya etmek için şiddete başvurmayı kesinlikle kabul etmemektedir. Ona göre mücadele verilirken silahla değil iman, ilim ve irfanla mücadele verilmelidir.

Said’e göre hakikati karşımızdaki kişinin hoşuna gitmese de dile getirmemiz gerekir. Bu prensip onun hayatının gayesi olmuştur. Bundan dolayı da defalarca hapse atılmıştır.

Ona göre imanın en büyük gayesi; *“adaletin hâkimiyetidir”*. Adalet, bir kanundur, onu ne bir devlet ne de bir yönetici çiğneyebilir. Örneğin, sözde demokratik batı (BM) *“veto hakkını”* icat etmiştir. Ancak adalet onların da üzerindedir.

Cevdet Said, BM’nin, *“veto hakkını”* şu hadisi şerife benzetmektedir: *“Sizden öncekiler, şu yüzden helak oldular, onlar şerefli bir kimse hırsızlık yaptığı zaman, hırsız serbest bırakırlar, güçsüz bir kimse hırsızlık yapınca da ona ceza uygularlardı.”*² (Said, 2013b: 194).

Ona göre toplumların refahı için İslami hayat tarzının ve düşünceinin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Bu noktada âlimlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bireylerin hayatının *“yalan, şiddet”* gibi yıkıcı esaslara dayanarak ıslah edilmesi mümkün değildir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için hakikati dile getirmek, insanları bilinç sahibi kılmak, âlimlerin sorumluluğudur.

Cevdet Said, adalet ve toplumun ıslahı kavramlarını ön plana çıkararak şu gerçeği dile getirmektedir. Bu göreve talip olan sürgün, işkence vb. sıkıntılara katlanmalıdır. Ancak bu sıkıntılar dava sahibinin davasından vazgeçmesine neden olmamalıdır.

² Bkz. Müslim, Hudud 2.

Ona göre dünyayı değiştirmeden önce kendimizi değiştirmemiz gerekmektedir. Eksik yönlerimizi düzeltmemiz gerekmektedir. Müslüman, ahlaklı olmadığı takdirde başkalarını ıslah etmeye çalışmamalıdır. Zira bu durum problem doğurur. Ancak kendi yanlış davranışlarında hata arayan kişiler her zaman maneviyatta ilerleme gösterir. Aynı şekilde suçu başkalarına yüklemek Kur 'ani bir metot değildir.

Tarihte ve Kuran'da geçen kıssaların çok iyi tahlil edilmesi gerektiğini savunan Said, Fecr suresini örnek vermektedir: *“Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine Sütun gibi binalar sahibi İrem'e? Ki, o günün dünyasında bir benzeri inşa edilmemişti. Yine kayaları vadiler oluşturma amacıyla kesip oyan Semud'a Ve piramitlerle dünyaya kazık çakan Firavun'a? Onların hepsi kendi ülkelerinde haddi aşmış kimselerdi, derken orada ahlaki çürüme ve toplumsal yozlaşmayı körüklediler, bu yüzden Rabb'in onların üzerine türlü azap kamçısı yağdırdı. şu kesin ki, Rabbin her zaman ve mekânda herkesi gözetleyicidir”* (Kur'an'ı Kerim, Fecr: 6-11). Bu ayetlerin mazi, hal ve istikbali anlattığını söyleyerek bu kavimlerden toplumların ders almaları gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Bu kavimlerin, kuvvet ile hâkimiyet kurup helak olduklarına, Allah'ın gelecekte de kaba kuvvet ile hâkimiyet kuranları helak edebileceğine, önemle dikkat çekmektedir.

BÖLÜM 3. CEVDET SAİD'E GÖRE TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE ŞİDDET İLİŞKİSİ

3.1. Cevdet Said'e Göre Toplumsal Değişim

Cevdet Said'e göre bütün toplumlar özellikle de geri kalmış toplumlar bulundukları durumları iyi yönde değiştirmek isterler. Bu anlamda, İslam dünyası da içinde bulunduğu durumu değiştirmek istemektedir. Gerekğinde Müslümanlar bu uğurda canlarını ve mallarını vermeye hazırdır. Ancak İslam dünyasını içinde bulunduğu durumdan çıkarmak için yıllarını araştırmaya verebilecek ve durum tespiti yapabilecek çok nadir Müslüman vardır. Ona göre Müslümanların problemlerinin derin tahlillere ihtiyacı vardır. Sözgelimi, Müslümanların inancıyla davranışları arasındaki aykırılık problemi ele alınması gereken konulardandır. Bunun gibi ortaya atılan nice sorunun doyurucu karşılığı yoktur. Bu sebeplerden dolayı bir durumdan diğer duruma geçişi mümkün kılacak değişimi gerçekleştirmek için problemlere nesnel çözümler bulmak gerekmektedir (Said, 2011: 11).

Said'e göre Müslümanlar, problemlere nesnel olarak yaklaşmadıkları sürece doğru çözüme ulaşmaları mümkün değildir. Müslümanlar, yıllardır canlarını, mallarını, enerjilerini gördükleri problemleri çözmek için tasarruf etmişlerdir. Sorun fedakârlık meselesi değildir ve sadece fedakârlık yetmeyebilir. Sorun gerekli teknik şartların yerine getirilmesi sorunudur. Gerekli teknik şartlar yerine getirildiği zaman mal ve canın feda edilmesi kıymet kazanacaktır (Said, 2011: 12).

Ona göre Müslümanlar uzun soluklu araştırma yapma eğiliminde değiller. Zira böyle bir araştırmanın içerisine girmek uzun soluklu bir çaba gerektirmektedir. Diğer taraftan hamasetin coştığı, tansiyonun yükseldiği durumlarda Müslümanlar canlarını ve mallarını feda etmektedirler. Bu fedakârlık neticesinde sorunların çözülmediğini gören Müslümanlar yine de aynı yolda yürümeye devam etmektedirler. Ancak Müslümanların bu oyalayıcı tavırları bırakıp, artık araştırma yapmanın kaçınılmaz bir durum olduğunu görmeleri gerekmektedir (Said, 2011: 12).

Cevdet Said, İslam dünyasındaki problemleri araştırmaya başlayan Müslümanların kendi nefislerinden yola çıkarak bu işlemi yapmalarını istemektedir. Nefislerinde olanı değiştirme yoluna gitmeyen araştırmacıların doğru sonuçlara ulaşabilmeleri mümkün

görülmemektedir. Genellikle kişiler nefislerinde taşıdıkları olgulardan memnundurlar. Sorunları uzaklarda arayan araştırmacılar kendi nefislerinin problemlerin kaynaklarından biri olduğunu görememektedirler. Sorunları araştırma yoluna giden araştırmacılar nefislerindeki olguları dikkate almalıdırlar (Said, 2011: 13).

Ona göre insanın nefsine yaptığı en büyük zulüm, toplum ve evren arasındaki egemenlik ilişkisini görememesidir. Bunu göremeyen insan, nefsini ihmal etmekte ve nefsini belli yasalar çerçevesinde egemenlik altına alamamaktadır. Problemler karşısında insan aklının alacağı iki tavrın olduğunu söyleyen yazar: *“İnsan ya; problemlerin yasalara bağımlı olduğunu varsayacak ve böylece problemin yasaların egemenlik ve buyruğuna boyun eğmesini mümkün kılacak ya da problemlerin yasalara boyun eğmediğini ya da yasaların keşfedilemeyeceğini varsayacaktır.”* (Said, 2011: 14).

Said’e göre problemlerin çözümü kanunlara, yasalara, bağlıdır. Önemli olan bu noktada Müslümanların tavrıdır. O halde Müslümanlar, problemlerin çözümünde hangi yolu benimseyeceklerdir? Problemlerin çözüm yolu olan yasaların varlığını anlayıp bu yasaları keşfetme yoluna mı gideceklerdir? Yoksa bu yasaları keşfetmeye kalkışmanın boşuna bir uğraş olduğunu mu düşüneceklerdir?

Onun düşüncesine göre yasaların varlığı tartışılmazdır. Toplumun ilerlemesi yolunda bu yasaların keşfi ve kontrolü mümkündür (Bu konu ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır). Asıl mesele toplumun inançlarıyla uygun biçimde yaşayamamasıdır. Bu toplumsal bir hastalıktır. Bedensel hastalıkların belirtileri bireylerin üzerinde görülebiliyorsa toplumsal hastalıklar da toplumların üzerinde görülebilir. Bu iki hastalığı da ortaya çıkarabilecek olanlar uzmanlardır (Said, 2011: 16).

İnsanların bedensel hastalıklarının teşhisi için doktora gittiklerini vurgulayan Said, toplumsal hastalıkların keşfi içinde doktorların gerekli olduğunu düşünmektedir. Doktorlardan kastı o toplumun âlimleridir. Doktorların ulaştığı seviyeye âlimler de ulaştığında, toplumsal hastalıklar teşhis edilebilecektir. Maddi yasa ile toplumsal yasayı aynı gören Said’in bu düşünesi tartışmaya açıktır. Çünkü fizik yasaları ile toplum yasalarını benzer kabul etmek, her zaman aynı sonuçlara ulaşabileceğini düşünmek yanlış sonuçlara götürebilir. Fizik yasalarının sonuçları kesindir ve fizik yasalarını belirleyen etmenler bellidir. Sosyal hayatın sebepleri ise kesin olmamakla birlikte birçok değişik etmene sahiptir. (Çalışmanın başında, kavramsal çerçevede bu etmenlerin bazılarını

aktarmıştık: teknolojik, ekonomik, coğrafi vb.) Ancak yazarın bu konu üzerindeki düşünceleri ve ortaya koymuş olduğu çeşitli tespitler takdire şayandır. Konunun geliştirilmeye ve üzerinde inceleme yapılmaya ihtiyacı vardır. Onun toplumsal değişme konusunda öne sürdüğü en önemli tezi "yasa" fikridir. Onun isteği "yasa" fikrinin ilim adamları tarafından geliştirilmesidir.

3.1.1. Yasa Fikri

Cevdet Said'e göre Kuran'ın ve diğer kutsal kitapların indirilmesinde ve peygamberlerin gönderilmesindeki asıl amaç toplumları değiştirmektir. Bu yüzden Kuran, ısrarla önceki toplumlara vurgu yapmaktadır. Ona göre toplumlara uygulanan belirli yasalar vardır ve bu yasalar, bugün ki toplumlara da uygulanmaktadır. O yasalar ki; toplumlar onların temel planı üzerinde yükselmekte ve çökmektedir (Said, 1984: 98). Allah, o yasalar uyarınca ödüllendirmekte ya da cezalandırmaktadır. İnsanoğluna düşen bu yasaları kavramaya çalışmaktır. Allah, Hicr ve Enfal suresinde şöyle buyurmaktadır:

"Senden önce de evvelkiler içinden peygamberler göndermiştik. Onlara hiçbir peygamber gelmedi ki onunla alay etmemiş olsunlar. İşte mücrimlerin kalplerine alaylarını böyle geçiririz. Evvelkilere de aynı yasa uygulanmışken Kuran'a inanmazlar. Onlara gökten bir kapı açsaydık da oradan çıksalardı şöyle diyeceklerdi: Gözlerimiz bağlandı, hatta biz büyülenmiş bir topluluğuz"(Kur'an'ı Kerim, Hicr: 10-15). "...Yok yine dönerlerse evvelkilere (uygulanan) yasa gerçekleşecektir"(Kur'an'ı Kerim, Enfal: 38).

Said'e göre, Allah bu ayetlerde geçmiş kavimlere uygulanan yasalardan örnekler vermektedir. Geçmiş kavimlere uygulanan yasalar insanoğluna belirli fikirler sunmaktadır. Aynı hatalara düşülmemesi için Kuran sıkça bu hatalara vurgu yapmaktadır. Geçmiş kavimler hatalarından dolayı başlarına gelen sıkıntıları dünyada toplumsal olarak çektikleri gibi ahrette de nefsi olarak çekeceklerdir. "Eğer dinleyip düşünseydik cehennem ashabından olmazdık." (Said, 2006a: 242).

Yukarıda ayetlerde belirtilen öncekilere uygulanan yasa yalnızca evvelkilere özgü değildir. Bu ayetlerin indirilişinden önceki toplumları kapsadığı gibi bizi ve bizden sonra gelecek toplumları da kapsamaktadır.

Toplum yasaları ile doğa yasalarını birlikte ele alan yazar, insanların yüzyıllarca dünyayı merkez alıp güneşin onun etrafında döndüğünü düşünmüşlerdir. Galilo ve Bruno güneşin etrafında dönen dünyadır deyince onlar cezalandırılmıştır. Onlar doğada olan bir yasayı

keşfetmişlerdir. Örneğin insanlık yıllarca yıldırım düşmesinden zarar görmüştür. Ancak yıldırımdan zarar görmeden onu toprağa aktarmayı öğrenmiştir. Yıldırımdan zarar görmeden onu yere aktaran insanlık o enerjiyi kullanmayı da öğrenecektir “Yerdeki ve gökteki her şeyi emrinize musahhar kıldık” (Lokman, 31: 20).

Aslında bakıldığında, Said’in düşünceleri sosyologdan ziyade teolog düşüncesine daha yakındır. Zira O, Kuran’ın ayetlerini ve yeri geldiğinde hadisleri ele alır. Onların üzerinde tahliller yaparak o tahlilleri topluma uyarlar. Yasa konusundaki düşüncelerini de Kuran’a ve tarihe dayandırmaktadır:

“Yeminlerin en kuvvetlisiyle Allah’a yemin etmişlerdi ki kendilerine azap ile korkutan bir peygamber geldiği zaman, bu onların yalnızca nefretlerini artırdı. Bu da yeryüzünde böbürlenmeleri ve kötü hilelerindendi. Hâlbuki kötü hile ancak sahibini bulur. Evvelkilere uygulanan yasa dışında bir şeye neden bakarlar? Sen, Allah’ın yasasında hiçbir değişiklik bulamazsın. Yeryüzünde gezip görmediler mi; kendilerinden öncekilerin akıbeti ne olmuştur?” (Fatır,32: 42-44).

Said’e göre Allah ayetlerle önümüze şu kaideleri koymaktadır:

1. İddia: Kendilerine bir uyarıcı gelirse daha doğru yolda olacaklarını öne süren bir topluluk.
2. Sözlerinden dönme nedenleri: Böbürlenme ve kötü hile
3. Keşfedilecek şey: Yeryüzünü gezip araştıranlar; tarih boyunca evvelkilerin başlarına gelenlere bakarak bu durumla nedenleri arasındaki bağlantıyı görebilirler.
4. Yasanın belirlenmesi: Sonra tarihteki örnek olaylardan soyutlanan yasaların önemi vurgulanıyor. Tarih yasaya dönüşmez çünkü tarih değişir, yasa değişmez. Bu noktayı anlamak yasayı kayba uğramaktan korur (Said, 2011:102-103).

Allah’ın ayetlerde zikrettiği kavimlerin; “peygamberleri yalanlamaları, kötü hileye başvurmaları, büyüklenmeleri, böbürlenmeleri”, sadece bir topluluğa ait özellikler değildir. Aynı özellikler başka topluluklar içinde geçerlidir. Bu özellikler tahlil edilip üzerinde derin araştırmalar yapılırsa birtakım sonuçlar ortaya konulabilir. Ortaya konulan bu sonuçlarla belirli yasalar oluşturulması yoluna gidilebilir.

Said’e göre Müslümanların bu yasaları keşfedememesinin iki önemli sebebi vardır. Bunlardan birincisi yeteri kadar bu konulara ehemmiyet verilmemesidir. İkinci sebepse

Kitap ve Sünnetin yitirilmesidir. İkinci sebebin açıklamasına aşağıdaki hadisi örnek verir (Said, 2011:107).

Zeyyâd b. Lebid (r.a)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir şey zikretti ve ardından şunu söyledi: “*İşte bu, ilim ortadan kalktığı zaman meydana gelir*”. Biz de şöyle dedik, biz Kuran’ı okuyoruz, çocuklarımıza da okutuyoruz, çocuklarımız da çocuklarına kıyamete dek okuyup duracakken ilim nasıl ortadan kalkar? O, şöyle buyurdu: “*Anan yitirsin seni emi ey İbn-i Lebid! Ben de seni Medine’nin en fakih adamı sanırdım. Hristiyanlar Tevrat ve İncil’i okuyorlar da okuduklarından niye bir yarar sağlamıyorlar.*”³ (Said, 2011: 108).

Bu hadisi, bizlere örnek veren Said, buradan şu noktaya varmaktadır. Bu gün de Müslümanlar Kur’an’ı ve Hadisleri okuyorlar ancak bir fayda sağlamıyorlar. Bu anlamda ilim ortadan kalkmıştır (Said, 2011: 109).

Ona göre ilim Müslümanların kafasında net bir kavram değildir. Müslümanlar ilimle ilim olmayanı birbirinden ayıramamaktadır. İlim zan ve vehimlerle karıştırılmaktadır. İlimin ortadan kalkması da bu demektir. Müslümanlar dinlerinin “*ilim dini*” olduğunu vurgulamakta, ancak kendileri bu ilimden oldukça uzakta yaşamaktadırlar. İlim, onların nezdinde zanla aynı şeyi ifade etmektedir. İslam hakkında oluşturdukları, asırlar içerisinde kök salmış sübjektif düşüncelere, sıkı sıkıya sarılmayı yeğlemektedirler (Said, 2011:110).

Yazara göre Müslümanlar, Kitap’ta ve Sünnet’te, olmayan fonksiyonları kutsama yoluna gitmişlerdir. Bilinmelidir ki Kitap ve Sünnet, onlardan faydalanmayı bilenler için bir yol göstericidir. “*Sen ancak Zikre uyanları korkutabilirsin*” (Yasin, 36: 11). Kitap’ı ve Sünnet’i kutsamakla onlardan istifade etmek farklı şeylerdir. Kitap ve Sünnet yarar sağlamıyorsa onların yararlı olamadıklarından dolayı değil, ilmin yitirilmesinden dolayı onlardan yararlanma imkânının ortadan kalkmasındandır (Said, 2013d:25).

Diyebiliriz ki Said’in bu konuda üzerinde durduğu nokta şudur: İslam âlemi aklını, kalbini, gözünü, kulağını gereğince kullanmadığı sürece Kitap ve Sünnet’in hazineleri kapalıdır. Bu kaynaklar ne kadar basılırsa basılsın ne kadar kütüphane raflarını doldurursa doldursun Müslümanların önünde kapalı duracaktır. Tıpkı, Ehl-i Kitap’ın ellerinde Tevrat

³ Bkz. Hâkim en-Nisâburi, 1998: 292-293.

ve İncil olup da onlardan fayda sağlayamadıkları gibi. Ancak bu düşünce sadece Said'e ait olan bir düşünce değildir. Birçok Müslüman düşünür bu konuları ele almıştır. Ayrıca sorunun çözümünde detaylı bir metodolojinin ortaya konulduğunu da söylememiz pek mümkün değildir.

Said'in vurguladığı nokta aklın aktif kullanılmasıyla Kuran'dan faydalanma yoluna gidilmesidir. Bunu başarabilen toplumlar, yasaları en doğru biçimde uyguladıkları için diğer toplumlardan üstün olmuşlardır. *“Umulur ki dünya ve ahret konusunda düşünürsünüz”* (Kur'an'ı Kerim, Bakara: 220). Ancak ne hazindir ki bugün Müslümanların Kitap ve Sünnetle ilişkileri, aklın ön planda olduğu bir ilişki değildir. Kitap ve Sünnet'te bir konu açıkça zikrediliyorsa onlar için kabule şayandır. Kapalı olan konular, irdelendiğinde veya bir konu farklı bir yaklaşımla ele alındığında *“Bunu biz önceki atalarımızdan işitmemiştik.”* (Müminûn, 24) biçiminde bir yaklaşım sergilenmektedir (2011: 119). Ona göre her Müslüman kendini sorgulamalı ve düşüncelerinin temellerini araştırmalıdır. Değişimde bu sorgulama neticesinde bireyden başlayacaktır.

3.1.2. Bireysel Değişmenin Toplumsal Değişmeye Etkisi

Cevdet Said toplumun değişmesinin, bireysel (nefs) değişimle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bu düşüncesini (Kur'an'ı Kerim, Rad: 11) ayeti ve buna benzer başka ayetlere dayandırmaktadır. Bu düşüncesinin oluşmasında Malik b. Nebi'nin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Malik b. Nebi bu ayet üzerinde Müslüman alimlerin yeteri kadar durmadıklarını vurgulamaktadır (Atalar, 2012: 75-76).

“Bir toplum kendi nefsinde olanı değiştirmedikçe Allah o toplumda olanı değiştirmez.” (Kur'an'ı Kerim, Rad:11). Bu ayetin toplumsal değişimin bir yasasını ifade ettiğini belirten Said, topluma; zekâsı, muhakeme yeteneği, varoluş biçimi olan varlık gözüyle bakmaktadır. Toplumun da bu hayat içerisinde bir geleceği ve bir kaderi vardır. Toplumun kaderi, nefislerde olanı değiştirmesine bağlıdır. İnsanoğlunun temel çabası, toplumu nefisten başlayarak, hayra veya şerre doğru ilerletme çabasıdır (Said, 2011: 46).

Burada *“nefs”* denen şey nedir? Sorusu ortaya çıkmaktadır. Said'e göre Kuran nefsin mahiyeti üzerinde durmaz. Ortaya çıkacak şeyin de doğrudan bir uygulama alanı yoktur. Kuran nefislerde olanı değiştirme uğraşı üzerinde durmaktadır (Said, 2011: 46).

“Andolsun, nefse ve onu düzenleyene ki; nefsin fücürünü da takvasını da ilham etmiştir. Nefsini arındıran kurtulmuştur; azdıransa ziyandadır” (Kur’an’ı Kerim, Şems: 7-10).

Ayette, Allah’ın nefsi yarattığı, onu düzenlediği, iyiliği ve kötülüğü ilham ettiği bildirilmektedir. Bu yaratma ve ilham etme Allah’ın takdiridir. Ancak azma ve arınma kulun iradesine bırakılmıştır.

Yazara göre bu ayet, fikirlerin nefse yerleştirilebileceğini ifade etmektedir. Aynı şekilde nefiste yer tutmuş kavramların da değişebileceğini ifade etmektedir. Allah, insana nefsinde olanı değiştirme imkânı vermiştir. Bu, insanın kendi kendini değiştirebileceği anlamına gelmektedir. O vakit değişim sürecine tam da bu noktadan başlamak gerekmektedir. Ancak “*nefs*” önce viran edilmeli, sonra imar edilmelidir. Çünkü nefisler kirlenmiştir. “*Hayır! Onların kalplerini, yaptıklarından ötürü kir(pas) kaplamıştır*” (Kur’an’ı Kerim, Mufafifin, 83: 14). Saf (duru) olmayan nefis gereğini yerine getiremeyebilir (Said, 2011: 47).

Kelam ilminin konusu olan aşağıdaki ayetlerden referans alan kulun fiillerinin, Allah tarafından yaratıldığı görüşüyle; insanın psişik yapısının (nefsinde olanı değiştirme) görüşünün, farklı şeyler olduğunu belirten yazarın niyeti, bu konuları tartışmak değil, araştırdığı konuyu açıklamaktır. Yazarın, araştırdığı ve üzerinde durduğu konu, insan davranışlarının menfi yönde değişiminde nefsin etsinin ne kadar belirleyici olduğudur. “*Sizi ve yaptıklarınızı O yarattı*”(Saffat, 37: 96). “*Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Seçim onların değil* (Kasas, 28: 68).

“*İnsan bir şeye sebep olur. Sonuç Allah’ın yaratmasıyla oluşur; sanki yaratan insanmış ya da bitkiymiş gibi görünür*”. Yazar bu yasanın “*nefs*” için de geçerli olduğunu söylemektedir. Sonuçta, zihinlerimize (nefislerimize) yerleştirdiğimiz fikirlerden de Allah fiilleri yaratmaktadır. Her ağacın meyvesi olduğu gibi her fikrin de davranışa dönüşen belli bir sonucu vardır. Dilediğimiz meyveyi yetiştirebiliriz ancak kiraz ağacından elma yetiştiremeyiz (Said, 2011: 70).

Said, yukarıdaki paragraflarda belirttiğimiz gibi kendi düşüncesinin temelleri üzerinden tartışmaya girmemektedir. O, kendi düşünce dünyasından yola çıkarak meseleye yaklaşım birtakım sonuçlara varma gayretine gitmektedir. Bu da meselelerin kabul görmeme

olasılığını artırmaktadır. Yukarıda belirttiği kulun fiillere sebep olduğu ve bu sebepten Allah'ın fiilleri yarattığı düşüncesi her ekolün kabul ettiği bir düşünce değildir.

Ona göre Müslümanların yaptıkları işlerin sonucu maslahatlarına ters düşmektedir. Bunun nedeni psikolojik konumlarının yanlış yerde olmasından dolayıdır. Müslümanlar nefislerinde olanı (psişik/zihinsel) değiştirmelidirler. Onlar nefiste olanın değişmeyeceğine veyahut bunun gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna inanmaktadırlar (Said, 2011: 71).

Said, Müslümanların psikolojik durumunu, aşağıdaki masal üzerinden anlatmaya çalışmaktadır:

Vaktiyle gücü insanları dehşete düşüren şöhreti ufukları tutmuş bir dev varmış. Bu deve dair ağızdan ağza dolaşan rivayetler, yakın bir kentte oturan başka bir devin kulağına da gelmiş. Bu dev insanların ağzında dolaşan rivayetlere bakarak onunla tanışmak istemiş ve iltifatlarla dolu bir mektup göndererek dostluğunu arz etmiş, muhabbet talebinde bulunmuş. Ne var ki cevap hiç de umduğu gibi çıkmamış, haddini bilmesini isteyen küstahça bir mektup almış. Bunun üzerine onurunu kurtarmak için intikam almaya karar vermiş. Yola çıkmış mağrur devin bulunduğu kentin yüksek varoşlarına ulaşmış. Hasminin arzı titreten ayak seslerini duyan mağrur devin dizlerinin bağı çözülmüş rengi atmış. Durumu anlayan karısı biçare kocasına işaretle, yatağa girmesini istemiş ve üstüne de yorganı atmış. Öfkeli dev oraya ulaşınca o mağrur devin nerede olduğunu sormuş. Diğer devin karısı hişt demiş, yavaş konuş, çocuğu uyandıracaksın! Ve yorganın altından uzanan iki ayağı göstermiş. Bu iki ayağı gören öfkeli devin kalbine bir korku düşmüş. Başından soğuk sular dökülmüş gibi kalakalmış. “Çocuk buysa babası kim bilir nasıl acaba”! Sonra da kaçarak paldır küldür, geldiği yere dönmüş (Said, 2011: 72).

Bu masalda devin psikolojisinin yüz seksen derece değiştiğinin altını çizen Said, bu durumu insan nefsindeki “vehme” benzetmektedir. Dev, yorganın altından uzanan iki ayağı görünce, çocuğun ayaklarına bakarak çocuk bu kadar büyükse babası ne kadar büyüktür diye düşünmüştür. Nefsinde her ne vehmetmişse ona kanmış ve oradan hızla uzaklaşmıştır. Müslümanların durumunu da buna benzeten Said'e göre Müslümanların nefislerinde olan şeyler gerçeği yansıtmadığı sürece onlar da vehimlerden kurtulamayacaklardır (2011: 72).

Bu noktada karşımıza çıkan soru Müslümanlar nefislerinde olan şeyleri nasıl gerçeğe dönüştüreceklerdir. Ayrıca nefislerin değişimi nasıl olacaktır veya nefsin derinliklerinde

neler vardır. Derinlerde olan şeyler nefsi nasıl etkilemektedir. Bir psikolog olmayan Said, bu soruları kendi düşünce dünyasında araştırıp bunlara çözümler üretmeye çalışmaktadır.

Psikolojik planda nefsi otomatik bir biçimde işleyen bir yapıya benzeten Said, bazı fikirlerin nefiste kökleşip yerleştiğini otomatik olarak fiilleri etkilediğini düşünmekte ve bu konuyu şöyle açıklamaktadır (Said, 2011: 79).

Konuştüğümüzda bazen düşünmeden fikir üretmeden önceden nefsimize yerleştirdiğimiz fikirleri aktarırız. Çoğu zaman bir düşünceyle karşılaştığımızda otomatik olarak o düşüncenin doğruluğuna bakmadan kendi düşüncelerimizi söyleriz. Demek ki psikolojik yapıda bir bilinç bölgesi; birde bilincin tasarrufunu aşan derin bir bölge vardır. Bu derin bölgede düşüncelerin kökleşmesinde çocukluk dönemi etkili olmaktadır. Nefsi inceleyenler kişinin çocukluk dönemini iyi araştırmaları gerekmektedir. Tüm bunlar dikkatle incelendiğinde önümüze psikolojik değişim konusunda yeni ufuklar açılabilir (Said, 2011: 80).

Ona göre nefiste kökleşen düşüncelerin, insan eylemlerini ve toplumsal olayları nasıl etkilediğini Hz. Peygamber, bize bir örnekle bildirmektedir. Huzeyfe (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz Peygamber buyurdular ki: *“Fitneler kalplere hasır çubukları gibi tekrar tekrar arz olunurlar. Hangi kalbe bunlar tamamen içirilmiş olursa o kalbe siyah bir leke hâsıl olur. Bunları reddeden kalbe gelince, onda beyaz bir leke meydana gelir. Hatta ki kalbe işleyecek derecede beyazlaşır, bembeyaz cilalı bir taş gibi olur. Bu takdirde semalar ve yer devam ettiği müddetçe ona hiçbir fitne zarar veremez”*(Müslim, İman, 231). Fitne ve kötülüğü kabul eden kalpte siyah benekler oluşur; bunu reddeden kalp ise beyaz kalır ve ona fitne zarar veremez. Bu hadis psişik karakterlerin, nefiste nasıl kökleştiğini ve bu kökleşmenin sonucunu bize anlatmaktadır (Said, 2011: 82).

Said, nefiste kökleşen ve otomatik olarak fonksiyonunu icra eden fikirleri, insan bedenindeki diğer organlara benzetmektedir. Ciğer, mide, böbrek bu organlar otomatik olarak insan iradesinin dışında çalışmaktadırlar. Ancak, insan araştırmalarla ciğerin, midenin, böbreğin nasıl çalıştığını ve hangi fonksiyonu icra ettiğini bilebilmektedir. Bu organlar zarar gördüğünde işlevini yerine getiremediğinde uzmanlar bu organları tedavi etmektedirler.

Said, işte bu noktada temel felsefesini ortaya koymakta ve şunu söylemektedir: Nefiste yerleşmiş bu fikirleri açığa çıkarıp onları bilinç düzeyine ulaştırmak ve onlara uygulanması gereken değişim operasyonunu gerçekleştirmek insanın gücü dışında değildir (2011: 82). Zaten bu, Allah'ın insana yüklediği bir görevdir; ama birey olarak değil, bir kavim bir toplum olarak. İnsan maddi boyutta organlarını inceliyor ve organların fonksiyonlarını en ince ayrıntılarına kadar biliyor, yeri geldiğinde organlarını değiştirebiliyor. Bunu yapabilen insan nefsin içerdiği tüm düşünceleri de bilebilir ve değiştirebilir. “*Nefsini arındıran kurtulmuştur; azdıransa ziyandadır*”(Şems,9-10). Said; bunu başarabilmenin yolunun nefse ait yasaların keşfedilmesinden geçtiğini düşünmektedir. Bu yüzden de psikolojik değişim yasalarını ortaya koyan bilimin kurulması gerekmektedir.

Ancak bu noktada fiziki organlarla mahiyetinin tam olarak bilinilemediği nefsin aynı yasaya tabi tutulması yanlıştır. Zira mantık ilminin konusu olan kıyas iki aynı mahiyete sahip olan nesneler üzerinden yapılır. Tıp ilmi, fiziki organları alıp inceleyebilmekte onları deneye ve gözleme tabi tutabilmektedir. Ancak psikoloji ilmi, nefsi aynı deney ve gözlem yoluyla incelemeye tabi tutamamaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonuçların bizleri farklı doğrulara götürmesi muhtemeldir.

3.1.3. Afak ve Enfüs Ayetleri

Ufuk kelimesinin çoğulu olan afak; bir şeyin genişliğini ve iki şey arasındaki uzaklığı ve son noktayı ifade etmektedir. Enfüs ise nefis kelimesinin çoğuludur. Bir şeyin zatı ve hakikati anlamına gelmektedir (El-Isfahani, 2012).

Kuran'da (Fussilet, 53), geçen bu kavramlar Cevdet Said'in sıkça referans aldığı kavramlardır. Yasaların keşfinde afakî ve enfüsi ayetler olmazsa olmaz şart mesabesindedir.

“Onlara varlık delillerimizi hem kâinatta (afak/dış) hem de iç âlemlerinde (enfüs/iç) âlemde göstereceğiz ki Kuran'ın gerçek olduğu, iyice belli olsun”(Fussilet, 41/53). Said'e göre Müslümanlar, afakî ve enfüsi ayetlere gereği gibi önem verip araştırma yapmamaktadırlar. Oysaki bu ayet bir işaret taşıdır. Bu işaret taşıdan yola çıkarak, hem dış kâinat hem de iç kâinat keşfedilebilir. Ona göre *“Biz şimdiye kadar enfüsi ve afakî nizamın ne manaya geldiğini anlamadığımız gibi yüce kitabın doğruluğunu tasdik edecek*

olan şeylerin enfüsi ve afaki nizamın yasalarından geçtiğini de bilmiyoruz. Bunların doğru bilginin kaynaklarından biri olduğundan da haberimiz yok.” (Said, 2013c: 47).

Ona göre günümüzde afak ve enfüsi ayetler üzerinde fikir yürüten ve keşifte bulunanlar Müslüman olmayan mütefekkirlerdir. Müslümanların yaptıkları ise bu fikirleri nakletmekten ibarettir. Müslümanlar kitabın ayetlerini açıklarken de afakî ve enfüsi yeterince araştırmadıkları için Kitabın ayetlerinden fikir çıkaramamakta ve kâinatın yasalarını keşfedememektedirler. Afak ve enfüs ayetleri iyi anlaşıldığı zaman, kitabın ayetleri de iyi anlaşılacaktır (Said, 2013c: 64).

Said, İkbâl’in bu konuda ki şu sözünü aktarır. “Afak ve enfüse dair ayetler, Kitabın ayetlerinin doğruluğuna tanıklık ederler. Kuran bizden, kendi metninin dışında ilim aramamızı istemektedir. Yeryüzünde dolaşmamızı Allah’ın afak ve enfüsteki ayetlerine bakmamızı istemektedir. Ne var ki onları bakacağımız yer Kuran metni değil, evrendir” (Said,1984:140-141). “Allah sizin için atları, katırları ve merkepleri, binek ve süs hayvanı olarak yaratmıştır. Bilmediğiniz daha nice şeyleri de yaratır”(Kur’an’ı Kerim, Nahl: 8).

Yazar “ateşi” afaki ayetlere örnek olarak vermektedir. Ateş bir zamanlar doğada tesadüfî olarak tutuşuyordu. Daha sonra ateşin aydınlatıcı özelliği insanın dikkatini çekti. Bunun ardından insanlar onu bilinçli olarak yakmayı öğrendi. Acaba ateşi yakmayı öğreninceye kadar kaç insan, ne kadar zaman tüketti. Ona göre bizlerinde bu ayetleri irdelemesi ve düşünmesi gerekmektedir (Said, 2006a: 213).

“Göklerde ve yerde bulunan şeyleri, kendinden bir lütuf olarak sizin hizmetinize boyun eğdirmiştir. Elbette bunda tefekkür eden bir kavim için büyük ibretler vardır.”(Casiye, 45: 13)

Doğada bizlerin bildiği veya bilmediği binlerce nimet vardır. Bu nimetlerin bazıları keşfedilmiş bazıları hâlâ gizlidir. Yazara göre Allah’ın afakî ayetleri olan bu nimetleri bizlerin düşünmesi ve keşfetmesi gerekmektedir. Bu keşiflerin daha kısa sürede yapılması için şu ana kadar yapılan keşiflerin incelenmesinde fayda vardır. Buradan belli yasalar çıkarılabilir. Çıkarılan bu yasalar bizlere büyük yararlar sağlayacaktır. Örneğin, Avrupa coğrafi keşiflerle ilgili belli yasaları bulmuş ve Avrupa’nın kaderi değiştirmiştir. Hâlbuki Müslümanlar o gün bu yasaları keşfetmiş olsalardı, belki de İslam âlemi bugün bu

durumda olmayacaktı. Buna benzer keşifler incelenmeli ve insanlığın hizmetine sunulmalıdır (Said, 2006a: 214).

Enfüsi ayetleri de keşfetmemiz ve açığa çıkarmamız gerektiğini vurgulayan yazar, Hz. Bilal'ı bu konuda örnek olarak vermektedir. Ona göre Hz. Bilal iç âleminde keşfettiği birtakım enfüsi ayetler sayesinde kendisine iletilen mesajı içselleştirmiştir. O doğuştan birtakım bilgilere sahip değildi. Vahiyle birlikte gelen bilgi de çok değildi. Ancak nefsinin değişmesine ve dönüşmesine vesile oldu. Yazar, Hz. Bilal'i çok kısa sürede iç âlemini değiştiren ve kararlı kılan enfüsi ayetlerin ne olduğunu anlamaya çalışır ve bunu bize görev olarak verir. *“Onun azıcık bilgiyle keşfettiği, bizlerin bunca bilgiye rağmen keşfedemediği şey nedir? Bizlerde azıcık bilgiyle nasıl değişim yapabiliriz? Okullarda eğitim süresini kısaltabilir miyiz?”*. Said bu düşüncelerine Hz Bilal'in nezdinde cevaplar aramaktadır:

Ey Bilal sen bir harika mısın, yoksa bir mucize misin? Doğrusu ben seni tanımak, kişiliğini analiz etmek, seni çözmek ve sırrını açık etmek istiyorum. Şu insanlara içinde bulunduğun durumu anlat! Sen sufilerin mistik sarhoşlukları türünden bir sarhoşluk içinde miydin? Senin sarhoşluğun hangi türden bir sarhoşluktur? Yoksa sen büyülenmiş miydin? Sen mümkün bir varlık mısın, yoksa imkânsız bir varlık mısın? Bu sırrını ve yaptıklarının sırrını acaba ne zaman öğreneceğiz? Seni böyle yapan kimdi; bizzat Allah (c.c) mı, yoksa Hz. Muhammed (s.a.) mi? Acaba Allah'ın sende yaptığı şey ile Hz. Muhammed'in yaptığı diğer şeyin ne olduğunu anlayabilir miyim? Yoksa sen diğer insanlar, diğer canlılar gibi normal, sıradan bir kişilik misin? Acaba baskılar altında inim inim inleyen zenci âlemi senin tüm insanlığa bıraktığın dersleri, ibretleri, örnekleri nasıl öğrenecektir? Hür insanlar senin köleliğinin içerdiği anlamın bilincine nasıl varacaktır? Senin nurundan nasıl yararlanacağız? İnsanların yitirdikleri değerleri, tekrar onlara anlatabilecek misin? (Said, 2006a: 208-2012)

Bir akademisyen olmayan Cevdet Said'in düşüncelerinde usul ve ilim disiplinlerinde ortaya bazı eksiklikler çıktığı görülmektedir. Zira yukarıda örnek verdiğimiz Hz. Bilal'in mistik tecrübesi felsefenin konusudur. Bilindiği üzere mistik tecrübe farklı kişilerde farklı sonuçlar vermektedir. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki Hz. Bilal'in mistik tecrübesini çözebilsek bile bunu farklı kişilere uyguladığımızda aynı sonucu vermeyecektir.

Said'e göre Hz. Bilal'deki değişim ve dönüşüm sağlayan üslubu keşfetmek ile ateşin keşfedilmesi arasında birtakım bağlar kurulabilir. Başlangıç döneminde ateş, doğada tesadüfî olarak tutuşuyordu. Daha sonra ateşin aydınlatıcı özelliği insanın dikkatini çekti. İnsanlar ateşin kendine has yasasını fark ettiler. Bu yasayı keşfettikten sonra ateşi kontrol

altına aldılar ve istedikleri zaman ondan faydalandılar. Bizlerde Hz. Bilal'in nefsinı değiştiren ve dönüştüren olguyu(yasayı) keşfedebilirsek bu yasayı insanlığın hizmetine sunup, nefislerde olanı değiştirebiliriz (2006a: 213-215).

Yazarın bu konulardaki düşüncelerine baktığımızda açıkça şu düşünceyi, aktarmaya çalıştığını görmekteyiz. Kâinatta, toplumda ve insan nefsinde olagelen ve sürekli devam etmekte olan yaratıcının koyduğu ve bizimde değiştirme imkânına sahip olduğumuz kural ve kaideler bulunmaktadır. Eğer yaratıcının koyduğu kural ve kaideleri araştırır onun örneklerini incelersek bizlerde bu kanunlara ulaşabiliriz. Yazarın kanun(yasa) dediği ve düşüncelerinin önemli bir kısmını oluşturduğu bu yasalara, kısmen Sünnetullah diyebiliriz. Çünkü yazarın, yasa kavramını dar bir anlamda kullandığı görülürken; Sünnetullah kavramını daha geniş bir anlamda kullanmaktadır.

3.1.4. Sünnetullah

Sünnetullah, Allah'ın kâinattaki diğer varlıklar için olduğu gibi insan toplulukları için de çizmiş olduğu yol olarak algılanmaktadır. Cevdet Said "yasa" kavramını "*Sünnetullah*" kavramıyla eşdeğer kullanmakta ancak arada bazı farklılıklar görülmektedir (Said, 2013d: 81).

Snnetullahın sadece insana ve topluma bakan yönünü, ele alan Said, diğer yönleri üzerinde fazla durmamaktadır. Ona göre Kuran'ın bahsettiği ve kastettiği, sünnetler afak(dışsal)'tan ziyade insan ruhuyla ilgili enfs(içsel) kanunlardır (Said, 2013d: 81). Said aşağıda ki ayeti örnek gösterir.

"Allah'ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın"(Ahzab, 62).

Bu ayeti, toplumların enfs(i) yapılarıyla ilişkilendiren Said'e göre Allah'ın önceki toplumlara uyguladığı Sünnetullah neyse onu bu günde yine aynı şekilde uygulamaktadır. Allah'ın kanunları her toplumda ayrı ayrı işlememektedir. Allah, kanunlarını toplumlara göre değiştirmemektedir. Bu kanunlara uygun hareket eden toplumlar maddi ve manevi refah içerisinde yaşamaktadırlar. Çünkü bu toplumlar değişim yolundaki yasaları keşfetmiş ve hayatlarını ona göre düzenlemişlerdir (Said, 2013d: 76).

Said'e göre değişim olgusu bizzat peygamberler tarafından getirilen bir uygulamadır. Çünkü değişim, belirli bilinç ve basiretle yapılması gereken bir eylemdir. Basiret üzere

gerçekleştirilen bir değişim ısrar ve süreklilik istemektedir. Karamsarlığa, umutsuzluğa düşmekse çözülmeyi ve dağılmayı getirmektedir. Umutsuzluğa kapılan kişiler karanlıklarda kaybolup gitmeye ve insanlardan uzaklaşmaya çalışmaktadırlar. Ona göre bu meseleler çok da kolay meseleler değildir. Ancak Müslümanlar aydınlık gözlerle görmeye başladığı zaman, şafak doğacak ve bütün karanlıklar ve sisler açılmaya ve berraklaşmaya başlayacaktır (Said, 2006a: 218).

Said'in değişim, toplumsal değişim konusundaki düşüncelerine baktığımızda onun meseleyi bir sosyolog gibi değil bir teolog gibi veya bir vaiz gibi ele aldığını söyleyebiliriz. Ancak bu meseleleri ele alırken klasik usul yöntemlerinden ziyade, maslahatı öncelediği açıkça görülebilir. Toplumsal değişimi bireyden başlatan Said'in düşüncesi bu alanda yeni bir düşünce değildir. Birçok İslam düşünürü meseleye bu şekilde bakmaktadır. Onun farkı meseleyi günümüze taşıması ve günümüzde bu meselenin yeterince üzerinde durulmadığının altını çizmesidir. Bu düşüncesinde de haklıdır. Zira bugün Müslüman toplumlar bunca geri kalmışlığın ve ataletin sorumluluğunu kendi nefislerinde görececek olgunluğa erişmiş değillerdir. Aliya İzzetbegoviç'in "*Mehdi bizim tembelliğimizin adıdır*" sözü de bu düşünceye paralel bir düşüncedir. Diyebiliriz ki meselenin güncel tutulmaya ve geliştirilmeye ihtiyacı vardır.

Bütün çabalarının İslami çalışmaları ileri görüşlülük temeli doğrultusunda yönlendirmek olduğunu belirten Said, yeterli olmasa da amacının bir, iki tünel açmak olduğunu belirtmektedir. M. İkbal'in şu sözlerini duygularına tercüman eder. "*Eğer benim cinnetim güçlü ise mutlaka onu sana da ulaştırabilirim, seni de onunla aşılatabilirim. Oysa soğuk, güçsüz, niteliksiz bir delilikle ne yapabilirim ki?*" (Said, 2006a: 218).

3.2. Cevdet Said'e Göre Şiddet

Cevdet Said'e göre şu anda İslam dünyasının içinde bulunduğu geri kalmışlık sorunu, insanlığın beşte birini ilgilendiren bir sorundur. Geçtiğimiz (yy.)'da bu sorun üzerine kafa yoran ve fikir üreten bazı İslam düşünürleri ortaya çıkmış, sorunun teorik ve pratik yönünü ortaya koymaya çalışmışlardır. Sorunun teorik yönünü ele alanlar da pratik yönünü ele alanlar da olumlu şeyler ortaya koymuşlardır. Ancak pratiğe yönelik esaslar ortaya konulurken, yapılan tespitlerde tam isabet sağlanmadığı için ortaya bazı olumsuz sonuçlar çıkabilmiştir (Said, 2013b:13).

Cevdet Said, sorunun insan ve onun değişim yönüyle ilgili olduğunu düşünmektedir. Ancak bu değişimin sağlanmasında bazıları “şiddet” taraftarları iken; bazıları da “ikna yönteminden” yanadır. Ona göre, bu sorun teorik olarak ortaya konulsa bile konu insanın eğitimiyle ilgilidir. İslam dünyası bu konuda, düşüncede yüzeysellik hastalığına kapılmıştır. Fikir ve düşünce durağanlaşmış ve değişim alanında şiddet bir araç olarak kullanılmıştır (Said, 2013b:15).

Ona göre değişime gidilmek istenmesinin sonuçlarından bir tanesi de şu şekilde olmuştur: “Müslümanlar, dinin onlara yüklediği birtakım sorumlulukları yerine getirebilmek için irade ortaya koymaktadırlar. Ancak karşılaşılan sıkıntılardan dolayı fertler, inançlarını yerine getirmekten engellenmiş hissetmektedirler. Dolayısıyla bir yandan inancın yüklediği sorumlulukla birtakım akideler yerine getirilmeye çalışılırken diğer yandan realitenin durumuyla karşı karşıya kalınmıştır. Kişi gücünün yetmediği durumlarda bile kendisini mükellef hissetmiştir. Bu durum Müslümanlarda iç çatışmaya sebep olmuştur” (Said, 2013b:16).

Bu çatışmanın, sorunun çözümünden ziyade bakış açısından kaynaklandığını söyleyen Said, Müslümanların eşyaya bakış açılarını düzeltmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı, ister mutlak manada olsun, ister öncelikle olsun sorunun şiddetle çözümünün daha garantili bir yol olarak görülmesidir. Bu bakış açısı, düşünceye dayanan Peygamberlerin mücadelelerine yakinken, değişik etkenler şiddetin kafalara yerleşmesine neden olmuştur (Said, 2013b: 17).

Ona göre bu durum Müslümanların psikolojik yapısında şartlı refleksler meydana getirmiştir. Tabi dürtünün yerini refleksler almıştır. Aslında gerçek dürtü davettir, tebliğdir; zira şiddetin kullanılması Müslümanların enerjilerini tüketmiş, onları bitkin hale getirmiştir (Said, 2006a: 454).

Said’e göre şüphesiz Allah samimi davranışlarda bulunan kullarına yardım edecektir. Fakat samimi ve gayretli olmanın yanında doğru bir metot uygulamak gerekmektedir. Ayrıca olaylara sağlıklı bir yöntemle yaklaşılmaması istenilen sonuçları ortaya çıkarmayacaktır. Beklenen sonuçların çıkmaması, kişiyi bir umutsuzluğun içerisine düşürecektir. Umutsuzluktan kaynaklanan durumlar kişiyi verimli gayretlerinden alıkoyacaktır. Bu durumun böyle sürmesi Müslümanları diğer toplumlar karşısında itibarsızlaştıracaktır. Müslümanların bu durumu, adeta ortaya çıkıp hakkı olmayan bir

şeyi almaya çalışan kişilerin durumu gibidir. İşte bu vakıa ve sonucunda yenilmişlik psikolojisi, öteden beri kök salmış temel fikirlerin bir sonucudur ki sorun fikirlerin mahiyetinden değil, bilakis fikirlerin yorumlanıp şiddete başvurulmasından kaynaklanmaktadır (Said, 2013b: 18).

3.2.1. Hz Âdem'in Oğlu Habil ve Şiddet Problemi

Şiddet problemi insanoğlunun ilk döneminden bu döneme kadar bütün insanlığın ortak problemidir. Gelecek dönemlerde de insanoğlunun en büyük problemlerinden bir tanesi olacak gibi gözükmektedir.

Allah'ın insanoğlunu yeryüzünde halifelik göreviyle yarattığı sırada insan, meleklerce yeryüzünde fesat çıkarmakla kan dökmekle suçlanmıştır. Yazara göre yeryüzünde haksız yere kan dökmek ve fesat çıkarmaktan daha büyük bir günah olsaydı, insan onunla suçlanacaktı. Dolayısıyla melekler yeryüzünde kan dökmeyi ve fesat çıkarmayı en büyük günah olarak gördüler. Diğer günahlarla (Allah'a ve ahiret gününe inanmamakla kul hakkıyla vb.) değil de kan dökmekle insanoğlunu suçladılar. Bu durum, yeryüzünde fesat çıkarmanın ve kan dökmenin, insanla ilgili diğer sorunların, anası mahiyetinde olduğuna işaretir (Said, 2006a: 94).

Yazara göre meleklerin insana yönelttiği bu günahları, insan aklını ve iradesini kullanarak işlemeyebilir. Nitekim insana bu sorunu aşabilecek donanımlar verilmiştir. Meleklerin insanoğluna yönelik fesat ve kan dökme suçlamasına karşılık yüce Allah: “Şüphesiz ben sizin bilmediklerinizi bilirim”(Bakara, 31) buyurarak insanın bu suçlamaların üstesinden gelebilecek donanımda olduğunu bildirmiştir (Said, 2006a: 94).

Cevdet Said, Âdem peygamberin iki oğlunun kıssasının çok önemli olduğunu ancak Müslümanların bu kıssayı gereği gibi anlayamadıklarını vurgulamaktadır.

“Vakti zamanında Âdem'in iki oğlu(Habil ve Kabil) Allah'a birer kurban sunmuşlardı. Kardeşlerinden birinin kurbanı Allah tarafından kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen (Kabil), kardeşine (Habil'e), "Ahdim olsun, seni öldüreceğim" demiş, kardeşi de şöyle karşılık vermişti: "Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam; çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Beni öldürdüğün takdirde dilerim ki hem önceden işlediğin günahlarını hem de beni öldürme günahını yüklenip, cehennemi boylarsın. Katillere yaraşan ceza budur! Bunun üzerine kardeşini öldürmekte ziyana uydu ve onu öldürerek zarara uğrayanlardan oldu (Maide, 27-30).

Habil, öldürme eylemine başvurmaktan uzak durmuştur. O, bu utanç verici eyleme, karşılaştığı sorunda şiddete başvurmamıştır. Yazara göre Âdem'in oğlundan sonra Müslümanlardan, Habil'in mezhebini (saldırmazlık) sürdürecektir erdemli insanlar çıkmamıştır (Said, 2006a: 24).

Cevdet Said'in şiddet ile ilgili düşüncelerine baktığımızda onun Suriye'de, Ortadoğu 'da yaşıyor olmasının, düşüncelerini büyük ölçüde etkilediğini söyleyebiliriz. Zira yaşadığı dönem savaşın hiç bitmediği, kanın durmadığı bir dönemdir. Savaş halen devam etmekte belki de bu savaş son yarım asrın en kanlı ve en uzun savaşdır. Bu şartlar Said'in şiddetle ilgili düşüncelerini önemli kılmaktadır. Said'e göre bu savaşlarda hep Müslümanlar ölmektedir. Müslüman ülkeler silahlandırılmakta ve bu silahların kullanılması sürekli teşvik edilmektedir. Hâlbuki meleklerin de zikrettiği, yeryüzündeki en büyük günah kan dökmektir. Müslümanlar bugün, Müslümanları öldürmekte ve savaş sürekli Müslümanların topraklarında olmaktadır. Müslümanlar Habil'in tutumunu unutmuşlardır. Kuran'ı sürekli okurlar da Habil'in kıssasından ders almazlar. Habil'in tutumu anlaşıldığında Müslüman toplumlar şiddeti bırakacaklardır.

3.2.2. Cevdet Said'e Göre Peygamberlerin Şiddet Karşısındaki Tutumu

Cevdet Said'e göre bütün peygamberler düşünce özgürlüğünü korumak ve onun önündeki engelleri kaldırmak için gönderilmişlerdir. Yüce Allah, peygamberlerin hepsine daha önce üzerlerinde düşünülmeyen şeyler hakkında, nasıl düşüneceklerini öğretmiştir. Peygamberler daha önce hiç duyulmamış bir düzen ve ilkeler manzumesi getirmişlerdir. Onlar kavimlerinin uyuşuk bir durumdan çıkmalarını ve yaratıcıya yönelmelerini istemişlerdir (Said, 2006a: 65).

Peygamberlerin bu görevleri, görevlerin en kutsalı olarak kabul edilmiştir. Onlar doğruyu ve yanlışını ortaya koymuş, zorbalığa dayalı bütün sistemleri reddetmişlerdir. Düşünce alanlarında, bedensel güç kullanmaya karşı çıkmışlardır. Zira düşünce mücadelesinden uzaklaşan ve onda sabredemeyen onu kazanmak için kendisini geliştirmeyen kişiler, bedensel çatışmaya iştirak ederler. Mücadeleyi bu yöntemle kazanacaklarını düşünürler.

Kuran'ın birçok yerinde, peygamberlerin verdikleri mücadeleler anlatılmaktadır. *“Sizden önce geçen Nuh, Ad, Semud toplumlarının ve onlardan sonra gelenlerin haberleri ki onları Allah'tan başkası bilmez, size ulaşmadı mı? Onlara peygamberleri açık açık*

geldiler, fakat onlar öfkelerinden parmaklarını ısırp, biz getirdiklerinize inanmıyoruz; bizi davet ettiğiniz şeylerden de şüphe ve endişe içindeyiz dediler”(Kuran-ı Kerim, İbrahim, 9). Sonunda o kâfir ümmetler, “Sizi memleketimizden kovmakta kesin kararlıyız. Yok, eğer bu memlekette yaşamak istiyorsanız, o zaman bizim dinimize dönmek zorundasınız” diyerek peygamberlerini tehdit ettiler. Bunun üzerine rableri Allah, o peygamberlere şöyle vahyetti: “Hiç şüphemiz olmasın ki biz o zalimleri helak edeceğiz, onlardan sonra sizi yeryüzüne yerleştireceğiz. İşte bu, huzuruma çıkıp hesap verme endişesi taşıyan ve azabımdan korkan kimseler için verilmiş bir sözdür ” (İbrahim, 10-14).

Peygamberlerin davet metodunu kendimize örnek almamız gerektiğini belirten Said, peygamberler gibi belgelerimizi, mesajlarımızı, tavrımızı açık bir şekilde ortaya koymamızı istemektedir. Bunun üzerine birileri bunları inkâr etmek isteyecek ve bize sözlü veya fiili olarak müdahale etmeye çalışacaklardır. Bizler de onlara “ Bizim doğru yolda olduğumuzdan hiçbir şüphemiz yok. Siz varın bize sıkıntı verin, ama biz bunlara katlanacağız, onlar bizim hayat tarzımıza dönersiniz ya da sizi memleketimizden sürgün edeceğiz”(Kuran-ı Kerim, Maide,104) dedikleri zaman, bizler elimizden gelen gayreti gösterebilmişsek Allah’ın yardımı gelecek “Zalimleri mutlaka helak edeceğiz” fermanı ulaşacaktır (2006b: 38-39).

Hz. Nuh da mesajını kavmine ilettiği zaman, bu metodu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

“Ey Muhammed! Onlara Nuh peygamberin başından geçenleri anlat: O kavmine; “Ey toplumum! Eğer benim kalkıp size Allah’ın ayetlerini hatırlatmam ağır geliyorsa ki; sadece Allaha güvenmişimdir, koştüğunuz ortaklarla elbirliği edin, girişeceğiniz eylem sonra size bir tasa vermesin. Sonra da bana uygulayın ve beni ertelemeyin (Kuran-ı Kerim, Yunus,71).

Davetin ve fikri mücadelenin Allah’ın ayetlerini açık bir şekilde ortaya koymakla mümkün olacağına inanan Said, düşünceyi ikna yoluyla kabullenmeyenlerin şiddet yoluyla kabullenmelerinin mümkün olamayacağını vurgulamaktadır. Davet bir yapılanma süreci olduğundan, bizlere düşen onu en doğru yöntemle tebliğ etmektir. Tebliğden sonrası muhatabın düşüncesine göre şekil alacaktır (Said, 2013b: 40).

Allah, Hz. Musa’dan Firavunu, açık ve yumuşak bir dille uyarmasını istemiştir.

“Musa bizim tarafımızdan vahyedilmiş ayetleri onlara tebliğ ettiğinde Firavun ve adamları, Musa’ya uyup onun söylediklerine inananların erkek çocuklarını katledin, kadını/kızlarını sağ bırakın dediler. Ne var ki, kâfirlerin tuzakları boşa çıkmaya mahkûmdur. Firavun, bana engel olmaktan vaz geçin de Musa’yı öldüreyim dedi. Varsın o da rabbine yalvarıp yakarsın...” (Mümin, 25-26)

Hz. Musa ile Firavun arasındaki tartışma devam ederken Firavun yakınlarından mümin bir kişi, tartışmaya katılır. Hz. Musa’nın vermeye çalıştığı mesajın doğru olup olmadığını mantıklı bir yöntemle ortaya koymaya çalışır: “*Firavun ailesinden olup da inandığını gizleyen bir adam dedi ki: Rabbim, Allah’tır diyen bir adamı mı öldüreceksiniz? Oysa size Rabbinizden belgelerle gelmiştir. Eğer yalancıysa yalanı kendisinedir; eğer doğru sözlü ise sizi tehdit ettiklerinin bir kısmı başınıza gelebilir. Doğrusu Allah, aşırı yalancıyı doğru yola erdirmez*” (Kuran-Kerim, Mümin, 28).

Said’e göre Hz. Musa’nın hatası; “*Rabbim Allah’tır*” söyleminden başka bir tutum olsaydı, o mümin zat, zalim Firavunun karşısında Hz. Musa’yı savunamazdı. Ayrıca, Firavunun beni bırakın da Musa’yı öldüreyim demesi, çevresinin onayını almak istemesi, Musa’dan korktuğundan dolayı değildir. Onun getirdiği mesajın öldürülmesini gerektirecek bir suç oluşturmamasından dolayıdır (Said, 2013b: 43).

Yukarıdaki ayetleri örnek veren Said’e göre Firavun gibi saltanat sahipleri, şiddetten ziyade düşünceden çekinmişlerdir. Düşüncenin insanlara nüfuz ettiğini hissettikleri an, şiddete başvurmuş ve o fikirleri yayanları, yok etmeye çalışmışlardır. Saltanat sahipleri, fikir sahiplerini bastırmak için onları yaftalayarak, suç isnat etmek istemişlerdir. Onları şiddet yanlısı olmakla, anarşistlikle, toplum arasında bozgunculuk çıkarmakla suçlamışlardır. Firavun, Hz. Musa’ya: “*Biz seni küçükken yanımıza alıp beslemedik mi? Bizim yanımızda senelerce kalmadın mı? Sonra çıkıp bize karşı cephe alıyor ve sana olan iyiliğimize nankörlük ediyorsun. Bu da yetmiyormuş gibi tutup içimizden birisini öldürüyorsun*” (Kuran-Kerim, Şuara: 18-19).

Firavunun söylediklerini bugünün sistemlerinde, yöneticilerin de tekrar ettiklerini belirten, Said: “*Biz seni yedirdik, içirdik ve vazife vermedik mi? Nasıl olur da bizim karşımıza dikilir ve sana olan nimetlerimize nankörlük edersin! Musa; O, nimet diye başıma kaktığın şey ise aslında İsrail oğullarını kendine kul köle etmendir...*” (Kuran-ı Kerim, Şuara: 19,20). Ayetlerini hatırlatmaktadır.

Yazara göre İslam'ı tebliğ eden kişinin en büyük özelliği, farklı düşüncede olan kişilere kendisini suçlayacak açıklar vermemesidir. O suçlanacaksa davet ettiği düşüncelerinden dolayı suçlanmalıdır. Davetçi düşüncelerinde sebat gösterir, düşüncelerini net bir şekilde ortaya koyabilirse onun düşüncelerine katılan, bilinçli bir şekilde katılmış, katılmayanlarsa bilinçli bir şekilde reddetmiş olacaklardır. (Said, 2013b: 44)

Said, peygamberlerin mücadelelerini anlatırken aslında hepimizin bildiği ancak uygulamada problem yaşadığı birkaç noktaya vurgu yapmaktadır. Bu noktalar, her zamanın zalimlerinin olduğu ve her zaman da mesajı iletmede zorluk yaşanacağıdır. Bu noktada eleştirebileceğimiz nokta şudur ki yazar bu metodu ayrıntılı olarak ortaya koymamaktadır. Yani hangi noktaya kadar mesaj iletilmelidir, hangi noktada farklı aşamalara geçilip hangi metot uygulanacaktır. Bunun bir sistematüğini ortaya koymamaktadır. Yalnız, Hz. Peygamberin hayatında bu metodun iki safhasından bahsetmektedir.

3.2.3. Cevdet Said'e Göre Hz Muhammed'in Şiddet Karşısındaki Tavrı

Cevdet Said'e göre Müslümanlar, Hz. Peygamberin şiddet konusunda ortaya koyduğu metodu doğru tahlil edememişlerdir. Onun yaşadığı dönem iki safhadan oluşmaktadır. İslami toplumunun birinci aşaması ki toplumun oluşum süreci ve bu sürecin ikinci aşaması toplum oluşuktan sonrasındır. Hz. Peygamber birinci aşamada hiçbir şiddet eylemini desteklememiştir. Ancak ikinci aşamadan sonra tüm ilahi emirler bu toplumda uygulama alanı bulmuş ve uygulama gelişigüzel yapılmamıştır (Said, 2013b: 46).

Said, Müslüman toplumun ilk dönemlerde, namazla ve zekâtla sorumlu tutulduklarını hatırlatmaktadır. *"Kendilerine, ellerinizi (savaştan) çekin, namazı kılın, zekâtı verin!" denilenleri görmedin mi? Kendilerine savaş farz kılınca hemen içlerinden bir grup, insanlardan, Allaktan korkar gibi hatta daha fazla korkmaya başlarlar..."* (Kuran-ı Kerim, Nisa, 77). Müslümanları belli bir zamana kadar namaz, zekât gibi ibadetlerle meşgul olmaları ve başlarına gelen eziyetlere karşı sabretmeleri emredilmiştir. Ancak Müslümanlar, intikam almak için cihada bir an önce izin verilmesini istemişlerdir. Müslüman toplumun ilk yapılanma dönemi olan Mekke döneminde, birçok sebepten dolayı ortam buna müsait olmadığından izin verilmemiştir (Said, 2013b: 47).

Mekke döneminde müşriklerin, Müslümanlardan kaynaklanan şiddet ortamını, arzuladıklarını belirten yazara göre böyle bir ortam oluşmuş olsaydı müşriklerin ellerine, Müslümanları suçlamak ve onları öldürmek için fırsat geçmiş olacaktı. Ancak, müşriklerin bütün kışkırtma ve işkencelerine rağmen Müslümanlar onlara bu fırsatı vermemişlerdir. “Ümeyye b. Halef, Bilal’i Habeşi’yi kızgın güneşte, sahranın ortasına götürmüş ve ateş gibi kumun üzerine yatırmış; sonra da bu yetmiyormuş gibi, göğsüne koca bir taş koyulmasını emretmiştir.” Bu ve benzeri olaylarda Müslümanlar şiddete başvurmaktan kaçınmışlardır (Said, 2013b: 51).

Said’e göre ilk Müslümanlar, İslam toplumu oluşuncaya kadar, hiçbir şiddet eylemine başvurmamışlardır. İslam şariatlarına uyacak bir toplum oluşturduktan sonra kendileriyle savaşımlarla savaşmıştır. Bu toplum oluşuncaya kadar Müslümanların yapacakları sadece tebliğde bulunmaktır. Toplum, İslami yaşantıya uygun hale geldiği zaman da uygulama keyfi olmayacaktır. Bütün cezaları, savaşları ve şiddete dayalı uygulamaları kişiler değil devlet yöneticileri uygulayacaktır. Kişiler kendi düşüncelerine göre hükümler veremeyecek, kadılık rolüne bürünemeyeceklerdir (Said, 2013b: 46).

Said, İslam dininde şiddet uygulayabilmek için birçok fıkıh kuralının olduğunu hatırlatmaktadır. Örneğin, dille de olsa Müslüman’ım diyen bir kişinin kanı, haramdır. Bu konuyla alakalı Hz. Peygamber döneminde bir olay yaşanmıştır. Said, bu örneğin önemini vurgulamakta ve Müslümanların bu örneği bildiklerini ancak akıllarından çıkardıklarını vurgulamaktadır. Bu olay şöyledir: “*Usame’nin kendisinden rivayet edildiğine göre; katıldığı seriyyelerin birinde, düşman safında Müslümanlara karşı savaşı birine karşı kılıç çekince, o şahıs, “Eşhedü en lâ ilâhe illallah” diyerek şehadet getirmiştir. Fakat Usame yine de onu öldürmüştür. Dönüşte bu durum Hz. Peygambere haber verilince Hz. Peygamber, “Lâ ilâhe illallah” diyen birini ne diye öldürdüğünü sormuştur. Usame; Ey Allah’ın Rasûlü! O ölümden kurtulmak için böyle söyledi. Karşılığını vermiştir. Fakat Hz. Peygamber bu soruyu aynı şekilde defalarca sormuştur. Usame, neredeyse Müslümanlığından şüpheye düşecek hale gelmiştir. Kendi kendine, Allah’a söz veriyorum, bundan böyle “Lâ ilâhe illallah” diyen hiçbir kimseyi öldürmeyeceğim.*”⁴ (Said, 2013b: 47).

⁴ Bkz. Müslim, iman 41.

İslam dünyasına baktığımızda Müslümanların çok rahatlıkla birbirlerini tekfir ettiklerini görmekteyiz. Günümüzde DEAŞ ve benzeri gruplar bu yolla çok rahatlıkla bir Müslüman'ın kanını akıtabiliyor. Yukarıdaki örneğe baktığımızda bu grupların, şiddet algısında ne derece büyük bir eksen kayması olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Yazar tarihten günümüze Müslüman dünyasının ilerlemesindeki en büyük engelin “şiddet algısı” olduğu görmüş ve ömrünü bu düşüncenin yanlış olduğunu belirtmek için harcamıştır.

“Ey insanlar, Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayın, dinleyin; size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek: “Sen mümin değilsin!” demeyin. Çünkü Allah’ın yanında çok ganimetler vardır. Önceden siz de öyle idiniz, Allah size lütfetti imana geldiniz. O halde iyice anlayın dinleyin (dinleyin, peşin hüküm vermeyin) Çünkü Allah yaptıklarınızdan haberdardır”(Kuran-ı Kerim, Nisa, 94).

Bu ayette, karşı tarafın durumunu araştırmadan hüküm veren, bu konuda ilahi emre boyun eğmeyen müminler kınanmakta ve böyle yaparak geçici dünya menfaatlerini tercih ettikleri için kötü niyetle suçlanmaktadır. Zira bu metot, Müslümanlara değil, cahiliye toplumuna ait bir metottur.

Said’in düşüncesine baktığımızda, uygulamalardaki yanlışlara dikkat çektiğini görmekteyiz. Müslümanların düşüncelerindeki yanlışları; Peygamberlerin hayatlarından örneklerle ve ayetlerle göstermeye çalışmaktadır. Zira Hz. peygamber, toplumun inşa edildiği Mekke döneminde ashabına zarar verecek, düşmana karşı hiçbir fiili mücadelede bulunmamıştır. İslami bir toplum oluşturulacak ve ondan sonra fiili mücadeleye girişilecektir. Müslümanların yapması gereken öncelikle böyle bir toplum oluşturmak için çaba göstermektir. İslami bir toplum inşa ederken uygulanacak yöntem şiddet metodu değil, tebliğ metodudur. Hz peygamberin hayatına ve diğer peygamberlerin hayatlarına bakıldığında bu metodun birçok uygulaması görülmektedir.

3.2.4. Tebliğ Metodu

Cevdet Said’e göre Müslümanlar bugün, batıla karşı mücadelelerinde tebliğ metodunu kullanmaktan aciz düşmüş, işin kolayına kaçarak çareyi şiddete dayalı vasıtalarla sarılmakta görmeye başlamışlardır. Oysa böylesi bir metot, toplumu ıslah etme gayretlerinin ve İslami hareketin başarıya ulaşmasının önündeki en büyük engeldir. Şiddete dayalı bir yöntemin, “Müslüman toplumun varlığını sürdürme süreci” diye

nitelendirilen bir durumda gerçekleşmesi çok daha zararlı olacaktır. Zira iktidar bu ortamda başkalarının elinde olduğu için Müslüman'ın elinde olan yegâne silah apaçık tebliğdir (Said, 2013b: 57).

Said'e göre Müslümanlar bugün, tebliğ metodunu benimsemezlerse şiddete dayalı eylemlerin doğuracağı olumsuz sonuçlardan uzun bir süre daha etkileneceklerdir. Said, Müslümanların bulundukları toplum karşısındaki tutumlarını üç guruba ayırmaktadır.

Birinci grup: Şiddet eylemine başvurmak için ellerine geçecek fırsatı beklemektedirler.

İkinci grup: Toplumun ıslahından ümitlerini kestikleri için bir kenara çekilip çok fazla bir mücadelenin içerisinde bulunmayıp kıyametin kopmasını beklemektedirler.

Üçüncü grup: Bu grup diğer iki gruptan farklıdır. Bu grup hiçbir kınayıcının kınamasına aldırmadan hakkı aşikâre tebliğ eden gruptur. Zira bu grup, ya şehit ya da muzaffer/gazi olmadan içine girdiği mücadelenin devam etmesi gerektiğini düşünen gruptur. Böylesi bir mücadele, şiddetin korumasına muhtaç olmadığı için ne kadar uzarsa da mutlaka başarıya ulaşacaktır. Aynı şekilde bu mücadelede çok sayıda nefere de ihtiyaç yoktur. Bir kişi iman silahıyla bütün dünyaya meydan okuyabilir. Evet, peygamberler insanlığı İslam'a davet ederken hep bu metodu uygulamışlardır. Onun için peygamberleri kendileri için örnek tip gören kimselerin de aynı metodu tatbik etmeleri gerekmektedir (Said, 2013b: 58).

İslami bir mücadelenin içinde bulunanlar tarih boyunca değişik suçlamalara maruz kalmış ve bunun neticesinde çok katı işkenceler görmüşlerdir. Günümüzde bu suçlamaların adı “terör” dür.

Said'e göre İslam'ı yaşayan Müslümanların bu tehlikeli hücumlara, akıllı bir şekilde karşı koyabilmeleri için bu etiketten kurtulmaları gerekmektedir. Müslümanlar söz ve fiillerinde çok açık ve net olmalıdırlar. Ancak bu şekilde şiddet taraftarı olmadıklarını ispat edecek ve dinin temeli olan tebliğ görevini hakkıyla yerine getirmiş olacaklardır. Bu suçlamalara maruz kalacak olan davetçiler üç guruba ayrılmaktadır (Said, 2013b: 57).

1. Şiddet taraftarı olanlar: Yazar bu düşüncede olanları, şiddet eylemlerinde hiçbir mahsur görmeyen hatta bunları zaruri telakki eden grup olarak tanımlamaktadır. Bunlar, başta terör olmak üzere her türlü suçlamaya müsait olup mukallit

Müslümanlardan destek görürler ve neticede çok acı bir ortamın doğmasına sebep olurlar.

2. Şiddet taraftarı olmamakla birlikte suçlanmaya müsait olanlar: Yazara göre bu düşüncede olanlar şiddet taraftarı olmayan bulundukları şartlarda şiddete başvurmayı uygun görmeyen kişilerdir. Ancak bu kişiler barışçı üsluptan yana ve şiddetten uzak bir tebliğ anlayışına sahip olduklarını açıkça ortaya koyacak cesarete sahip değildirler.

Bu kişiler şiddet eylemlerine yanaşmasalar da kendilerini suçlamadan uzak tutacak sağlıklı atmosferi oluşturamazlar. Suçlamaların olduğu yerlerde çok dikkatli olunması gerekmektedir. Tevazu sahibi olmak samimi olmak böyle ortamlarda yetmeyebilir. Ortamın tuzaklardan ayıklanmasının zaruri olduğunu idrak edemeyen iyi niyet sahibi bu insanların itham edilmeleri çok kolay olmaktadır. Tuzağa düştükleri an telafisi olmayan zararlarla karşı karşıya kalabileceklerdir.

3. Şiddet taraftarı olmayan ve suçlanma ihtimali bulunmayan kişiler: Yazara göre bu düşüncedeki kişiler şiddet taraftarı olmadıkları gibi saflığı ve kapalılığı kabullenmeyen kişilerdir. Bu kişiler, tüm olayları yakından gözlemleyip ona göre tavır alan kişilerdir ki kendilerine bir suçlama yöneltmek mümkün değildir. Ona göre bu kişilere suçlama olduğunda bu suçlama, suçlamayı yapan kişilere geri dönecektir. İlk Müslümanlar bu metodu uygulamışlar ve onlara suçlamalarda bulunanlar onların tebliğden başka suçlarını bulamamışlardır (Said, 2013b: 58).

Yazara göre İslam dünyasında son (yy)'da bu metodu net bir şekilde ortaya koyabilen önder kişilerden bir tanesi Mevdudi'dir. O, hiçbir eziklik hissetmeden görüşlerini net bir şekilde ortaya koyabilmiştir. Oysa diğer taraftan çoğu Müslüman, böyle bir ilkeyi kabullenmeleri durumunda, birileri dinlerini eksik anladıklarını düşünecekler diye bu düşüncelerini ve fikirlerini gizleme yolunu tercih etmişlerdir (Said, 2013b: 68).

Yukarıdaki üç kategorinin dışında kalan kişilerinde bulunabileceğini dile getiren yazar; O kişilerin herhangi bir suçlamaya maruz kalabileceklerini düşünmemektedir. Zira aktif olmadıkları için başkaları, onları bertaraf etmek için herhangi bir suçlama ihtiyacı hissetmeyecektir (Said, 2013b: 69).

Yazar, davetçiyi üç guruba ayırıp davetçiye bir yöntem sunmaktadır. Bu metodun daha anlaşılır ve daha sağlıklı olduğu görülmektedir. Daha önceki konularda eleştirdiğimiz, problemi ortaya koyduktan sonra çözümde bir yol haritası belirlememesi konunun muğlâk kalmasına sebebiyet vermektedir. Ancak bu konuda problemin ortadan kalkması için davetçiye bir yol sunmakta bu da düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Gördüğümüz kadarıyla özellikle şiddet ile ilgili düşüncelerinde çokça eleştirilen yazarın, eleştirilmesindeki sebeplerden bir tanesi, belki de en önemlisi metodunu açıkça ortaya koyamamasıdır. Düşüncelerinde muğlâklık olması anlaşılmasının önündeki en büyük engeldir.

3.2.5. Rüşd ve Ğay Toplamları

“Dinde zorlama(ikrah/dayatma) yoktur. Kuşkusuz doğruluk(rüşd) eğrilikten, sapıklıktan(ğay) ayrılmıştır. Kim tağutu inkar ederse kopması mümkün olmayan sapasağlam bir kulpa tutunmuştur. Allah işitendir, bilendir” (Kur’an’ı Kerim, Bakara, 256).

Bu ayet Bakara suresinde, Ayete’l-Kürsi’den hemen sonra gelmektedir. Yazar yukarıdaki ayetin ve altındaki surenin gereği gibi anlaşılmadığını belirtmektedir. Müslümanlar Ayete’l-Kürsi’yi, insanı her türlü kötülüklerden ve bütün şer güçlerden koruyan bir koruyucu ayet durumuna getirmişlerdir. Nitekim yeryüzünün hemen her tarafında yaşayan Müslümanların bu ayeti evlerinin veya araçlarının bir köşesine astıkları görülür. Oysa bu ayet Allah’ı yücelten, O’nu kutsayan ve her türlü eksiklikten tenzih eden önemli mesajlar içeren bir ayettir (Said, 2006a:143).

Yukarıdaki ayette geçen “dinde zorlama yoktur” ilkesinden “rüşd” ve “ğay” kavramlarının iyi anlaşılması gerektiğini çokça vurgulayan yazar; dinde “zorlama/ikrah” kavramlarıyla “ğay” kavramının beraber anlaşılması gerektiğini; “zorlama olmamasını” ise “rüşd” kavramıyla anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü dinde zorlama, dayatma, ikrah bir nevi “ğay” dır(eğrilik, adaletsizlik, tutarsızlık ve sapkınlıktır). Dinde anti şiddetçi tutum “ikrahsızlık” ise bizatihi “rüşd” dür (Said, 2006a: 152).

Bu kavramların derinlemesine düşünülmesi gerekmektedir. Hangi durumlarda ikrah ve onun yapısına uygun sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yazara göre bu konu, insan benliğinin ve tarihinin araştırılmasıyla ortaya çıkabilecek çok önemli bir konudur. İkrahin

tohumlarını, ortaya çıkma koşullarını, o tohumların nereye, nasıl ekildiğini ve nasıl filizlenip büyüdüklarını görmek gerekir. Ayrıca rüşd de nerede ve hangi koşullarda ğaydan ayrılmaktadır? (Said, 2006a: 153).

Ona göre rüşd kavramı ğay kavramından tamamen ayrılmalıdır. Çünkü rüşd ve ğay kavramları arasında meydana gelen karışıklık ve belirsizlik ğay içerisinde yaşadığımız halde rüşd halinde yaşadığımızı bize düşündürebilir. Örneğin uzun zamandır rüşd ve ğay toplumları arasında değil ğay ve diğer ğay toplumları arasında nice canlar nice kanlar heba edilmiştir. Bu durumun böyle olmasının sebebi uzun zamandır, insanların bir çatışma gördüklerinde, bir ayrılık gördüklerinde bulundukları durumun onlara karışık ve belirsiz gelmesidir. Onlara göre kendileri rüşd yolunda iken karşı taraf ğay yolundadır. Oysa çatışmanın sebebi bir ğay gurubu ile diğer ğay gurubu arasındadır (Yazar, Suriye'deki tarafları da bu şekilde düşünmektedir). Bunun sebebi toplumların rüşd yolunu yitirmeleri ve rüşd yoluna dönmek için akıllarını kullanmayıp düşünceyi önemsiz hale getirmeleridir (Said, 2006a: 158).

Bu düşünceye göre, rüşd toplumu aynı zamanda ikrahsızlığı seçen toplumdur. Ğay toplumu ise ikrahı seçmiştir. Bir dinin raşid (doğruluktan, adaletten yana) bir din olması için mutlaka *'ikrahsızlık ilkesi'* getirmiş olması gerekir. Eğer bir din ikrahı getirmişse aynı zamanda nifak getirmiştir.

İslam tarihinden örnek veren yazar, ilk dört halifeye raşid halifeler adının verilmesinin bir sebebi olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu isimle anılmışlar ve sonradan gelen bütün Müslümanlar da ilk dört halifeye raşid sıfatını vermişlerdir. Ancak onlardan sonra gelen hiç kimse için bu sıfat kullanılmamıştır. Zira bu halifeler başa gelirken zorla başa gelmemişlerdir. Oysa onlardan sonra gelenlerin büyük çoğunluğu iktidara ikrah yöntemi kullanarak geçmişlerdir. Bunun içindir ki onlara raşid sıfatı verilmemiştir (Said, 2006a: 159-160).

"Dinde zorlama yoktur; kuşkusuz rüşd, ğay'dan ayrılmıştır" (Kur'an'ı Kerim, Bakara: 255). Bu ayet çerçevesinde mukaddes dinde zorlama olamayacağına göre onun altında kalan diğer kurumlarda da aynı ilkenin uygulanması gerekmektedir. Siyasette ikrah yoktur, mezhep ve meşreplerde ikrah yoktur, meşru olan hiçbir yerde ikrah olmamalıdır. Ona göre dünyada hâlâ dini inançlardan dolayı öldürme ve ülkelerden sürgün etme uygulamaları vardır. Fakat bu tür eylemler, artık dünyada yadırganmaya başlamıştır.

Nitekim dinde zorlama yoktur ilkesini, en azından nazari olarak kabul etme yönünde gelişmeler vardır (Said, 2006a: 161).

Yazara göre günümüz dünyasında yürürlükte olan bütün anayasalar, ilk maddelerinde inanç ve düşünce özgürlüğünü garanti altına alan maddeler içerirler. Uygulama noktasında farklılıklar arz etseler de bütün dünya rüşd yoluna doğru ilerlemesini sürdürmektedir. Bu ilkeler, şu anda hangi ülkeler için belirginlik kazanmışsa yakın gelecekte diğer ülkeler içinde belirginlik kazanacaktır. Çünkü ikrah insanlık için hiçbir yararı olmayan köpük(geçici) mesabesindedir. Oysa köpük yok olup gitmeye mahkûmdur. Zira insanlara yararlı olandan başkasının yeryüzünde kalıcı olması mümkün değildir. (Said, 2006a:162).

Muhakkak yüce Allah rüşdü benimsemeyip, ikrahı benimseyenleri yeryüzünde hâkim kılmıştır. Rüşd yoluyla alınan ve yönetilen topraklar uzun süre ayakta kalmış gay yoluyla alınan topraklar huzur yüzü görmemiştir. Müslümanlar da günümüzde bu yasayı unutmuş ikrah yoluyla zafere ulaşmaya çalışmaktadırlar. Ancak zafer ancak ikrahsızlıkla mümkün olacaktır (Said, 2006a: 162).

Said'e göre Müslümanların rüşd yoluna erişebilmeleri için zor kullanma isteklerini tümenden kalplerinden atmaları gerekmektedir. Kuran: *"Sen onların üzerine baskı kuran bir zorba değilsin"*(Kur'an'ı Kerim, Gâşiye: 22). *"O halde sen mi inanmaları için insanları zorlayacaksın"*(Kur'an'ı Kerim, Yunus: 99). Peygambere gelen bu uyarılar aynı zamanda tüm Müslümanlara gelmiştir. Ancak Müslümanlar bu uyarılardan uzaklaşıp şeytanın yolunu tutmuşlardır. Şeytan onlara ikrahı, baskıyı ve gayyı süslü göstermiştir. Böylelikle onlar rüşdü gerçekleştirmek için ikrahın tek çözüm yolu olduğu düşüncesine varmışlardır (Said, 2006a: 284).

Cevdet Said'in bu konudaki düşüncelerine ve sorularına baktığımızda onun bu konularda bir düşünce tarzı başlatmaya çalıştığını görebiliriz. Ortaya attığı düşüncelerin geliştirilmeye ve üzerinde araştırılıp belli olgunluğa ulaştırılmaya gereksinimi vardır, diyebiliriz. Zira üzerinde durduğu kavramların hangi şartlarda ve nasıl uygulanması gerektiği açıkça ortaya konulmuş değildir. Kendisi de bunu eserlerinde dile getirmektedir. Bu konulara önem verilip bu konuların etraflıca incelenmesini istemektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi O, şiddeti İslam dünyasındaki en büyük problem olarak görmektedir.

SONUÇ

Cevdet Said'in hayatına baktığımızda O, Müslümanların bulunduğu olumsuz şartları anlamaya çalışmakta ve bu durumlara çareler üretmek için büyük kaygılar taşımaktadır. O, Müslümanların durumunu “*akıl tutulması*” olarak tarif etmektedir. Ona göre Müslümanlar uzun bir süredir, karşılarına çıkan problemler karşısında, hamasetle hareket etmekte ve Kuran'dan, tarihten ve toplum yasalarından ibretler almamaktadırlar. Hâlbuki Müslümanların durumu uzun tahliller sonucu ortaya çıkabilecek kökleri derinlerde olan sorunlar barındırmaktadır.

Onun tabiriyle Müslümanlar “*yüzeysellik*” hastalığına kapılmışlardır. Olaylara ferasetle bakıp onu etraflıca düşünen araştıran tahlil eden Müslümanların sayısı oldukça azdır. Bu durum, İslam dünyasının gerilemesine ve Müslümanların psikolojik yapılarında kırılmalara neden olmuştur. Bundan kurtulmanın yolu, akıllı ve eğitimi ön plana çıkarıp hamasetten ve şiddetten uzak durarak toplum yasalarını ve peygamberlerin metodunu inceleyerek bir yol ve yöntem bulmaktan geçmektedir.

Ona göre Müslümanların en büyük problemi yöntem(usul) problemidir. Onlar, dini yanlış yorumlayarak yanlış yöntemlerle doğru sonuçlar elde etmeye çalışmak istemektedirler. Kullandıkları yöntemlerden dolayı sürekli başarısız olup ve bunun sonucunda da sürekli hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Başarısız sonuçlar onlarda derin yaralar açmaktadır. Bu da onları kısıdan sonuca ulaşmak için şiddeti bir araç olarak kullanmaya sevk etmektedir. Müslümanların başarılı olamamalarının sebebi samimi olmamaları değil kullandıkları yöntemlerden kaynaklanmaktadır. Müslümanlar bir gün gerçekten ellerini başlarının arasına alıp akıllarını kullanıp problemlerin gerçek kaynaklarını araştırmaya başladıkları gün başarıya yeniden ulaşacaklardır. Ancak ilk olarak Müslümanların araştırmaya ve değişmeye kendi nefislerinden başlamaları gerekmektedir.

Toplumsal değişmeyi bireysel(nefs) den başlatan Said, bu bağlamda Rad(11) ayetini değişimin anayasası olarak kabul etmektedir. Zira ayet, toplumsal değişimin yasasının bireysel değişmeden geçtiğinden söz eder. Bu bağlamda nefis ve onun yapısı üzerinde durmakta nefsin değişiminin onun pisişik yapısından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Nefsin değişimini başarabilen Müslümanlar, toplumu da değiştirebileceklerdir. Çünkü zor

olan kişinin kendisini değiştirebilmesidir. Nefsin değişimindeki yasaları keşfeden kişi toplumu değiştiren yasaları da keşfetme yoluna gidecektir.

Ona göre Allah toplumları bir yasaya göre idare etmektedir. Bu yasalar keşfedilirse toplum ona göre hareket edecek ve o toplumlar her anlamda başarılı olacaklardır. Bu yasaları Müslümanların değil de gayri Müslimlerin keşfettiğine dikkatleri çeken yazar, Müslümanların Kuran'ı anlamada ve Afak ve Enfüs ayetlerini anlamada yeteri kadar önem göstermediklerinden yakınmaktadır. Müslümanların ellerinde Kuran olmasına rağmen onlar Kuran'ın istediği bakış açısından uzaktırlar. Kuran onlara yeryüzünde gezip dolaşmalarını ve Allah'ın nasıl yaratmaya başladığına bakmalarını istemektedir. Onlar, Kuranın bu yönünden çok onu anlamadan ezberleme yoluna gitmişlerdir. Kuran'ın ayetleri ile Afak ve Enfüs ayetleri beraber okunduğu zaman, evrenin yasaları keşfedilmiş olacak ve hayat çok kolaylaşacaktır. Bu yasaları kim keşfederse dünyanın hâkimi de onlar olacaktır. Örneğin, Avrupalılar coğrafi keşifler sonucunda dünyanın hâkimi olmuşlardır.

Cevdet Said' denilince akla ilk gelen düşüncelerden bir tanesi de onun “*şiddet*” ile ilgili görüşleridir. Onun tabiriyle, Müslümanlar “*şiddet hastalığına*” yakalanmışlardır. Onlar, amaçlarına ulaşmak için şiddeti birinci araç olarak kullanmaktadırlar. Şiddeti araç olarak kullanırken de referans olarak “Kurani” ve “Sünneti” delil olarak göstermektedirler. Ancak onların kullandığı şiddet yönteminin İslam dininde referansı kesinlikle yoktur. Onların yaptıkları cahilliklerinden ve hamaset duygularından ileri gelmektedir. Zira her gün okunan Ayetel-Kürsi'den sonra gelen ayette “*Dinde zorlama yoktur, doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmış dileyen dilediği yolu seçer...*” buyrulmaktadır. Ayrıca Mümteherine suresinde “*Sizi yurtlarınızdan çıkarmayan sizinle din uğrunda savaşmayan kişilere yardım etmenizde bir beis yoktur*” buyrulmaktadır.

Şiddet konusundaki düşüncelerine peygamberler tarihinden de örnekler veren Said'e göre hiçbir peygamber mesajını aktarırken şiddete başvurmamıştır. Onları bir olan Allah'a çağırmışlardır. Onlara karşı çıkanlar onların mesajlarına karşı çıkmışlardır. Onların yönteminde mesajı aktarırken zorlama yoktur. Ancak bugünün Müslümanları şiddetle eşdeğer olarak anılmaktadır. Onların böyle anılmasında çeşitli hataları vardır.

Hz. Muhammed'in hayatından da örnekler veren Said, onun mesajını anlatırken insanları nasıl ikna ettiğine dikkatleri çekmek istemektedir. O, Mekke döneminde hiçbir şiddet eylemine izin vermemiştir. Sahabeler den bazıları şiddete başvurmak istediğinde onları

uyarmıştır. Çünkü müşriklerin istediği de onların silaha başvurmalarıdır. Bu sayede onlarla savaşmak ve onları ortadan kaldırmak için meşru sebepler ortaya çıkacaktır. Bu noktada Cevdet Said'in ana düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Said, bugün dünyadaki zalimlerin emperyalistlerin ve diktatörlerin temel düşüncesinin de bu olduğunu ortaya koymak istemektedir. Zira onlar da Müslümanların silaha başvurmalarını istemektedir. Böylece onları terörist olarak gösterecek ve oraları işgal etmede meşru hak kazanmış olacaklardır. DEAŞ gibi örgütleri destekleyip bu sayede Müslüman ülkeleri bölüp parçalayacaklardır.

Cevdet Said, Suriye savaşının başlangıcında muhaliflerin yaptığı bir toplantıda ısrarla silaha başvurulmaması gerektiğini söylemiştir. Ona göre silaha başvurmak Suriye'yi felakete sürüklemektir. Savaşın başlangıcında bu düşüncelerinden dolayı çokça eleştirilmiştir. Ancak onun hayatına baktığımızda düşüncesinin hep aynı olduğunu görebiliriz. Onun yöntemi bir noktayla sivil itaatsizliğe benzemektedir. Zira diktatörlüğü sürekli eleştirmiş ve bu uğurda bedeller ödemiştir. Öğretmenlik mesleği elinden alınmış ve beş kez hapse atılmıştır. O, köyünde mütevazı bir hayat içerisinde çiftçilikle, arıcılıkla hayatını idame ettirmiştir. Öğrencilere evinde ders vererek mücadelesine bu şekilde devam eden Said, fikirlerini her daim, her ortamda dile getirmiştir. Suriye'de gelinen nokta Said'in düşüncelerindeki haklılık payının ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Zira silah çözüm olmamış ve çok ağır bedeller ödenmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Albayrak, K. (2010) *Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi*. Ankara: Sarkaç Yay.
- Alparslan, Ş. (1983) *Hukuk ve Kriminoloji Açısından Tedhişçilik*. İstanbul: Teknik Yay.
- Arendt, H. (2006) *Şiddet Üzerine*(Çev. Bülent Peker) (3.bas.) İstanbul: İletişim Yay.
- Aslantürk, Z. ve Amman M.T.(1999) *Sosyoloji*. İstanbul: İFAV Yay
- Barlas, T. (1991) *Toplum Bilimlerine Giriş*. (3. Bas) Ankara: Adım Yay.
- Baykal, S. (1981) *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, :İstanbul: İ. Ü. E. F. Yay.
- Bottomore, T. B.(2000) *Toplumbilim*,(Çev:Ünsal Oskay), İstanbul: Der Yayınları
- Capps, W. H. (2005) *Din Toplum ve Kültür*(Çev. Ali Coşkun), İstanbul: İz Yay.
- Changeux, J-P ve Paul Ricoeur (2009) *Neden Nasıl Düşünürüz* (Çev. İsmet Birkan), İstanbul: Metis Yayınları
- Charnay, J-P. (1997) *İslam Kültürü ve Toplumsal Ekonomik Değişim* (Çev. A. Bülent Baloğlu- Osman Bilen), Ankara: T.D.V. Yay.
- Chelhod, J. (1998) *Hicret Öncesi Mekke 'de Kapitalizm*(Çev. İzzet Er, Din Sosyolojisi) Ankara: Akçağ Yay.
- Deniel, R. (1998) *Dinler ve Sosyal Değişmeler*(Çev. İzzet Er) Ankara: Akçağ Yay.
- Doğan, İ. (2014). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorular* (13. bs.) Ankara: Pegem Akademi
- Dönmezer, S. (1990) *Sosyoloji*, (10.bas),İstanbul: Beta Yay.
- El-İsfahani (2012) *Müfredat Kuran kavramlar Sözlüğü*. (3.bas.) İstanbul: Pınar Yay.
- Er, İ. (1999) *Sosyal Gelişme ve İslam*. İstanbul: Rağbet Yay.
- Erkal, M. (1983) *Sosyoloji(toplumbilim)* İstanbul: Der Yay.
- Game, A. ve Metcalfe, A. (1999) *Tutku Sosyolojisi*.(Çev. Osman Akınhay) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Giddens, A. (2000) *Sosyoloji* (Haz. H Özel, C. Güzel) Ankara: Ayraç Yay.
- Gökberk, M.(1990).*Felsefe Tarihi* (6. bs.) İstanbul: Remzi Kitapevi
- Guenon, R. (1992) *Maddi İktidar Ruhani Otorite*,(Çev. Birsal Uzma) İstanbul: Ağaç Yay.

- Günay, Ü. (2000) *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yay.
- Gündüz, Ş. (2005) *Dinsel Şiddet*. İstanbul: Etüt Yay.
- Hasan İ.H. (1985) *İslam Tarihi* (Çev. İ. Yiğit- S. Gümüş)İstanbul: Kayıhan Yay.
- Heidegger, M. (1996).*Zaman Kavramı*. (Çev. Saffet Babür).Ankara: İmge Yayınevi
- İbn Haldun, (2010) *Mukaddime* (Çev. Halil Kendir)Çankaya: Yeni Şafak Yay.
- İbn Haldun, (2011) *Mukaddime*(Çev. Süleyman Uludağ) İstanbul: Dergâh Yay.
- Karlsson, I. (2005) *Din, Terör ve Hoşgörü*(Çev. Turhan Kayaoglu) İstanbul: Homer Kitabevi
- Keleş, R. ve Ünsal, A. (1982) *Kent ve Siyasal Şiddet*. Ankara: AÜSBF Yay.
- Kirman, M. (2004a) *Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yay.
- Kongar, E. (1979)*Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. (6.bas) İstanbul: Bilgi Yay
- Kurtkan, A. (1974). *Genel Sosyoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay.
- Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*(Çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü) Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Marx, K. (1971)*Toplum Kuramı*. (Çev. Özer Ozankaya)Ankara: Doğan Yay.
- Mensching, G. (1994) *Dini Sosyoloji*, (Çev. Mehmet Aydın), Konya: Telkin Kitapevi
- Müslim, Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (2000), *Sahih-i Müslim*, Daru's-Selam, Riyad.
- Nebi, M. (1987) *Çağa Tanıklığım*(Çev. İbrahim Aydın) İstanbul: Bir Yay.
- Nebi, M. (2015) *Fikir ve Put* (Çev. Cemal Aydın), (2. Bas.) İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Nisâburi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim (1998), *el-Mustedrek ale's Sahihayn*, Darul Marife, Beyrut.
- Okumuş, E (2013), *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, (2.bas) İstanbul: İnsan Yay.
- Ozankaya, Ö. (1976). *Toplum Bilimine Giriş*. Ankara: SBF Yay.
- Özel, A. (2007) *İslam ve Terör*. İstanbul: Küre Yay.
- Özel, İ. (1988) *Üç Mesele* (3 bas.) İstanbul: Şule Yay.
- Özön, M. N. (2008). *Büyük Osmanlıca- Türkçe Sözlük*.(2.bs.) İstanbul: İnkılap Kitapevi

- Said, C. (2006a) Adem'in Oğlu Habil Gibi Ol (4. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2006b) Makaleler.(1. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2011) Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları (6 Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2013a) Düşüncede Yenilenme.(1. Bas.)İstanbul: Pınar Yay.
-(2013b)Adem Oğlunun İlk Mezhebi(4. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2013c) Din ve Hukuk.(3. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2013d) Değişim Rüzgarları(2. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2013d) Güç İrade Eylem(5. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
- Sami, Ş. (2004), *Kamus-i Turk-i*, İstanbul: Kapı yayınları: 1317
- Sezen, Y. (2004) *İslam 'ın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul: İz Yay.
- Sinanoğlu, M. (2001) “İslam”. T. D. V. İslam Ansiklopedisi, (c.23), 1-2
- Sorokin, P. A. (1994)*Çağdaş Sosyoloji Kuramları*(Çev. M. Raşit Öymen). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Şener, S. (2009) *Sosyoloji, Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım 4* (bas.) İstanbul: İnkılab Yay.
- Taslaman, C. (2007) *Terörün ve Cihadın Retoriği*(Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme) İstanbul: İstanbul Yay.
- Tezcan, M. (1984) *Sosyal ve Kültürel Değişme*. Ankara: AÜEBF. Yay.
- Toynbee, A.(1975) Tarih Bilinci (Çev. Murat Belge) İstanbul: Bateş Yay-E Yay.
- Süreli Yayınlar**
- Altunok, G. (2007) Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault, Doğu Batı Dergisi, 63, 51-74
- Atalar, M. K. (2012).*Çağa Tanıklık Eden Bir 'Fikir Mücahidi(Malik Bin Nebi)*.Umran Dergisi,21,75-82
- Aydın, Y. (1992) Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş. Haksöz Dergisi,11, 18-22
- Baykan, E. (2004) Günümüzde dinsel şiddetin nedenleri. *YYÜSBE Dergisi*,7, 212-222.
- Bodur, H. E. (1994) *Eski Sovyetler Birliğindeki Türk Cumhuriyetlerinde Milli Kimliğin Korunmasında Dinin Rolü*”, A.Ü.T.A.E.Dergisi,1, 167-177.

- Cömertoğlu, Y. (1995) *Terörün Psikolojik Temelleri*, Strateji Dergisi, 2, 134-136.
- Crollius, R. (1998) İnkültürasyon (Çev. A. İ. Güngör) *Dini Araştırmalar*, 1, 93-106
- Dönmezer, S. (1997) *Her Yönüyle Tedhiş*. Son Havadis, (10.11.1997)
- Erdem M. (2003)*Küreselleşme ve İslam Dünyası*. Dini Araştırmalar, 6(17), 5-9
- Günay, Ü. (1997) *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Din*. Türk Yurdu, 97, (116-117), 80-89
- Günay, Ü. (2001) *Toplumsal Değişme ve İslamiyet*. Ç.Ü.İ F. Dergisi, 1(1), 1-39
- Günay, Ü. (2005) Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet ve Din. *Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet Ve Din Sempozyumu*, KSÜ İlahiyat Fak. Yay. Bilimsel Top. 3(3), 97-111
- İlhan, F. (2010) Cevdet Said’le Söy. Kur’ani Hayat Dergisi,15, 48-52
- Kirman, M. A. (2004b) *Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet ve Din*, Dinî Araştırmalar,7, (20): 315–332
- Moses, R. (1996)*Şiddet Nerede Başlıyor*(Çev. Ali Kul), Cogito, (6-7), 23-27
- Sırım, V. (2007) Barış Dini İslam’a Savaş Yaklaşımları. *İslam ve Şiddet*. Mümtaz’er Türköne (Editör), İstanbul: Ufuk Yay. ss. 91-112.
- TDK. (1945) Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Ünsal, A. (1996) *Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi*. Cogito, (6-7), 29-36
- Vergin, N. (1985)*Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış*. Toplum ve Bilim Dergisi, 26, 29-30
- Yıldırım, T. (2011). *Malik Bin Nebi’de Sömürülebilirlik Olgusu*. Milet ve Nihal Dergisi, 8(2), 33-52.
- Kocabay, Y. (2008). Grand Dictionnaire, Turce-Français (Türkçe-Fransızca Sözlük). (3.bs.) Ankara: Okutman Yayıncılık
- Mutçalı, S.(2012) *Türkçe Arapça Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yay.
- Watt, W. M. (1997) İslami Hareketler ve Modernlik (Çev. Turan Koç) İstanbul: İz Yay. Yay. No:3 Bilimsel Top.3(3), 80

Diğer Kaynaklar

Altan, A. (06.09.2009)<http://www.haksozhaber.net/bir-fikir-savascisi-malik-bin-nebi-13021yy.htm> adresinden alınmıştır.

Guşips (14.07.2014)<http://www.gusips.net/analysis/desc/7071-cevdet-said.html>adresinden alınmıştır.

Tsey,R.(t.y)İlmeveBarışaÇağırınCevdetSaid<http://www.adigeyaislam.com/tr/files/index.php?page=showarticle&articleID=69>.

EKLER

EK 1: CEVDET SAİD İLE “TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE ŞİDDET İLİŞKİSİ” ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Sakarya Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Programı öğrencisi Murat Çelik’in hazırladığı tez çerçevesinde muhterem Cevdet Said ile 3 Aralık 2015 tarihinde Başakşehir’de gerçekleştirilen söyleşinin Türkçeye çevirisi ve redaksiyonu Doç. Dr. Fethi Güngör tarafından yapılmıştır.

1- Malik Bin Nebi’den ve onu özgünlüğünden biraz bahseder misiniz? Onun; “Müslümanların mantıklarının gasp edilip, işlevsizleştirildiğinden” söz ederken vurgulamak istediği nokta neydi?

Kur’an Arap dilinde nazil olmuştur. Arapçayı iyi bilirsek Kur’an’ın mesajını daha iyi anlarız. Malik b. Nebi’den çok istifade ettim, yolumuzu açtı ama ona takılıp kalmış değilim. Onunla çok görüştüm. Kitaplarını insanlara tavsiye ettim. Türkçeye Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları adıyla çevrilen “*Hattâ Yuğayyirumâ Bienfusihim*” isimli kitabımın ön sözünü Malik b. Nebi yazdı.

Kur’an geçmiş toplumların sünnetinden bahseder. Allah’ın sünnetlerini iyi öğrenmeliyiz. Nasıl anlayacağız peki Sünnetullahı, Ra’d Suresi’ne ben elektrik suresi diyorum. “Yeryüzünde yürüyün ve öncekilerin başlarına gelenleri görün” diyor ayette. Zilzal Suresi’nde “arz konuşacak ve haberlerini anlatacak” diyor. Sadece arz değil, gök, güneş, yıldızlar hepsi konuşuyor. İnsanlar dünyayı merkez, güneşi onun etrafında dönüyor sanıyordu. dört yüzyıl önce işin böyle olmadığı anlaşıldı. Galilo ve Bruno güneşin etrafında dönen dünyadır deyince Roma’da ateşte yaktılar. Bruno’yu. Galilo ben hata etmişim deyince onu yakmaktan vaz geçtiler. Allah’ın ruhsatına uygun hareket etti. Ben onun yakıldığı yeri gördüm Roma’ya gittiğimde, heykelini dikmişler. Güneşin hakikatini ilim ortaya çıkarmıştır.

2- Muhammed İkbal’in ömür boyu İslam’ı tahrif edenlerle mücadele ettiğini söylüyorsunuz. İkbal’e göre İslam’ın özellikle hangi yönleri tahrif edilmiştir. Bu gün İslam dünyasında İkbal gibi bir mütefekkir var mıdır?

Müslümanlar, Kur’an’ı hakkıyla anlamış değildir. Kur’an “yeryüzünde yürüyün ve yaratılışın nasıl başladığını görün” diyor. Allah “*lâikrâhefidîn*”; dinde baskı ve zorlama

yok” diyor ama bütün Müslümanların fıkıh kitaplarında dinden dönenin üç gün tövbeye davet edilip, tövbe etmezse idam edilmesi gerektiği yazıyor.

Çocukluğumuzda yatağa yatınca annelerimizin bizi koruması için okuttuğu ayetel-kürsi Allah’ın büyüklüğünü anlatıyor. Onun hemen ardından “*lâ ikrâhe fiddîn*” ayeti geliyor. “Dini baskı ve zor ile insanlara dayatmayın” diyor Allah. Bu yüzden bir kitabımın da adı “*Lâ İkrâhe Fiddîn*” koymuştum. Zaten her bir kitabımın adını bir ayetten iktibas ederek koydum. Fıkıhı yazanlar bu hakikatleri bilmiyordu. Güneşin bir yörüngesi var, dünyanın onunla bir bağlantısı var. Bunları bilmiyordu fakihler. İslam’ı insanlara dayatmak caiz değildir. Zira *rüşd* ile *ğayy* birbirinden ayrılmıştır.

Mumteherine Sûresi’nde “sizinle din savaşı yapmadıkları ve sizi yurtlarınızdan sürmedikleri sürece onlara iyi muamelede bulunmanızda sakınca yoktur” diyor. Ben bu hakikatleri insanlara iyi anlatamadım. Benim yazdıklarım da mukaddes değildir. Benim iyi anlayamadığım hususlar varsa, bunu da başkaları yazsınlar. Fıkıhın mürted ilan ettiğini idam etme uygulaması kesinlikle Allah’ın emri değildir. İnsanların bunu çok iyi anlaması gerekiyor.

3- Eserlerinizde “değişim yasalarından” bahsediyorsunuz. Sizce, Müslümanlar “değişim yasalarını” keşfedebilmeleri noktasında ne gibi eksiklik gösteriyorlar? Bu konuyu yeterince önemsemiyorlar mı? Müslümanların gelecekte bu konu üzerine araştırma yapacaklarını düşünüyor musunuz?

Ben aklın ve ilmin ne anlam ifade ettiğini insanlara anlatabilmek için çok çabaladım. Zira her ikisi de insanlığın çok önem verdiği önemini kavradığı iki nimet. Bu konuları anlattığım kitabıma “*İkra’ weRabbuke’l-Ekram*; Oku, Kerem Sahibi Rabbin Adına” Çünkü okuman ve anlamın nispetinde Allah seni değerli kılacaktır.

Yıldırımı gören gök gürültüsünün sesini duyan insanlar bu olayları anlamlandıramıyordu en başında. Hayvanlar da yıldırımı görüyor ve sesini duyuyordu ama bu doğa olayını anlamlandıramıyorlardı. Ama insan bunların hakikatini keşfetti ve yıldırımı kontrol altına aldı. Böylece bu bir ilim oldu. İnsanoğlu bunu akıl ve ilimle yaptı.

Bakara, Neml, Nahl gibi hayvan simlerinin surelere verilmesinin büyük anlamı vardır. İnek, karınca, arı gibi hayvanların insanlık için ne kadar önemli olduğunu işaret ediyor. “Bunları ortaya koyacak bir ilminiz var mı?” ayetini iyi düşünmek gerekir.

Raşid halifelere ‘raşid’ isminin verilmesi siyasette zor ve baskı yoluyla değil seçim yöntemiyle başa geçmeleri sebebiyledir. Zor yoluyla iktidarı ele geçirenlere Müslümanlar raşid halife dememiştir tarihte.

Arapça konuşan 23 ülke bir araya gelemiyor. “Rabbim, ümmetim bu Kitabı mahcur bıraktı” diyecek... Seçimle işbaşına gelmiş bir tek Arap lideri var mı?

Ben kavradığım bu hakikatleri çok iyi ifade edemiyor olabilirim. Adalet ve ihsanı daha tam manasıyla anlamış değil insanlık. Ama öğrenecek.

4-NahlSûresi’nin sekizinci âyetine dayanarak yaratma eyleminin devam ettiğini söylüyorsunuz. Aynı zamanda “âfak” ve “enfüs” âyetlerini keşfetmemiz gerektiğini de söylüyorsunuz. Yaratma eylemi devam ettiğinden dolayı, bizlerin keşfetmesi gereken her çağda “yeni olarak yaratılan” yasaların keşfedilmesi midir? Yoksa eski olan önceden yaratılmış olan yasaları keşfetmemiz mi gerekmektedir? Yoksa yaratma eylemi bitmiştir, bizlerin keşfettiği yeni şeyler bizim için yeni yaratılmıştır diyebilir miyiz?

Yıldırımını zarar vermeden nasıl toprağa aktarmayı öğrendiyse insanlık, bundan sonraki aşamada onu değerlendirmeyi öğrenecek pillerin şarjında kullanılacak. “Yerdeki ve göklerdeki her şeyi emrinize müsahhar kıldı” ayetinin daha çok göstergesini görecektir insanlık. Elektrik keşfedileli daha iki yüzyıl oldu. Napolyon at ile dolaşmıştı. Güneşin enerjisi bitecek olursa bu yerküreyi başka bir güneşin yanına taşıyabilir miyiz, diye bunu araştırıyor. Oysa daha çok olmadı, vebadan kitleler halinde ölüyordu insanlar. Benim kolumda ... aşısının izi duruyor daha. Sünnetini keşfederek insanlık mikrobi kontrol altına almıştır.

“*Hatta teda’alhar buewzareha*; savaşın bütün araç ve gereçleri terk edilene kadar...” ayetinin işaretine binaen savaş tamamıyla ortadan kalkacağını düşünüyorum. Atom bombası yapanlar bunları kullanamayacak.

Arap ülkelerinde demokratik yönetime geçebilen yok henüz. Türkiye’nin son seçimleri çok önemliydi. AB şimdiye kadar Türkiye’yi bünyesine almakta zorlanıyordu, şimdi biz Türkiye’ye katılalım diyecekler nerdeyse. Ama kalkıp bir tek Arap ülkesini AB’ye davet etmiyorlar.

Başına bir musibet geldiyse sebebini önce kendinde aramalısın. Savaşı caniler ve onların sömürdüğü cahiller dışında kimse yöntem olarak kullanmıyor artık. Şiddetten uzak bir yöntemle başarılı olan Humeyni silaha sarılınca başarısız olmuştu. *Tevil-i ahâdis*, olayların yorumu çok önemlidir. Buhar ve kömür gücüyle çalışan tren, arabalar, uçaklar yapıldı. Daha iyileri de yapılacak.

5- İslam toplumunun merhaleleri olduğunu söylüyorsunuz (Mekke ve Medine dönemi). Bugün, İslam âlemi bütünüyle Mekke dönemini mi yaşamaktadır? Şu anki tablo iç açıcı gözükmemektedir. Bir gün Müslümanların Medine dönemine geçebileceğine inanıyor musunuz?

Henüz Mekke dönemindeyiz ama Medine dönemine az kaldı. İbrahim peygamberlerin babasıdır. Nuh’a kitap indirildiğine dair bilgi yok Kur’an’da. Çünkü yazı keşfedilmeden önce peygamberlere kitap indirilmemiştir. “*Suhuf-i İbrahimewe Musa*” diyor Kur’an, çünkü onlar yazıyı kullanıyordu. Son peygamberden sonra bir daha elçi göndermeye gerek kalmadığını da beyan etmiştir Allah.

Sovyet rejimi dünyayı 30 kez yok edecek kadar çok silaha sahip olduğu halde çöktü. O kadar silah uçağının düşmesine mani olamadı.

İnsanları vahşi hayvanların önüne atan Roma’nın mirası olan veto imtiyazı da kalkacak.

“*Lâtekrabâhazihiş-şecerate*; şu ağaca yaklaşmayın” ayetindeki ağaçla ilgili kitaplarda çok farklı yorumlar var. Benim kanaatim, insanın kendi ekip diktiği ağaç, yani ekindir başkasına haram olan. Çünkü artık onun hakkı olmuştur. “Daha bilmediğiniz nicelerini yaratacak” ayetini bu bağlamda anlamak gerekir.

Gençler okursa yolları aydınlanacak. Silah üretmenin manası yok artık. Atom bombası ölü doğdu zaten.

6- Sizin düşüncelerinizi tam olarak bilmeyenler, ilk bakışta sizin “cihadı” yok saydığınızı düşünüyor? Ancak derinlemesine bakıldığında sizin ortaya koymuş olduğunuz yöntemin “cihadı” yok sayma değil “cihadı” öncelememe olduğunu, bunu en son aşama olduğu mecbur kalındığında bu yönteme başvurulabileceği anlaşılıyor. İnsanlar tarafından doğru anlaşılmadığınızı düşünüyor musunuz? Sizce insanlar sizi anlamıyorlar mı? Yoksa anlamak mı istemiyorlar?

“*Ewzâreha* kavramının kapsamına giren ve insan öldürmeye yarayan tüm silahlar” terk edilecektir. Zira Kur’an bunu söylüyor. Savaş; insanı öldürmek ve emeklerini heba etmek demektir. Bu günahtır. İnsana akıl vermiş Allah, akıl sahibine yakışmıyor savaşmak. AB ülkeleri çok büyük savaşlar vermişti kendi aralarında. Ben 15 yaşında Mecelle dergisinde onların haberlerini okuyordum. Ama şimdi savaşı aralarında yok ettiler. Ama ne yazık ki, Araplar daha bir siyasi birlik kurabilmiş değildir.

Savaşlarda insanlar kurban ediliyor. Hacdaki semboller insan kurbanının yasaklanışını anlatır. İnsan kurbanı yasaktır. İnsanlar öz çocuklarını boğazlayarak kurban ettiğini düşünüyorlardı... Araplara değil tüm insanlığa inmiş olan Kur’an’ı okursa insan ile konuşur.

7- Demokrasi insan aklının geldiği son noktadır diyorsunuz? Demokrasiyi savunduğunuz için Müslümanlar tarafından eleştiriliyorsunuz. Sizin bu konuda doğru anlaşılmadığınızı düşünüyorum. Sizin demokrasiden kastınız nedir? Bu gün Türkiye’de uygulanan demokrasi yeterli midir? Yoksa bunun aşamaları var mıdır?

Türkiye idam hükmünü kaldırdı. AB daha önce kaldırdı idam hükmünü, ama tüm dünyada kalkmalı diyemediler. BM’de veto hakkı kalkmalı, dünya beşten büyüktür dedi Erdoğan, AB bunu diyemedi. Savaş yöntemi de bütünüyle lağvedilmeli. Savaşa gerek yok, insanlar delicesine düşünmeden savaşıyorlar. AB’de ne kadar çok dil ve kültüre sahip topluluk bir arada yaşıyor. Almanya’nın devlet başkanı bir kadın. Küçük bebek bile annesinin yüzünden ve sesinden onun durumunu ayırt edebiliyor.

8-Müslümanların Habil’in mezhebini unutmalarının sebebi bu mezhebin nefislerine zor gelmesinden dolayı mıdır? Mısırlılar Mursi’ye darbe yapıldığında bu mezhebi uygulamışlardır diyebilir miyiz? Mısırlılar silaha başvurmadılar ve iç savaşa girmediler. Bu İslam âlemi adına bir gelişme midir?

Askeri darbeyi yapan tam bir delidir. Bu çağda darbe mi olur. İnsanların bunu kabullenmemesi gerekir. Anlatılamayacak kadar aykırı şimdiki darbecinin başta durması. Bizatihi karanlık birinden aydınlık sadır olur mu? Dünyadan da ona destek veren çok ülke var maalesef. Tam Habil tutumunu takındıklarını söyleyemem ama Silaha sarılmamaları takdire şayan bir durum. Seçimin yenilenmesi gerekir.

9-Müslümanların elinden ilmin alındığını söylüyorsunuz. Bu yüzden Müslümanların Kitap’tan ve sünnetten yararlanamadıklarını söylüyor ve bunu da Peygamber efendimizden nakledilen bir hadis-i şerife (Zeyd bin Lebid) dayandırılıyorsunuz. Bütün gruplar görüşlerini kitaba ve sünnete dayandırıyorlar. Bu noktada yine de ilimsizlik vardır diyebilir miyiz?

İlim ortada. Atom bombası yapanlar onu kullanamayacağını biliyor. O halde imha edilmesi gerekir. Kullanılamayacak bir zehri saklamanın ne anlamı var?

Hindistan Büyükelçisi yanıma gelmişti. “Gandi’yi anlasaydınız atom bombası yapmazdınız. Atom bombası ölü doğdu. 5+1 gibi bir yöntemle veto hakkı edinirseniz gözümünden düşersiniz.” demiştim ona. ‘Bu mesajlarımı da Hindistan’daki akıllı insanlara ilet’ diye rica etmişim. Olayları görebilir ve anlayabilirsen başın dik konuşabilirsin.

10-İnsanların bir gün yeryüzün de “kan dökücülükten” ve “fesattan” vazgeçeceklerini ve barışın geleceğini söylüyorsunuz? Aynı zamanda Efendimizin hadisinden yola çıkarak fitne zamanı olacağından ve bu zamanda “kılıçların kırılmasından”, “insanların evlerine çekilmesinden” söz ediyorsunuz? Bu çelişki değil midir? Sizce bunların hangisi olacaktır?

Burada bir çelişki yok. “Savaş bitene kadar” diyor ayet. Atom bombası yapıp onu elinde tutanın aklından şüphe etmeliyiz.

11-Müslümanların problemlerinin “itikadi” değil, “sosyal kimlik” problemi olduğunu söylüyorsunuz? Bunu biraz açar mısınız?

Cehalet. Kötüler ve cahillerin cahilliğini sömürenler silahla birbirini öldürüyor.

Araplar Ebu Leheb’in çocuklarını öldürün, Farsları öldürün diye birbirlerini öldürdüler. Sekiz yıl birbirlerini öldürdüler. Bir bayram sabahı Saddam’ı kurban eder gibi astılar, “*Sallûalâ Muhammed*” diyerek. Savaşa gerek yok, seçimle insanlık tercihlerini ortaya koyabilmeli.

12- Müslümanların çoğu İslam âleminde savaş olmasını bizlerin Müslüman olmasına bağlıyor. Bu ümmet garip geldi garip gidecek diyor. Çile çekmek bu ümmetin kaderinde vardır diyor. Bu tür düşünceler Müslümanlara nereden sirayet

etmiştir? İslam âleminin geri kalmasında bu tür düşüncelerin önemli bir yeri olduğunu düşünüyor musunuz?

Bunlar yanlış inanışlar. Özellikle Araplar böyle düşünüyor. Araplar arasında tek teşebbüs olan Suriye-Mısır ittifakının bozulmasına engel olmaya çalışmışım. Yedek subay olarak askerlik görevimi yaparken bizi bir gece yarısı uyandırıp Suriyeli subayların devrim yapmak istediklerini söyledi komutanımız. Cebinden Kur'an'ı çıkarıp; "Biz ıslah için yapıyoruz, tefrika için değil" diye eklemeyi de ihmal etmedi. Ona dedim ki: "Harekete geçtin mi ya galip geleceksin, ya mağlup olacaksın. Galip gelirsen onlar ittifakı bitirecek; mağlup olursan hain diye cezalandırılacaksın, yine ittifaka zarar vereceksin." Beni ikna etmeye çalışarak, "Abdünnasır'ın İhvan-ı Müslimin'i öldürdüğünü bilmiyor musun?" dediler. "Bilmez miyim, ama siz operasyon yaparsanız Abdünnasır'ın zulmü durmayacağı gibi mevcut ittifak da bozulacak. Abdünnasır bir gün ölüp gidecek ama ittifak yaşamalı" dedim. Birisi arkamdan gelip beni sıkıca kucaklayarak bir odaya attılar. Bir hafta göz hapsinde kaldım. O arada operasyon yapıldı ve maalesef ittifak da son buldu. "İsterseniz öldürün ama ben bu operasyonda yer almam, kimseye silah doğrultmam" dedim. Kur'an'ın emrine uydum, yanlış itaata etmedim.

13- Ramazan el-Buti'nin, Esad'ın tarafında gözükmemesini nasıl yorumluyorsunuz? Buti'nin, böyle bir seçim yapmasını neye bağlıyorsunuz? Sizce onun asıl gayesi neydi? Ayrıca Seyyit Kutub idam edilince eserleri daha fazla üne kavuşmuş ve okunmuştur. Ramazan el Buti'nin ise eserleri eskisi gibi rağbet görmemektedir. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

Savaş varsa ondan yararlananlar da var demektir. Bunu iyi anlamalıyız.

14- Haricilik ve tekfircilik İslam âleminin en büyük hastalığıdır diyebilir miyiz? Sizce Müslümanlar bu hastalıktan nasıl kurtulabilir, bunun çareleri nelerdir? Bu hareketler geçmişten gelen kökleri olduğu için mi Ortadoğu'da zemin bulabiliyor?

Humeyni bir hoca, Saddam ise asker idi. Bu ikisini savaştıranlar dalga geçerek her iki tarafı destekledi, silah sattılar. Olayları anlamamız gerekir. İnsanlar bunları ilim haline getirmeli. Bu fikirlerimi yanlış bulanlar varsa beni ikna etsinler.

15- Müslümanların çoğunluğu toplumsal değişimin iktidarın değişimiyle mümkün olacağını düşünüyor. Siz buna katılmıyor musunuz? Türkiye'de AKP'nin ve

Erdoğan'ın gelmesiyle değişim olmamış mıdır? Müslümanlar birçok hak elde etmişlerdir. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye demokrasiyi benimsedi. Kur'an'da Şûrâ suresi var. Şura istişare etmek, insanlara danışmak demektir. Bu yöntemle iktidara gelen bir tek Arap ülkesi yok. Türkiye, tecrübe ederek demokratik yöntemin kıymetini öğrendi. 1 Mart tezkeresinde "halkım istemiyor" diye Türkiye'nin reddettiği Amerika'nın askerleri Arap ülkeleri üzerinden Irak'a girmiştir. Ama bunlar anlaşılacak. "Allah nurunu tamamlayacaktır."

Erdoğan, Habeşistan'a gitmişti. Peygamberimizin arkadaşları öldürülürken size sığınmışlardı, onun için sizi ziyarete geldim. İnsanları öldürmek yöntem olamaz demişti. "Gözleri var görmezler, kulakları var işitmezler, kalpleri var akletmezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da aşağıdır." ayetini iyi tefekkür etmemiz gerekir.

16- İhvan-ı Müslim'in hareketinden sonra, İslam dünyasında küresel çapta bir İslami hareket çıkmamasını neye bağlıyorsunuz? 'Önümüzdeki yüzyıllarda İslami hareketlerin yerini partiler alacaktır' diyebilir miyiz?

Hindistan, Pakistan gibi ülkelerde İslami hareketler var. Mevdudi önemli. Mekke'deki bir konuşmasını kitabıma da aldım. "Savaşla gelen savaşla gider, insanı zor ile değiştiremezsin." demişti. Muhammed İkbal çok önemli. Kalpteki sevginin önemine vurgu yapmıştı. Kalpteki sevgi bağı koparsa her şey biter. Ben çok umutluyum, insanlar bu hakikatleri anlayacak.

17- Avrupa Birliği'ni, (birleşmeyi) bu çağın en büyük devrimi olarak görüyorsunuz. AB, "Rüşd" yolunu bulmuştur diyebilir miyiz?

Dinleri ve dilleri bir olan insanlar birbiriyle savaşırken AB üyesi ülkeler kendi arasında savaşı yöntem olmaktan çıkardı, bu çok büyük bir olay.

18- Ortadoğu'da silaha çokça başvurulmasının sebebi nedir?

Aklı yok, aklını kullanamıyor da ondan. Hz. Peygambere, Abdurrahman bin Avf gelip "Biz cahiliyede böyle değildik, 'insanlara vuramazsınız' dediniz vuramıyoruz. Onlar da tepemize çıkıyor." Deyince, dayanamıyorsanız Habeşistan'a hicret edin demişti.

SSCB onca silah gücüne rağmen niye yıkıldı? Karı koca arasında bile güven kalmamıştı çünkü.

19- Türkiye’de ve Suriye gibi Arap ülkelerinde din algısı aynı mıdır? Farklı ise neden farklılaşıyor?

Farklı. Onlar daha seçimin önemini kavramış değil. Sokağı temizleyenle üniversite hocasının oylarının aynı değerde kabul edilmesi büyük bir olay. O çöpçü adaletin manasını çok daha iyi anlayabiliyor. Batıla ikna edersen insanı gider kendini de patlatır, başkalarını da.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Erzurum’da doğdu. İlköğretim ve orta öğreniminin ardından Balıkesir Üniversitesi İşletme Fakültesinde yükseköğrenimini tamamladı. 2012 yılında Sakarya Ozanlar Valide Camii’ sine Din Görevlisi olarak atandı. Halen Sakarya Ozanlar Valide Camii’sin de Din Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

